

**ЛИЦАР
НЕСКОРЕНОЇ ЦЕРКВИ**

**ДО 120-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО**

Йосиф Сліпий
(17.II.1892 – 7.IX.1984)

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА – ФІЛІЯ ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМЕНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ

**ЛИЦАР
НЕСКОРЕНОЇ ЦЕРКВИ**
**ДО 120-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО**

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

Львів – 2012

УДК 821.161.2-3.09
ББК 83.3(4УКР)-8
Л-65

Друкується за ухвалою вченої ради
Львівського музею історії релігії
(протокол № 4 від 17.10.12)

Л-65 Лицар нескореної церкви (до 120-ліття від дня народження Патріарха Йосифа Сліпого):
Статті і матеріали/ Ред. кол.: Я. Дашкевич, З. Білик, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук,
І. Орлевич, І. Паславський, О. Сидор, І. Скочиляс. – Львів: Вид-во Львівського музею історії
релігії “Логос”, 2012.

ISBN 966-7379-58-2

*Збірник наукових статей і матеріалів “Лицар нескореної церкви”
присвячений знаменній даті – 120-літтю від дня народження Патріарха
Йосифа Сліпого.*

*Подані матеріали висвітлюють життя і діяльність митрополита
Йосифа Сліпого як науковця, богослова, Патріарха українського наро-
ду, Кардинала Української греко-католицької церкви.*

ISBN 966-7379-58-2

УДК 821.161.2-3.09
ББК 83.3(4УКР)-8

© Видавництво Львівського музею
історії релігії “Логос”, 2012

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Цей альманах є скромним внеском Інституту релігієзнавства – філії Львівського музею історії релігії і Львівського відділення інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України у відзначення світлої пам'яті видатного українського церковного і громадського діяча, Патріарха українського народу кардинала Української греко-католицької церкви Йосифа Сліпого (17 лютого 1892 р. – 7 вересня 1984 р.), який став на чолі духовного поступу народу в найтяжчі 1944–1984 роки.

Під час перевезення праху Йосифа Сліпого з Риму до Львова кардинал Мирослав Іван Любачівський так відзначив три його основні заслуги в історії церкви: «По-перше, Йосиф Сліпий високо підніс українську богословську науку, як ректор Львівської духовної семінарії, засновник Українського богословського товариства і головний редактор квартальника “Богословія”. Друга його заслуга – це вісімнадцятирічне страждання в тюрмах. Він витримав чи не найважчі часи в історії нашої церкви – сталінізму. Його безжалісно катували по більшовицьких катівнях, але митрополит давав яскравий приклад справжньої людської мужності, зразок безстрашності, терпіння. І третя заслуга патріарха Йосифа – оборона прав не тільки УГКЦ, а й усіх східних католицьких церков. Крім того, Йосиф Сліпий створив патріархат УГКЦ, вніс значний вклад в науку і культуру рідного народу».

Український народ свято береже пам'ять духовного лідера нації, який своєю працею у Львівській Богословській семінарії і академії, поневіряннями у тюрмі і на засланні, в самоорганізації української діаспори в світі підготував ґрунт для відродження української держави і її церкви.

До перезахоронення Блаженнішого Йосифа Сліпого 1992 р. у Львівському музеї історії релігії відкрито експозицію «Історія Української греко-католицької церкви», у якій представлений немалий комплекс експонатів, пов'язаних із катакомбною діяльністю УГКЦ та відродженням, організацією релігійного життя української діаспори за кордоном. Наукові працівники музею зібрали експонати, які відтворюють нелегкий період переслідувань і репресій греко-католицького духовенства протягом 1946–1980-х років. Чимало експонатів передали до музею сучасники Йосифа Сліпого з діаспори, зокрема всі видання його праць.

З проголошенням незалежності України у с. Заздрість, де народився Йосиф Сліпий, з нагоди його 100-річного ювілею встановлено 1992 р. пам'ятний знак, а 1994 р. – погруддя роботи скульптора Е. Миська; 1998 р. відкрито Духовний центр і музей-садибу Йосифа Сліпого.

У Львові 1997 р. на фасаді будинку по вулиці М. Коперника, де знаходилась Духовна семінарія, встановлено пам'ятну таблицю з його барельєфом, а в Українському католицькому університеті відкрито музей Й. Сліпого. Урочисте вшанування пам'яті 110-ї річниці з дня народження кардинала відбулося 2002 р. у Зарваницькому духовному центрі. Відбулася всеукраїнська проща, у якій взяли участь понад 200 тис. прочан з усього світу. У Тернополі 2004 р. відкрито й освячено кардиналом Любомиром Гузаром пам'ятник Йосифу Сліпому (скульптор Р. Вільгушинський, архітектор А. Водоп'ян). Наступного 2005 р. у Харкові встановлено пам'ятну дошку, яку демонтовано за наказом місцевої влади 2010 р., але відновлено у 2011 р.

22 березня 2012 р. Верховна Рада України ухвалила постанову про відзначення 120-річчя від дня народження Йосифа Сліпого. Парламент рекомендував Кабінету Міністрів України утворити оргкомітет та розробити і затвердити план заходів щодо святкування цього ювілею на державному рівні. Крім того, Верховна Рада рекомендувала органам влади сприяти виданню праць Й. Сліпого; ініціювати питання щодо здійснення заходів зі збереження та реставрації об'єктів, пов'язаних з його діяльністю. Національному банку України рекомендовано випустити пам'ятні монети із серії «Видатні діячі України» з зображенням Й. Сліпого, а «Укрпошти» – видати серію поштових конвертів і здійснити випуск та спецпогашення марок з його портретом.

У травні 2012 р. Інститутом релігієзнавства – філією Львівського музею історії релігії та Львівським відділенням інституту української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України в рамках щорічної міжнародної наукової конференції «Історія релігії в Україні», у якій взяли участь понад 200 науковців: викладачі гуманітарних дисциплін більш як сімдесяти вищих навчальних закладів, наукові співробітники музеїв та провідних науково-дослідних інститутів з різних регіонів України, а також зарубіжних країн – Польщі, Російської Федерації, Італії, Німеччини, Словаччини, Угорщини, Білорусі, – проведено Круглий стіл «Йосиф Сліпий: науковець, в'язень, патріарх». На ньому виступили директор Інституту історії Церкви Українського католицького університету доктор богослов'я о. Андрій Михалейко та молодший співробітник цього інституту о. Тарас Бублик, провідний науковий співробітник Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України кандидат філософських наук Іван Паславський, а також молоді вчені: викладач Національного університету «Острозька академія» Роман Бойко, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка Георгій Филипович, аспірантка Національного університету «Києво-Могилянська академія» Катерина Будз, науковий співробітник Львівського музею історії релігії Оксана Боруцька. Водночас учасники конференції підкреслювали недостатній рівень дослідження історії УГКЦ міжвоєнного періоду, зокрема історії Львівської Богословської академії та Богословського наукового товариства, а також звертали увагу на актуальність дослідження історичної спадщини Йосифа Сліпого та його громадсько-політичної діяльності.

В часі браку духовності і патріотизму, великої зневіри і розчарувань українців вважаємо своїм обов'язком привернути цим альманахом увагу громадськості до світлої постаті кардинала Йосифа Сліпого – одного з найвидатніших духовних проводирів нашого народу в XX столітті, людини великої сили духу і здорових моральних засад.

Від редколегії
Марія Омельчук

ПАТРІАРХ ЙОСИФ НА ТЛІ ЕПОХИ

*Михайло Косів,
м. Львів*

ЗАПОВІТ СПОВІДНИКА ВІРИ

Заповіти дітям складають усі смертні. У них висловлюється остання воля людини про те, як спадкоємці мають розпорядитися залишеним у спадок майном.

Заповіти усьому народові залишають Безсмертні – його Генії і Пророки.

Такі заповіти з'являються у найвідповідальніші і найкритичніші віхи історії і стосуються спадщини суспільної – самої долі народу.

У нашій історії є три рівновеликі за своїм доле-носним значенням Заповіти, які походять з трьох різних епох: періоду княжої доби, епохи формування і становлення української нації у середині ХІХ століття, національно-визвольних змагань нашого часу.

Вони стосуються трьох паралельних сфер суспільного життя України: державотворчо-правового, літературно-революційного, релігійно-церковного.

Перший – це «Повчання Володимира Мономаха дітям». Звертаючись із прощальним словом до власних дітей, князь Мономах адресує свою науку до всього народу русько-українського, а в ній визначає правові норми й моральні засади життя як окремої особи, так і всього суспільства в умовах спільної держави. Саме тому, що в нас були ці правові норми й моральні засади, ми залишалися згуртованими в одне ціле й не загубилися, не розчинилися остаточно протягом століть бездержавності, неволі й чужоземного гноблення. Ці «Повчання», у більшій чи меншій мірі, знає з шкільних підручників уся українська нація.

Другий – це «Заповіт» українського поетичного Генія, національного Пророка в царині літературних візій Тараса Шевченка. Він Зродився із розпуки за долею українців, від усвідомлення того, що над Україною нависла загроза цілковитої загибелі: «Погибнеш, згинеш, Україно, не стане знаку на землі... А ти пишалася колись в добрі і розкоші». Заповіт кликав народ ставати на боротьбу за своє самозбереження: «Кайдани порвіте І вражою злою кров'ю Волю окропіте». Цей заклик знає напам'ять увесь народ.

Третій Заповіт, котрий оце тримаєте в руках, любий читачу, це звернення духовного Пастиря, Патрі-

ярха Йосифа Сліпого, до нас, його духовних дітей. У ньому – біль і скорбота за долю Українського Народу і його Церкви в умовах комуністичного знищення і масових репресій, коли над нами знову нависла загроза повної загибелі, асиміляції і небуття. Але тут – і несхитна віра Святого Старця і Страстотерпця, що «воплотиться наше видіння і встане на волі наша Свята Церква і наш Український Нарід...» А звідси – і молитва до Господа про те, аби так сталося.

Патріярх Йосиф – Син Народу. Але разом з тим і Слуга. І в той же час – Архипастир, що возноситься духом до рівня Рівноапостольного.

Єднання з Христом не від себе лишень особисто, а від імені усього народу – це прикмета апостольства. Вона була властива Патріярхові Йосифу. Єднання не через зовнішню атрибутику, щось показне, а через кожен практичний крок у житті, кожен прожитий день у нелюдських умовах неволі. Не нарікання на муки в'язня-каторжанина, а подяка Господеві за те, що зміг із честю їх витримати, – властивість святого сподвижництва: «Сьогодні я дякую Господу Богу, що дав мені ласку бути свідком і Ісповідником Христа так, як це велять Його заповітні слова! З глибини душі дякую Господу Богу за те, що з Його поміччю я не посоромив землі своєї, ні доброго імені своєї рідної Церкви, ні себе, її смиренного служителя і пастиря...» Саме в цьому Патріярх залишив нам приклад свідчення Бога Живого. Саме через цей приклад відкриваємо для себе всеоб'ємне євангельське поняття: «І будете мені свідками до краю землі...» Саме через свій власний приклад Патріярх Йосиф звертається до кожного з нас, щоб і ми були свідками Христа скрізь і не посоромили землі української, свого українського імені і своєї святої Церкви.

«Отож заповітую вам усім: Моліться, працюйте і боріться за збереження християнської душі кожної людини українського роду і за весь Український нарід і просіть Всемогучого Бога, щоб Він допоміг нам завершити нашу тугу за єдністю і наші змагання за церковне з'єднання у здвигненні Патріярхату Української Церкви!»

Якщо Заповіти Володимира Мономаха і Тараса Шевченка знаємо всі, то «Завіщання» Йосифа Сліпого знає хіба що жменька наших співвітчизників. Це ненормальне становище. Заповіти Геніїв і Пророків, звернені до всього народу, мають бути відомі народові. Це ж бо наше «світло для світу», без якого блукатимемо в пітьмі, збиті на манівці підступами злих ворожих сил. Немає сьогодні в усій Українській Церкві вагоміших документів понад «Заповіт» Патріярха Йосифа Сліпого та пов'язаного з ним його пастирського послання «Про поєднання в Христі».

Під час візиту в Україну Святішого Отця Івана Павла II Папи Римського 27 червня 2001 року Патрі-

ярх Йосиф був проголошений Блаженим. Віримо: процес його канонізації у скорім часі завершиться і наш національний Страстотерпець й Сповідник Віри буде оголошений Святим Українського Народу. Нинішній рік, коли виповнюється 110 років від дня його народження, декретом Верховного Архiepіскопа УГКЦ кардинала Любомира Гузара оголошено роком Йосифа Сліпого.

У 1995 р. стараннями Конгресу мирян УГКЦ здійснено перше в Україні видання книжки «Заповіт Патріярха» десятитисячним тиражем, який давно розійшовся. Сьогодні робимо це вдруге. Докладім усіх наших зусиль для того, аби заповітне слово Блаженного Патріярха дійшло до кожної української душі.

*Олександра Киричук,
Львів*

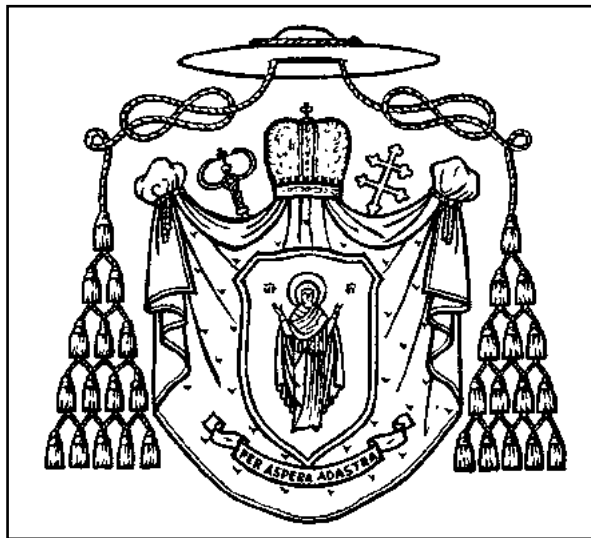
PER ASPERA AD ASTRA

Йосиф Сліпий народився у селянській родині Івана Кoberницького-Сліпого і Анастасії Дичковської, де шанувалась чесна і важка праця і цю традицію працелюбства, чесності, принциповості і високої сили Божого духу він проніс через усе своє життя. Збереглася хата – велика, яку на Тернопільщині називають «чворак», тобто чотири кімнати. Щоб до такої доробитись селянам, потрібно було багато і важко працювати на землі. «Молися, трудися, учися», – на цьому проголошеному ще у середині XIX ст. галицькими просвітителами життєвому кредо виростало не одне покоління.

У селі Заздрість Тербовлянського повіту хлопець провів тільки дитячі роки, поки вчився у початковій школі, бо далі були школа у селі Вишнівчик, Тернопільська гімназія, Львівська духовна семінарія і Інсбрукський університет, вищі студії у Римі, які не по літах виховали в ньому самостійність і відповідальність.

Він рано здобув наукове визнання. Після закінчення філософських і богословських студій 1918 р. захистив докторську працю «Поняття про вічне життя в Євангеліє св. Іоана» у одному із найпрестижніших у Австро-Угорській монархії Інсбрукському

університеті, з якого вийшли лауреати Нобелівської премії з хімії 1930 р. – Ганс Фішер, з фізики 1936 р. – Віктор-Франс Гесс, відомий австрійський ботанік Антон Кернер. Про авторитет молодого юнака свідчить те, що його обрали головою «Гомілетичного гуртка українських богословів в Інсбруці».

Герб митрополита Йосифа Сліпого

Після розпаду Австро-Угорської монархії, продовжуючи навчання у Римі (богословські курси «Григоріанум», «Анжелікум» та Орієнтальний інститут), поглиблено вивчив, окрім слов'янських польської та російської мов, німецьку, французьку, італійську та англійську мови. У 1922 р. у Григоріанському університеті захистив латинською мовою працю «Начало духопоходження у Пресвятій Трійці» і, здавши додатковий екзамен, здобув наукове звання *agregatus magistr.* Наступного

року Йосиф Сліпий в Інсбрукському університеті захистив габілітаційну працю «Вчення про Пресвятую Трійцю візантійського патріярха Фотія», що дало йому право викладати в університетах. Згадана праця лягла в основу великого дослідження «Фотій і Filioque», яке публікувалося у часописі «Нива» і свого часу викликало резонанс у французьких, німецьких і англійських католицьких та протестантських видан-

Батьківська хата Йосифа Сліпого

нях. Серед науково-богословського доробку Йосифа Сліпого міжвоєнного періоду – перша його стаття у журналі «Нива» «Прагматизм у філософії і теології», стаття у «Богословії» «Святий Тома з Аквіну і схоластика». 1924 р. на четвертому Унійному Конгресі у Велеграді Йосиф Сліпий виступив з доповіддю «Значення святого Томи для справи з'єдинення», у якій порушив проблему богословсько-ідеологічних розходжень між Сходом і Заходом.

У 30 років Йосиф Сліпий став професором догматичного богослов'я у Львівській духовній семінарії, а у 33-річному віці – ректором цього навчального закладу. Але високий суспільний статус не перешкодив йому підтримувати тісні зв'язки із своїми односельцями та з родиною. У Центральному державному історичному архіві України у м. Львові (далі – ЦДА України у м. Львові) збереглося листу-

вання Йосифа Сліпого зі своїми братами і сестрами, які засвідчують, що ректор семінарії цікавився життям села і регулярно надавав їм матеріальну допомогу. Скромно і без вивищення він допомагав своїм племінникам навчатись і влаштовував на лікування до Львова своїх родичів.

Його велика працелюбність, організаторські здібності і Божественне натхнення дозволили перетворити у короткий десятирічний термін Львівську духовну семінарію у престижний навчальний заклад. Затверджені отцем ректором «Правила для питомців Духовної Семінарії» свідчать, що тут панувала жорстка дисципліна і висока вимогливість, що навіть інколи митрополиту Шептицькому доводилось захищати деяких студентів, наприклад, коли вони запізнювались у семінарію із вакацій. Велика увага приділялась духовному вдосконаленню семінаристів. На допомогу християнському вихованню майбутніх священиків 1926 р. започатковано видання «Аскетичної бібліотеки». У випущеному цієї серії молитовнику «Христос – наша сила» окрім молитов були вміщені роздуми для духовного вдосконалення богословів. З метою популяризації життя духовних українських діячів 1927 р. Йосиф Сліпий нарисом «Життя єпископа Луцького Йосифа Боцяна» розпочав випуск серії монографій про визначні історичні постаті. До ювілею священномученика Йосафата Кунцевича вийшов збірник, у якому серед інших – нарис Й. Сліпого «Богословське освітлення і письменна творчість св. Йосафата Кунцевича». Згодом у журналі «Богословія» професор Сліпий надрукував монографію «Про молодечий вік Митрополита» (Андрея Шептицького). 20 грудня 1933 р. – організував у Богословській академії урочисте відзначення пам'яті Мелетія Смотрицького. 1936 р. Йосиф Сліпий ініціював проведення у Львові чергового Унійного Конгресу, присвяченого 300-літтю смерті Київського Митрополита Йосифа Рутського. Під час його роботи він своїм виступом «Погляд на нез'єдинені і з'єдинені Церкви Сходу і догматичні різниці між

Подорож до Єрусалиму, 1934 р.

ними» він продовжив розпочаті на Велеградському з'їзді дискусії.

Йосиф Сліпий добре розумів потребу організації богословських досліджень, у яких українська наука суттєво відставала від європейської. Ще професором Духовної семінарії Йосиф Сліпий організував видавництво з 1923 р. щоквартальника «Богословіє». Коли він 1926 р. став ректором семінарії, одразу заснував тут Богословське наукове товариство, високий рівень якого не уступав Науковому товариству імені Т. Шевченка (далі – НТШ).

Підтримуючи тісні контакти із випускниками семінарії, що несли службу на греко-католицьких парафіях Галичини, Йосиф Сліпий звертав їхню увагу на потребу виявляти цінні історичні пам'ятки матеріальної культури, зокрема церковні ікони. Так було зібрано цікаву колекцію Музею релігійних старожитностей. Окрім того, Йосиф Сліпий з 1926 р. входив до складу кураторії Українського національного музею у Львові.

П'ять неповних років плідної науково-викладацької праці дозволили заснувати весною 1929 р. на основі семінарії Богословську академію, в якій через три роки відкрито філософський факультет, запроваджено викладання археології та історії мистецтв. Через п'ять років після заснування Богословської академії тут навчалося 360 студентів, які брали участь в археологічних розкопках Я. Пастернака, вивчали історію рідного краю, провадили наукові дослідження, були організаторами урочистостей

на честь знаменних подій українського національного життя. Під час святкувань 10-ліття Богословської академії Йосиф Сліпий у своїй промові заявив, що здійснена значна частина підготовки для відкриття правничого факультету. Для цього 1935 р. ректор Академії вивчав досвід Кембріджського та Оксфордського університетів Англії. Під впливом наукових контактів із англійськими колегами він написав низку праць з теологічної, філософської, літературної та історичної тематики, а також про мистецтво і церковне право, які опубліковані у серії «Праці Греко-Католицької Академії».

Організаційна робота ректора Йосифа Сліпого дає нам приклад високого духовного служіння на ниві науки і культури, особливо там, де без жодного ремствування (властивого для нинішньої інтелігенції) він із гідною зачарування здатністю знаходив необхідні для цього кошти. Так було організовано фінансування тижневика «Мета» та літературно-наукового щомісячного журналу «Дзвони».

За наукові заслуги і активність у розбудові культурно-національного і релігійного життя 1930 р. Йосифа Сліпого обрано дійсним членом НТШ.

У ЦДІА України у м. Львові відкриті фонди Львівської богословської академії і чекають своїх дослідників, яким належить пролити світло на цю мало вивчену сторінку її історії. Існує потреба ввести у науковий обіг спадщину Богословського наукового товариства і його чотирьох секцій. Частина видань Богословського наукового товариства знаходиться

у Львівському музеї історії релігії, які вивчаються завідувачкою відділу експозиції Греко-католицької церкви Львівського музею історії релігії Наталею Матлашенко. Цікавою є розвідка Олега Гриніва «Йосиф Сліпий як історик, філософ і педагог» (Львів, 1994). Однак сьогодні, коли кілька років поспіль активно обговорюється питання запровадження наукової спеціалізації теологія, актуальною постає потреба по-сучасному осмислити науково-богословську спадщину Йосифа Сліпого, яка, на жаль, також не знаходить належної уваги серед вітчизняних дослідників.

Мало дослідженим є і політична діяльність Йосифа Сліпого, зокрема його участь в організації студентського товариства «Обнова» та у політичній організації «Український Католицький Союз» (далі – УКС), до керівництва якою мав безпосереднє відношення у статусі першого заступника голови (з 1931 р.). Потрібно також відзначити, що заснований Й. Сліпим тижневик «Мета» став друкованим органом УКС. В умовах політики «пацифікації», що проводилась урядом Пілсудського проти українського народу, Йосиф Сліпий підтримував історичні прагнення українців до створення власної держави. Активна громадсько-політична діяльність Йосифа Сліпого дає підстави висловити думку, що можливо сьогодишньому греко-католицькому духовенству слід переглянути позицію щодо невтручання у політичне життя українців і відновити колишні історичні традиції не тільки духовного, але і політичного проводу своїх парафій.

У фондах Львівського музею історії релігії зберігається книжка Йосифа Сліпого «Паломництво до Святої Землі» (з серії «Аскетична бібліотека Греко-Католицької Духовної Академії у Львові»), написана на основі вражень від подорожі до Єрусалиму 1934 р. Духовні переживання на Святій Землі надихнули ректора на щомісячні реколекції зі студентами. Нотатки про подорож та духовні роздуми над життям Ісуса також опубліковані у часописі «Мета». Цікавими є і інші розповіді Й. Сліпого, зокрема «Подорож в Сицилію» (1937 р.).

Чи зумів розпізнати геній мудрості митрополита Андрея Шептицького у сільському дев'ятилітньому хлопчаківі, на якого він звернув увагу під час своєї візитації у церкву с. Струсова неподалік Заздрості, майбутнього главу Греко-католицької церкви? Чи передбачав його майбутню перспективу митрополит, коли направляв молодого семінариста на навчання до Інсбруку? Чи Божий перст указував митрополиту Андрею на постать юнака, коли особисто після повернення із Російського заслання уділяв Йосифу таїнство священства в Унівському монастирі? Чи готував його до великої місії, коли покликав Йосифа Сліпого супроводжувати його у різних візитах до політиків і дипломатів з метою політичної підтримки відновлення незалежності Східної Галичини

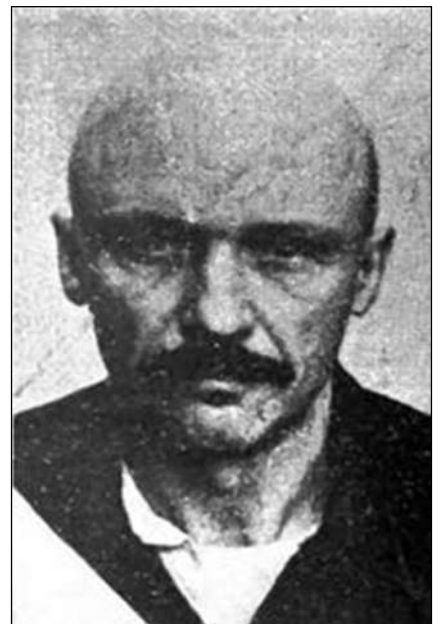
протягом грудня 1920 – квітня 1921 рр.? Але факти переконливо свідчать, що вже напередодні Другої світової війни митрополит Андрей вбачав у Йосифі Сліпому свого наступника.

У 1935 р. Йосифа Сліпого призначено соборним крилошанином кафедрального собору св. Юра та архідияконом Львівської митрополичої капітули. З встановленням радянської влади у Галичині митрополит Андрей Шептицький, враховуючи свій вік, стан здоров'я та наростання антицерковних репресій, призначив Сліпого своїм коад'ютором (помічником з правом наступництва). У літературі поширена думка, що 25 листопада 1939 р. Сліпий був іменований архієпископом Серрейським, а у грудні цього ж року – в присутності кількох духовних осіб таємно висвячений у митрополичій каплиці. Документи ЦДІА України у м. Львові свідчать, що офіційно Андрей Шептицький іменував Йосифа Сліпого Львівським архієпископом та Кам'янець-Подільським єпископом наприкінці зими 1942 р., коли здоров'я митрополита Андрея суттєво погіршилося. Відтоді усі архієрейські богослужіння здійснювалися за його участі.

Владика Йосиф включився в державотворчі процеси українського народу, ставши членом Президії Національних зборів, скликаних з ініціативи ОУН, які закінчилися проголошенням Акту про Відновлення Української Держави від 30 червня 1941 р.

Йосиф Сліпий став на чолі Української греко-католицької церкви у найважчий її період після смерті митрополита Андрея 1 листопада 1944 р., бо вже через півроку, в ніч з 10 на 11 квітня 1945 р., він разом з усіма іншими єпископами УГКЦ був заарештований. Тривалий час доля митрополита була невідомою, і лише в березні 1946 р., після відомого псевдособору, який ліквідував Українську греко-католицьку церкву, а храми Галичини підпорядкував Московському патріархату, Львівська обласна газета «Вільна Україна» повідомила, що митрополит Сліпий звинувачений у «ворожій діяльності проти УРСР, співпраці з німецько-фашистськими окупантами» і засуджений Київським військовим судом до восьми років ув'язнення.

Завершення першого терміну ув'язнення Й. Сліпого 1953 р. співпали зі смертю Йосифа Сталіна.

Претендент на пост Генерального секретаря ЦК ВКП (б) Берія, намагаючись здобути прихильність Заходу до своєї особи, розглядав Йосифа Сліпого як можливого посередника у контактах з Ватиканом. На зустрічі з московськими високопосадовцями Йосифу Сліпому запропонували написати коротку історію Греко-католицької церкви. На початку наукової роботи йому навіть дозволили користуватися бібліотекою у Москві.

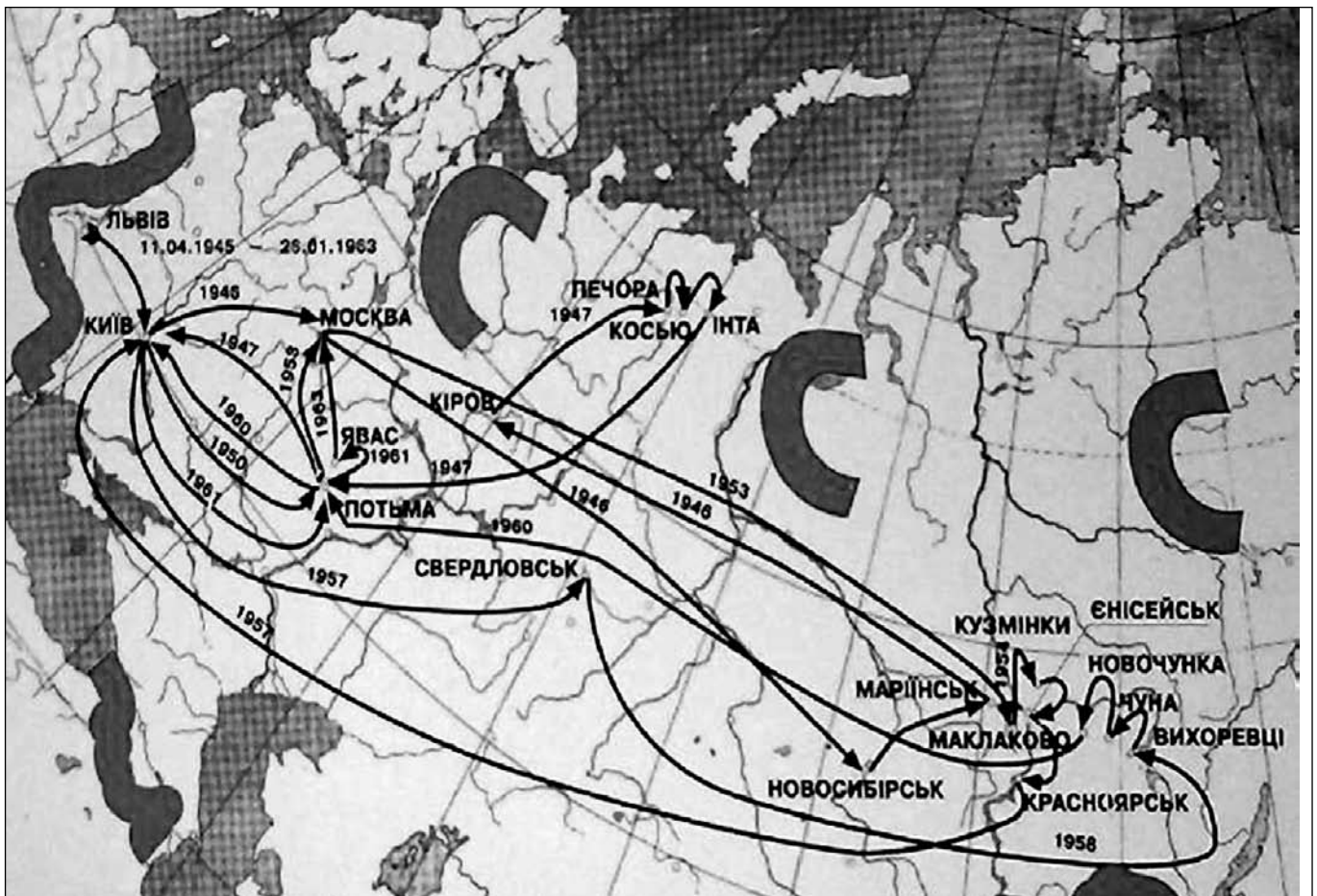
Після арешту Берії Сліпого знову відправляють на заслання. У будинку престарілих на поселенні Маклаково Красноярського краю Йосиф Сліпий написав працю про догматичні основи УГКЦ та історію Київської митрополії, довівши її до XVII ст. Але наукова робота була перервана новим арештом 1957 р. Рукописи конфіскували. У Львівському музеї історії релігії зберігається копія «експертного висновку» викладачів Красноярської вищої партійної школи, який став підставою для нового судового вироку. У ньому – висновок, що праця «гражданина Слепого» має буржуазно-націоналістичний антирадянський характер, звернена увага на те, що в ній цитовано «націоналістів» Грушевського, Шептицького та інших.

Щоб не дозволити митрополиту організовувати серед інших українських в'язнів релігійне життя, пункти відбукання покарання часто змінювались. Блаженнішого відвезли до Єнісейська, згодом до

Красноярська, потім до Києва. Внаслідок чергового ув'язнення 1959 р. терміном на сім років його етапом відправили на Камчатку, згодом в Тайшетські табори, потім Потьма і пересильні пункти Свердловська, Чуни, Новочунки. Авраам Шифрін згадував, що переїзд – «це худоб'ячі вагони, набиті в'язнями, обставлені вартовими вежами, кулеметами, освітлені прожекторами. Крізь маленьке загразоване вікно розміром 10x10 см видно безкраї простори Сибіру».

У грудні 1960 р. Йосифа Сліпого етапували до Києва і спонукали виступити з відозвою проти Папи і проти націоналістів за кордоном. Після того, як стало зрозуміло, що глава церкви непохитний у своїх переконаннях, у жовтні 1961 р. Верховний суд УРСР визнав Йосифа Сліпого за особливо небезпечного злочинця-рецидивіста і відправив до Мордовії. Під час етапу до Мордовських таборів Йосиф Сліпий перебував кілька тижнів у Харківській пересильній в'язниці. По дорозі важко захворів запаленням легенів.

Вісімнадцять років фізичних поневірянь по тюрмах, пересильних пунктах, таборах і засланнях. І велика сила Божого Духа. «Нічне ув'язнення, таємні судилища, нескінченні допити і підглядання, моральні і фізичні знущання й упокорення, катування, морення голодом; нечестиві слідчі і судді, а перед ними я, безборонний в'язень-каторжник, «німий свідок Церкви», що, знеможений, фізично і психічно

“Тюремна географія” митрополита Йосифа Сліпого безкраїми сибірськими просторами СРСР

вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на смерть приреченій Церкві... Силу на оцьому моему хресному шляху В'язня Христа ради давала мені свідомість, що цим шляхом іде також зо мною моє духовне стадо, мій рідний Український нарід, всі владики, священники, вірні, батьки і матері, малолітні діти, жертвна молодь і безпомічні старці. Я не самотній!» – так описував у своєму «Заповіті» Йосиф Сліпий ці важкі 18 років.

На жаль, відтворити з науковою точністю тюремні роки життя митрополита Йосифа Сліпого неможливо через брак джерел. Існують спогади в'язнів, які звертали увагу, що навіть у тюрмі він мав шляхетну поставу. Його поважали й за те, що він незламно тримався своїх поглядів та ідей і навіть у в'язниці позиціонував себе як митрополит або як професор. Австрієць Франц Гросбауер згадував випадок, коли на Йосифа Сліпого напали кримінальні грабіжники і важко побили: він «лежав на підлозі, а з уст і з носа сочилася кров».

Велика сила духу глави УГКЦ допомагала вірним переносити репресії радянської тоталітарної машини. Із Маклаково йому вдалося передати на Україну кілька послань для Греко-Католицької Церкви, зокрема, відоме послання «Наша Церква» із закликом триматися своєї віри.

Звільнення 26 січня 1963 р. наступило несподівано. Брак джерел не дозволяє достовірно визначити, які міжнародні політичні домовленості спонукали до цього і якими мотиваціями керувався Генеральний секретар ЦК КПРС М. Хрущов.

Наслідуючи традиції митрополита Андрея Шептицького, митрополит Йосиф Сліпий в умовах конспірації під приводом зустрічі з родиною висвятив у готельному номері Тернопільського ігумена чину Св. Василя Великого о. Василя Всеволода Величковського на єпископа Луцького і призначив його своїм місцезблустителем. У Музеї історії релігії зберігається передана сестрами-василіанками палиця Йосифа Сліпого, яка слугувала йому митрополичим посохом. Саме з цією палицею Йосиф Сліпий зображений на фотографії перед відбуттям до Італії.

Ймовірно, важко хворого 71-річного старця випущено із СРСР до Риму, щоб там померти. Але Бог відвів йому ще 21 рік життя і саме у ці роки глава церкви виконав важливу місію збереження Греко-Католицької церкви і розбудови розрізнених українських парафій у єдину помісну церкву.

Велике значення мала присутність митрополита Української Греко-Католицької церкви Йосифа Сліпого на II Ватиканському соборі.

11 жовтня 1963 р. у присутності 2 500 делегатів з усього світу він закликав піднести Українську Греко-Католицьку Церкву до Патріаршої гідності. А далі слідувала велика організаторська робота серед українських емігрантів. 25 листопада 1963 р. Й. Сліпий видав грамоту про заснування Україн-

ського Католицького Університету ім. Папи Климентія, а через 10 років у діаспорі було уже п'ять його філій. Відновлено Богословське наукове товариство. 1 жовтня 1965 р. відбулось відкриття осередку монахів студитського уставу. 1967 р. відновлено храм святих Сергія і Вакха і засновано першу в Італії українську греко-католицьку парафію. Розпочалась підготовка до побудови храму Св. Софії у Римі, урочисте освячення якого відбулось 27 вересня 1969 р. Відновлено парафіяльний храм Жировицької Матері Божої, при якому засновано музей. Активізувалась робота Українського богословського наукового товариства; відновлено видання «Богословія» і журналу «Дзвони». З 1964 р. став виходити «Благовісник Верховного Архієпископа візантійсько-українського обряду».

Християнська любов надавала Йосифу Сліпому сил на 80-му році життя здійснювати численні візитації в українські парафії 14-ти країн світу, зокрема Канаду, США, Колумбію, Венесуелу, Перу, Аргентину, Парагвай, Бразилію, Австралію, Нову Зеландію, Німеччину, Іспанію, Португалію, Англію, Францію, Австрію, Індію, Мальту.

Апостольська столиця в грудні 1963 р. визнала, що галицький митрополит має статус Верховного архієпископа й іменувала Й. Сліпого членом Східної конгрегації, а 25 січня 1965 р. Папа Павло VI підніс митрополита Йосифа Сліпого до гідності кардинала. Йому

Митрополит Йосиф Сліпий після звільнення

також належав титул «блаженніший». Під час прийому Йосифа Сліпого на аудієнції папа Іоан Павло II, висловлюючи повагу, підвівся та сам підійшов його привітати, хоча це йшло врозріз із протоколом.

Як Верховний архієпископ з патріаршими правами він скликав декілька синодів Української Греко-Католицької Церкви, з яких особливо значимими були синоди 1969, 1971 і 1973 років. На останньому із них була ухвалена конституція патріархального устрою для УГКЦ. На літургії в соборі Св. Петра у Римі колишній капелан УПА о. І. Гриньох грецькою мовою вперше пом'янув Йосифа Сліпого як Патріарха. З того часу значна частина вірних УГКЦ іменувала його патріархом.

Щоб побачити живого в'язня сумління, зібралось багато людей. Його вітали і ним захоплювались. А він вбачав свою місію не тільки у тому, щоб організувати культурно-духовне життя української діаспори, але і своїми свідченнями про мученицьку голгофу вірних УГКЦ в СРСР розбити матеріальний мур західного конформізму. Відомий австрійський художник Ернст де Гаспері, особисто даруючи Музею історії релігії графічну роботу із зображенням Й. Сліпого,

розповідав про свої великі емоційні переживання під час зустрічі із митрополитом. ...Заморожене сибірське сонце звисає льодяними бурульками; під ногами кирка – бери і лупай цю вічну мерзлоту, але у блаженнішого зв'язані руки і ноги.

1981 р. Йосиф Сліпий завершив свій «Заповіт», що був результатом довгих роздумів блаженнішого про долю Української Греко-Католицької Церкви й українського народу. Останніми словами «Заповіту» були: «Сидячи на санях на дорозі в далечинь..., молитву мовлю до нашої Небесної Заступниці і Владичиці, Богородиці-Приснодіви: прийми під свій Могутній Покров нашу Українську Церкву і наш Український Нарід!». А через три роки 7 вересня 1984 р., залишивши нащадкам світло своєї твердої і непохитної віри, відійшов до Господа.

Його заповіт поховати його в Україні здавався неймовірним для виконання в умовах, коли ідеологічна машина радянської системи всіляко оскверняла його світлу гідність. Але вже через два роки після його смерті наступила «перебудова», а 1992 р. у річницю 100-річчя з дня його народження Україна здобула незалежність. Напевне, випросив її у Бога.

*Роман Лубківський,
Київ-Львів*

КНЯЗЬ НЕУЯРМЛЕНОЇ ЦЕРКВИ

ДО 120-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО

Феноменальна постать Йосифа Сліпого, сподвижника митрополита Андрея Шептицького, привертала увагу української еліти, насамперед – творчої, уже на початку 30-х років минулого століття. Ідеальний образ «мужа волі й чину»: могутня постава, карбова-ні, медальйонної чіткості риси обличчя... А енергетика, що йшла від типового подільського характеру, народного гумору, добірного слова! Сучасників вражала його енциклопедична освіченість (вищу богословську освіту здобував в Інсбруку й навчальних закладах Італії). Авторитетний богослов, видатний культуролог-мистецтвознавець, яскравий публіцист, авторитетний музейник, невтомний мандрівник. Мабуть, багатьма з цих прикмет можна характеризувати людей Ренесансу.

А судилося йому жити, працювати чи не в найтяжчі для українського народу часи: три жорстокі окупаційні режими – польсько-шляхетський, німецько-фашистський, російсько-радянський – залишили криваві стигми на його душі. І не лише на його. Бо

«новітній Мойсей» (як Владику назвали під час доголітнього ув'язнення в ГУЛАГівських концтаборах) належить до плеяди сповідників віри й водночас переконаних державотворців, таких, як Митрополит Андрей Шептицький і Василь Липківський, Августин Волошин і Мстислав Степан (Скрипник).

Його державницьке мислення впливало з декількох джерел: національної історії й культури, християнського гуманізму, широчіні філософських і культурологічних засягів.

У роздумах про відоме й невідоме в житті, релігійній діяльності, широкомасштабних проектах Патріарха не можна обійтися лише загальними штрихами чи дбайливо виписаними епізодами.

«КРАЙ СВЯЩЕНИКІВ І ПИСЬМЕННИКІВ»

Хтось із краєзнавців його батьківщину (Теребовлянський район на Тернопільщині) назвав «краєм

священиків і письменників». Визначення справедливе, але... неповне. Вітцівщина – село Заздрість, на окраїні степу Панталихи (що його протинав горезвісний Кучманський шлях), разом із селами й містечками, відомими справіку (Струсів, Різдваєне, Зарва-ниця, Романівка, Острівець), нагадує разок намиста, укоронованого княжою Теребовлею.

Історичними попередниками Йосифа Кoberницького-Дичковського (повне прізвище Патріарха) можна вважати душпастирів численних храмів княжої столиці та її околиць (монахів зі скитів та монастирів), серед яких були творці майбутніх чудотворних ікон, літописці-хроністи, видатні релігійно-освітні діячі (о. І. Волянський, о. П. Карпінський, о. С. Мохнацький) і їхні послідовники... Щодо письменників, то назвемо найближчих «сусідів» – о. Сильвестра Лепкого (народився в Золотниках), Володимира Гжицького (родом із Острівця), Василя Щурата (дитинство минуло в Кобиловолочках). Доповнять уявлення читачів мистецькі персоналії цього багатющого краю: скульптор Михайло Паращук, актор Йосиф Гірняк, художники-візантиністи – брати Бойчуки, живописець Мар'ян Борачок...

А якщо трохи вийти за межі району, то натрапимо на імена Соломії Крушельницької, Богдана Лепкого, Леся Курбаса...

Витоки український патріотизм бере саме звідси: із невичерпних духовних джерел, із щоденної селянської праці, із подвижництва місцевих панотців, які були першими ентузіастами у справі заснування аматорських театральних і хорових гуртків, читалень і фестин, передплатниками українських видань, авторитетними просвітянськими діячами. А самотність творчості народних майстрів (багато їхніх імен до наших днів не дійшло), авторів «фігур» і капличок, чіткості різьблення в камені й дереві – шедевральне за композиціями, пластикою, стилістикою.

Той могутній пласт культури, на якому виростав і формувался Патріарх Йосиф Сліпий як гуманітарій та сповідник віри, і сьогодні допомагає зрозуміти якщо не все, то головне в біографії цього річного ювіляра.

СПАДКОЄМЕЦЬ ВЕЛИКИХ

Видатний історик Іван Крип'якевич, окрім фундаментальних наукових праць, створив захоплюючу книжку «Історичні проходи по Львові». Ця річ захоплююча, мабуть, не так історичним фактажем, як описами, сюжетами, подробицями, характерними для тої чи іншої ділянки, вулиці, споруди Львова. Десятки разів доводилося перечитувати розділ про Широку вулицю (із кінця XIX ст. і понині – Коперника) зі славетним архітектурним комплексом, так званим Святодухівським. Мова йде про величезну колись ділянку, виділену австрійським урядом для потреб українських греко-католиків. Ішлося про

комплекс будівель жіночого монастиря, костел із дзвіницею (чи не найкращою в місті). Костел було адаптовано як церкву для потреб греко-католиків, а монастирські приміщення перетворені в семінарські. Саме тут, у семінарських мурах, і сформувався гурток «Руська трійця» на чолі з Маркіяном Шашкевичем, саме тут була виголошена перша промова українською мовою, саме звідси візії національного відродження поступово, але послідовно утверджувалися в умах кожного наступного покоління галицького священництва.

Молодий богослов Йосиф Сліпий, призначений на посаду ректора семінарії митрополитом Андреем Шептицьким, без сумніву, досконало знав своїх попередників, високопоставлених духовних владик, знав і те, що не всі вони були прихильниками україноцентричних упливів. Зате він постійно тримав у полі зору свого кумира – Маркіяна, а «питомців» семінарії вважав продовжувачами його справи.

Уже за порівняно короткий час семінарія переростає в Українську Католицьку богословську академію, й о. ректор Йосиф Сліпий мудро й невтомно працює, збагачує її потенціал повсякденною особистою працею, високим інтелектом, витонченим мистецьким смаком. На той час у Галичині в царині науки, освіти, культури не було жодного державного закладу. Легальні інституції – Наукове товариство імені Шевченка, «Просвіта» й підпільний Український університет разом із Богословською академією – взяли на себе місію, яку задекларував митрополит Андрей Шептицький ще 1913 року: «Ми мусимо думати про державницькі про свою державу». Що це означало на практиці, свідчить давня галицька періодика, архівні документи, спогади колишніх випускників (а ними свого часу були батько поета Антонича Василь Антонич, письменник Тимофій Бордуляк, єпископ Ізидор Борецький, поет Богдан Кравців...).

З ініціативи о. ректора в Богословській академії впроваджено наукові курси, якими керують видатний славіст, засновник Національного музею Іларіон Свенціцький, археолог Ярослав Пастернак, візантолог Володимир Залозецький; в Академії засновано Наукове богословське товариство, налагоджено видання часопису «Богословія», започатковано журнал «Мистецтво і Культура» (останнє число датоване 1939 роком...) Особливою подією стало створення при Академії каплиці, до роботи над якою було залучено видатних майстрів – живописця Петра Холодного та скульптора Андрія Коверка. Іконостас посвятив сам митрополит Андрей 13 грудня 1927 року, а настінні розписи – 3 лютого 1929 року. І знову ж таки завдяки Сліпому при Академії формується і швидко розвивається власний музей, відкритий 9 жовтня 1932 року.

Якими міркуваннями керувався ректор, насичуючи релігійний навчальний заклад мистецькою атмосферою? Відповідь – у його інавгураційному слові

1932/33 навчального року: «Пізнати церковну історію, мистецтво, літургіку, аскетику й загалом ціле минуле Церкви і забезпечити її розвій та втримати на висококультурній висоті в майбутньому, плекаючи естетичний смак, можна тільки завдяки частим оглядинам і глибоким безпосереднім студіям»...

Поет Богдан Кравців, студент Академії 30-х років, так згадує про інтер'єри й колорит закладу: «... Стіни коридору, як і обидва боки сходів, були прикрашені старими іконами, цими властивими йому прикметами, які збирав о. ректор. Повіяло давною й витонченістю української духовності в церковному мистецтві. Я не сподівався, що побачу таке багатство, хоч до того часу мав змогу оглядати мистецькі скарби в різних музеях Західної Європи, зокрема в Бельгії й Німеччині... В почекальні перед канцелярією о. ректора стіни були прикрашені картинами сучасних мистців – О. Новаківського, І. Труша, О. Кульчицької, І. Іванця й інших».

Перелічені художники – не тільки улюблені автори, а й співбесідники, дискусанти, а проте – одностудійці в головному. Подібні стосунки підтримував Й. Сліпий із поміченим і виокремленим завдяки великим творчим можливостям С. Гординським, котрого далеко згодом запросить на «головну роль» в оформленні храму Св. Софії в Римі.

Спілкування з найвидатнішими діячами нашої культури «заторкувало», як пише згадуваний Кравців, і проблеми літературні. Та й сам ректор засвід-

чив неабиякий літературно-публіцистичний хист. А важкого 1943 року з нагоди 100-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича в яскравій промові біля могили поета на Личаківському цвинтарі називає Маркіяна «молодим апостолом», котрий «своїм запалом і глибоким переконанням... з'єднував собі всіх, будив у них духа й захоплення для високих поривів». Названо було промову словами Шашкевича – «Кріпне криця душ тугих» Цим стилістичним прийомом сказано багато: і про тяглість національної ідеї, і про духовну стійкість у час непевний і жорстокий, і про готовність із гідністю зустріти удари долі. А вони падали один за одним...

ДОВГОЛІТНЯ ХРЕСНА ДОРОГА ЙОСИФА СЛІПОГО

Перший удар (14 вересня 1939 р.) – німецькі літаки розбомбили церкву Св. Духа, її дзвіницю, а також бібліотеку Богословського товариства. А квітневої неділі 1944 року вже радянська бомба знищила доценту бібліотеку й завдала непоправної шкоди Музеєві. Гинули студенти й викладачі. Й. Сліпий гірко зауважував, що людських життів не повернути, а от «відбудувати й наново набуті можна все». Запам'ятаймо ці слова!

Надійшла весна 1945 року. Радянська влада, окупувавши Львів, ліквідує релігійні й культурно-мистецькі заклади. У самій Академії по-варварськи

плондрують каплицю, зносять, трощать іконостас, забілюють стіни Святодухівської церкви. Самого Йосифа Сліпого енкаведисти заарештували у квітні цього ж року. Починається довголітня хресна дорога Патріарха.

Сьогодні, коли моральні імперативи значною мірою знецінено, коли піар став нормою поведінки політиків і навіть творчих осіб, від яких багато залежить у загальнодержавних справах, чомусь рідко лунає поклик Івана Франка:

*Кожен думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мушиш дати ти одвіт...*

Йосиф Сліпий давав «одвіт» за долю мільйонів українців, за розп'яту Церкву майже два десятиліття. Колись останнього козацького кошового – Петра Калнишевського – було замуровано в кам'яному мішку Соловецького монастиря, живцем викреслено з людської пам'яті. Первоієрархові УГКЦ Йосифові Сліпому надали можливість звідати неісходимий ГУЛАГівський материк, переганяючи з тюрми в тюрму, із табору в табір. Щоправда, час від часу робили невеликі перерви – для роботи в найголовнішій бібліотеці Радянського Союзу, зустрічей із високопоставленими чиновниками, котрі спокушували літню людину благами, які, мовляв, буде дано після відречення від рідного народу, Церкви і власних моральних устоїв.

Вірні Української греко-католицької церкви (на Батьківщині та за її межами) як істинне диво сприйняли звільнення Йосифа Сліпого після 18-річного заслання. То був 1963 рік, короткотривалий період хрущовської відлиги. Уже кілька літ перебував на волі письменник, мій односельчанин Володимир Гжицький, котрий розповідав про зустрічі не з одним країнином, зокрема й артистом Йосифом Гірняком. Згадували й прізвище Патріарха, але не можу пробачити собі, що не спонукав Володимира Зеноновича вийти за межі його роману «Ніч і день», тоді інакше можна було б глянути на концтабірний побут і побачити в ньому приклад незвичайного стоїцизму, високої гідності посеред мучеників і людських покидьків.

Слухаючи (і читаючи) Гжицького, не уявляв, що в пекельних умовах можна було підтримувати контакти не тільки зі співв'язнями по нарах і камерах, а також із тими, що були на відстані тисяч кілометрів, спілкувалися з будь-якої нагоди...

Через багато-багато років як народний депутат України я вирішив зробити декілька кроків у справі вшанування пам'яті Блаженнішого Йосифа Сліпого (у зв'язку з наближенням його сторічного ювілею). У квітні 1991 року в США серед українських громад, особливо в Центрі «Свята Софія» (Філадельфія), уже йшла мова про святкування. Тоді ж і запропонував увазі найвизначніших «святософійців» – п. Леоніда

Рудницького, п. Романи Навроцької та п. Мирослава Лабуньки.

Пропозиції щодо співпраці над увічненням пам'яті Блаженнішого Йосифа Сліпого (у зв'язку зі 100-літтям від дня народження), а саме:

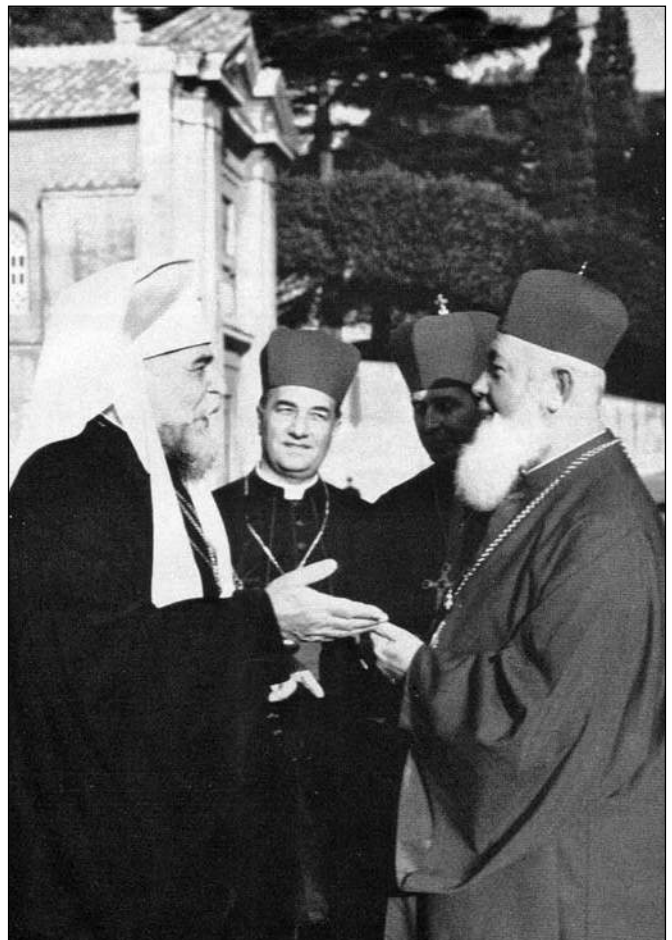
I. Тернопільщина:

1. У селі Заздрість Теребовлянського району відкрити Меморіальний Музей. Для цього: придбати будинок і присадибу; реставрувати приміщення; зібрати необхідні музейні експонати.
2. Відкрити пам'ятний знак на честь ювіляра.
3. Провести урочисте свято за участю духовних ієрархів та громадськості.
4. Провести урочисті молебні, святкові академії в Тернополі і Теребовлі.

II. Львів:

1. Перезахоронення тлінних останків у соту річницю народження Й. Сліпого.
2. Ювілейне Богослуження в Соборі св. Юра.
3. Урочисте відкриття меморіальної дошки на будинку Духовної семінарії.
4. Приступити до відбудови церкви Св. Духа (по вул. Коперника).
5. Урочиста академія в оперному театрі або Львівському університеті.

На тексті, датованому 12 квітня 1991 року на рукописному аркуші п. Лабунька зробив зауваження:

«Повищі точки можливої співпраці між обома особами узгоджено...», – далі нерозбірливо.

У «Пропозиціях» також зафіксовано прізвище реставратора Івана Могитича, рекомендується придбати для майбутнього музею Лео Мола (Молодожанина) праці Й. Сліпого, фотографії тощо.

Деякі з пропозицій сьогодні потребують коментарів. Для того, щоб розпочати роботу над створенням музею, потрібно було придбати родинний будинок і присадибну ділянку, реставрувати приміщення, зібрати необхідні музейні експонати, а у Львові здійснити перепоховання тлінних останків Патріарха в Соборі св. Юра (згідно з волею покійного).

Наступним кроком (на жаль, дещо запізним, оскільки кругла дата припадала на 17 лютого 1992 року) було звернення до Керівника національної служби безпеки Є. К. Марчука від 6.03.1992. Зважаючи на важливість цього листовного діалогу, подаю його повністю:

*Голові Служби національної безпеки України
МАРЧУКУ Є.К.*

Шановний Євгене Кириловичу!

Цього року українська релігійна громадськість в цілому світі відзначає 100-літній ювілей кардинала Йосифа Сліпого, людини подвижницького життя, яка страждала за свої переконання й принципи, савовіддано йшла до втілення ідеї про єдність Української Церкви.

Його Святість – не тільки видатна історична постать, а й незрівнянний знавець і захисник рідної культури, людина великого інтелектуального дару.

Відомо, що він вів щоденники, які було вилучено під час його арешту.

Зважаючи на величезну актуальність наукової, епістолярної та мемуарної спадщини кардинала Й.Сліпого, прошу передати через моє посередництво вказані матеріали в один із архівів м.Львова та для можливого копіювання цієї унікальної спадщини на прохання широких кіл громадськості з тим, аби можна було оприлюднити відповідні матеріали в ході ювілейних заходів.

Прощу Вас не відмовити в клопотанні, що його як народний депутат, письменник і близький краєнин його Святості порушую перед Службою національної безпеки України.

*З пошаною
ЛУБКІВСЬКИЙ Роман Мар'янович,
НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ,
Член Комісії Верховної Ради УКРАЇНИ
у закордонних справах*

...Ось що на мій запит відповів голова СБУ Євген Марчук в листі від 15 березня 1992 р.:

*Народному депутату України
Лубківському Р.М.*

Шановний Романе Мар'яновичу!

СНБ України виконує великі обсяги робіт з реабілітації жертв сталінського режиму, серед яких були й видатні представники Української греко-католицької церкви, зокрема ієрарх УГКЦ кардинал Йосиф Сліпий.

Переглядаючи, згідно Ваших запитів, архівні кримінальні справи, нами виявлені додатки до них, які дійсно мають велику історичну вагу і є непересяченими цінностями не лише для УГКЦ, а й для всієї України. Серед них зберігаються власноручний рукопис кардинала Й.Сліпого під назвою «Історія вселенської церкви на Україні» обсягом приблизно в 2 тисячі аркушів і його копія, виконана іншими особами, а також копія роботи «Погляди на догматичні та історичні основи греко-католицької церкви на Україні». Крім цього, у так званих «речових доказах» є послання Папи римського Пія XII від 1939 року про висвячення ректора Львівської духовної академії Й.Сліпого в сан єпископа та призначення його коад'ютором митрополита Андрія Шептицького.

Цілком поділяючи і підтримуючи Вашу думку про безперечну цінність духовної спадщини кардинала Й.Сліпого, ми щиро готові сприяти тому, щоб ці матеріали стали надбанням широких кіл громадськості. Особливо актуальним це питання постає в зв'язку з ювілейним святом кардинала Й.Сліпого, якому цього року виповнилося б сто років від дня народження.

В зв'язку з цим було б бажано, щоб Ви особисто або хтось за Вашим дорученням ознайомився з цими документами і визначив необхідні з них для копіювання.

Щодо архівних кримінальних справ на Крушельницького, Гжицького, Бабинського, Сопілку ми охоче допоможемо Вам виготовити з них копії для передачі до Львівської наукової бібліотеки імені В.Стефаніка.

Виходячи з того, що за Указом Президії Верховної Ради України архіви колишнього КДБ передаються для подальшого зберігання в підрозділи Головного архівного управління при Кабінеті Міністрів України, у поточний момент, на жаль, безпосередня передача оригіналів в архіви церкви або ж бібліотеки неможлива.

*З повагою
Голова Служби національної безпеки України
Є. Марчук*

Нині, через 20 років після отримання ґрунтовної відповіді Керівника СБУ, хочу сердечно подякувати Євгенові Кириловичу за його неоціненну допомогу.

Завдяки його сприянню папську буллу було передано Львівському соборові св. Юра, а рукопис «Історії вселенської церкви» було скопійовано для підготовки окремого видання (двотомна книга за редакцією о. Івана Музичка вийшла в світ іще 2001 р.).

Не можу тут не сказати кількома словами про те, що отримав дозвіл побачити фонд Й. Сліпого – цілу окрему кімнату, заповнену документами, листами (до Блаженнішого й від Нього), книжками, особистими речами... Прочитавши недавно в «Дні» про те, що В. Сергійчук опублікував книгу «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки», хочу подякувати відомому вченому за його подвижницьку і таку потрібну для нашого покоління працю. Ювілейні заходи в Україні 1992 р. мали переважно будівельно-відновлюваний характер. На той час я отримав дипломатичне призначення Послом України до ЧСФР. Готуючись до наступної роботи, вирішив скористатися досвідом свого приятеля – визнаного дипломата Віктора Батюка (тодішнього представника ЧСФР при ООН). Зібрати архівні матеріали про роботу в Празі Дипломатичної місії УНР (керівником її був Максим Славинський). У Нью-Йорку, за попередньою домовленістю, я мав зустрітись з Патріархом Мстиславом, з котрим познайомився під час його перебування в Києві. Прибули ми до Резиденції у м. Баунд-Брук, але Священнішого не застали. Ось така передісторія ще одного діалогу, котрий відбувся листовно.

Його Святості Патріархові Української Автокефальної Православної Церкви Мстиславу

*Патріарша Канцелярія
S.Bound Brook, New Jersey
08880 USA
Fax: (908) 271-8908
Нью-Йорк, 19 травня 1992 р.*

Ваше Святосте,

На початку цього року я мав честь бути прийнятим Вами в Києві і мати з Вашою Святістю тривалу та надзвичайно важливу для мене розмову, зокрема про видатних державотворців України, ієрархів Церкви. Я сподівався продовжити цю розмову в Баунд-Бруку, але, на жаль, не застав Вашої Святості. Тепер наближається мій виїзд в Україну /26 травня/, а відтак на постійну роботу до Праги. Отож, наслідуюся звернутись до Вашої Святості письмово.

Я походжу з батьківщини кардинала Й.Сліпого – Тернопільщини і підтримую думку, що в його рідному селі Заздрість є можливість відкрити меморіальний музей (в родинній хаті Сліпих). Експозиція була б важливою не лише для греко-католиків. Однак міжконфесійні негаразди ускладнюють вирішення цього питання. Дуже прошу Вашої Святості звернутися з

Патріаршим Листом до православної громади села Заздрість Тербовлянського району Тернопільської області. Тільки у Вашій волі дати повчальний урок толерантності до постатей, які з ласки Всевишнього належать історії і потребують від нащадків доброї пам'яті, пошанування їхнього стражденого життєвого шляху. Я переконаний, що цей жест, який впливає з глибоко патріотичної сутності і виняткової благородності душі Патріарха Української Автокефальної Православної Церкви, став би знаменням нашого нелегкого часу.

Буду щасливий отримати Ваше благословення на адресу Представництва України при ООН у формі листа до мирян – як в оригіналі, так і факсом.

*Із синівською пошаною і вдячністю,
Роман М.ЛУБКІВСЬКИЙ
Надзвичайний і Повноважний Посол України*

Відповідь факсом від 26 травня 1992 р.:

Високодостойний Роман М. Лубківський Надзвичайний і Повноважний Посол України в Чеській і Словацькій Федеративній Республіці.

Високодостойний Пане После!

Одержав Ваш Лист (датований 19-им травня, а доручений мені аж 23-го травня ц.р.), яким Ви повідомляєте мене про заіснувавшу можливість відкрити меморіальний музей Кардинала Й. Сліпого в його рідному селі Заздрість, в родинній хаті Сліпих.

Схвалюю Вашу думку вшанування блаженної пам'яті Владики Кардинала Йосифа відкриттям музею на його честь. Бажаю, щоб задум людей доброї волі був, по змозі, якнайскоріше здійснений. Щастя ж Вам, Боже, у цьому доброму і Богові угодному ділі!

*З любов'ю у Христі,
ПАТРІАРХ КИЇВСЬКИЙ І ВСІЄЇ УКРАЇНИ*

Так із благословення ієрархів двох Українських Церков – Греко-католицької та Православної – почало звершуватися добре діло: створення релігійно-культурного Центру, присвяченого пам'яті Патріарха Йосифа Сліпого, до якого входять Меморіальна садиба, Каплиця, Музей із читальним залом, кімната для гостей. Невтомна п. Романа Навроцька, відвідавши наше Посольство в Празі, не могла без хвилювання говорити про найголовнішу справу свого життя – увічнення пам'яті Патріарха Йосифа Сліпого. Подібним настроєм жив і незабутній маестро, скульптор Еммануїл Мисько, прекрасного скульптурного зображення Патріарха. Кожен, хто переступає гостинний поріг цього своєрідного закладу, відчуває: погляд Патріарха уважний і промовистий....

ПРОГРАМА ПАТРІАРХА

Ще раз звернімося до хроніки тих далеких часів (протягом неповного 1963 року). 26 січня Й. Сліпий звільнений за клопотанням Папи Іоанна XXIII та Президента США Джона Кеннеді...

Важко уявити шлях Йосифа Сліпого від точки повернення – останнього місця ув'язнення – через усю територію колишнього СРСР, через українські землі, країни Європи, іще міцно прищиплені до «соціалістичного табору», а відтак – до Італії, до Риму. Чи відбувалися по дорозі зупинки, зустрічі? Так. Відомо про одну. Учорашній в'язень побажав зустрітися з родичем. Дивно, що кагебісти не з'ясували родинних зв'язків із Йосифом Сліпим з тернопільським архімандритом о. Василем Всеволодом Величківським. Як подає сучасна інтернетна інформація, «у готельному номері Йосиф (Сліпий) висвятив його на єпископа Луцького і призначив своїм місцеблюстителем». Далі, напевно, аж до італійського кордону Блаженніший перебував у цілковитій самотності. І в засекреченості, чим уже на італійській території був захищений від набридливих папарацці.

Зійшов з поїзда на станції перед Римом, до місця призначення прибув автомобілем... Якими думками-переживаннями було заповнено цю тривожну рухому паузу? Молитвами? Спогадами? А може, глибоким напівсном, напівпереконуванням, що то не сон, а ява. Та, що в поїзді, та, що за вікнами, і та, що попереду. І все-таки ризикну припустити, що діяльний розум 71-літнього мужа, утомленого фізично, але не зламаного морально, працював на повну силу! Проекти й програми того, що почав реалізовувати Йосиф Сліпий після прибуття до християнської столиці, давно були глибоко продумані, «узгіднені» з власним інтелектом і витонченим смаком. Легалізація греко-католицької Церкви, виведення її з багаторічного катакомбного існування вимагало політичної та юридичної аргументації, належного інформаційного «забезпечення» вимріяної грандіозної програми, котра вимагала дотримання не лише історичних аргументів, а й релігійних канонів, диктувала певні мистецько-естетичні підходи.

Ідея «воскресіння України» в Римі могла змінюватися і вдосконалюватися уже в ході реалізації Програми Патріарха, укоренилася в певних історією позначених будівлях (старовинна Церква святих Сергія і Вакха), але заторкувала новопридбані території в Римі (дільниця, що прилягає до Віа Боччеа) і поза столицею Італії. Можна говорити і про ширші засяги в Європі (Мюнхен, Сарсель), в Америці й Канаді, але це – тема окремої розмови.

Одному Господеві відомо, як вдавалися Й. Сліпому першочергові кроки на шляху створення в Італії Української оази, українського ареалу національно-культурного, духовного простору України на фунда-

ментах античних і християнських, гуманістичних і просвітницьких?

Продовжимо хроніку.

9 лютого. Блаженніший в Італії. Того ж дня зустрічається з Папою Іоанном XXIII. Дарує йому карту СРСР з позначенням місць «своїх» (концтаборів). За 18 літ ув'язнення, тюрем, каторжних робіт від сумнозвісної Львівської тюрми «на Лонцького» через Лук'янівську в Києві, Московську Луб'янку до Комі АРСР і Мордовії – страхітливий пояс сталінських репресій навіть візуально видається чимось неймовірним, кошмарним!

3 березня. У Великодньому посланні закликає всіх українців у світі «зберігати єдність за всяку ціну»...

28 березня. Бере участь у роботі Конференції українських єпископів.

11 жовтня. Виступає на II Ватиканському Соборі. У присутності 2500 делегатів з усіх кінців планети Йосиф Сліпий закликає піднести Українську греко-католицьку Церкву до Патріаршої гідності. Собор одностайно підтримує його заклик. Одночасно з ініціативами, своєрідними «вербальними нотами», адресованими християнському світові, розпочинається господарсько-практична діяльність.

З чого Блаженний почав? Що передбачав на різних етапах свого грандіозного замислу? Думається, що сама ідея, а відтак концепція її втілення формувалися поступово. Але, безперечно, в загальних рисах в його уяві поставав «Собор душ прийдешніх Українських поколінь». Об'єднувальна місія духовного храму.

Наступні події.

1 жовтня 1965 року – відкрито осередок монахів студійського уставу;

1967 – відновлення храму Жировицької Богоматері і святих Сергія і Вакха. Створення першої в Італії української греко-католицької парафії.

31.10.1971 – в Римі відбувається урочисте відкриття посвяченого Патріархом Українського Музею при названому храмі. Доповідь «Українське мистецтво впродовж віків» виголошує маестро Святослав Гординський, один із найактивніших упорядників збірки музею УКЦ (з 1966 р.). Відсилаю читачів до ґрунтового дослідження відомого мистецтвознавця Олега Сидора*, але принагідно хотів би увагу привернути на унікальність деяких експонатів: фелон із Софійського Собору XVIII ст. та сакосбс XIX ст. XVIII ст., (?). Ці церковні речі було викрадено в часи більшовицького панування і вони потрапили за кордон), хрест хоругви, виконаний вченим, перекладачем «Святого Письма» Іваном Пулюєм, сотні творів української графіки, живопису, скульптури, народного мистецтва.

*Видання Українського Католицького Університету св. Климентія. Том 86. Олег Ф. Сидор. Блаженніший Йосиф і мистецтво. – Рим, 1994. Користуючись нагодою, дякую авторів за можливість скористатися його працею.

Український Музей у Римі посів особливе місце у глибоко продуманій структурі українських інституцій – третє з черги. За задумом Патріарха, він мав постати, як міфічний Фенікс. Враховуючи неможливість відбудови чи реставрації храмів на українських землях, зокрема етнічних, чи не мав на увазі Патріарх певним чином «нагадати» про цілковиту руйнацію Десятинної Церкви, Михайлівського Собору, головного Собору Київської Лаври, про Святодухівські святині – Церкву, Каплицю, про Музей визвольної боротьби в Празі та багато-багато іншого! Новостворюваним об'єктам Патріарх дав влучне означення: Католицький Університет – «вогнище науки», монастир Студитів – «вічно горючий острівець християнської праведності» і Собор Святої Софії – «знак і символ незнищимості Божого Храму» на землі.

Визначення домінанти українського освітньо-духовно-культурного пристановища поза межами уярмленої України орієнтувалося на найбільшу нашу християнську святиню – Собор Святої Софії у Києві. У системі координат (історія і сучасність, Схід і Захід, православ'я і греко-католицька релігійна традиція) тільки високомистецький архітектурно-творчий шедевр. Мислився храм як символ, а не копія-муляж чи модерна репліка. Тому друга поважна проблема – вирішення інтер'єрів, відмова від буквального копіювання автентики київського храму давали можливість сприйняти новотвори як своєрідне духовне відлуння українських святинь – таких, як Софія і Києво-Печерська Лавра, Унівська і Почаївська лаври, Львівський Собор святого Юра. А також знищені храми: Десятинна церква, Михайлівський Золотоверхий Собор (Київ), Церква Св. Духа (Львів) і десятки, десятки інших...

Тут хочеться зробити невеличкий відступ. Коли в листопаді минулого року учасники Міжнародної конференції, присвяченої 200-літтю від дня народження Маркіяна Шашкевича (ініційованої львівською інтелігенцією, за сприяння Товариства «Свята Софія» в Римі), перед початком урочистої академії зібралися навколо погруддя Шашкевича, було відчуття, ніби звідкілясь, із храму (а він був напівзачинений, заставлений риштуванням) продилялося золоте свічення мозаїк...

З особливою увагою і пієтетом поставився Й.Сліпий до пам'ятника Тарасу Шевченкові, що разом із п'ятьма рельєфами і подіумом – плитою з фрагментом «Неофітів», сприймається, як втілення візії Поета:

*Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним Собором,
Серцем нелукавим.*

Нагадаю: поему «Неофіти» Йосиф Сліпий назвав глибоко продуманою християнською поемою.

То чи не за порадою Блаженнішого автор меморіалу – італієць Уго Маццої одягнув мармурову постать Українця в античну тогу, що відповідає уявному перенесенню нашого поета в середовище раннях християн – неофітів; а ось цитатія про «псалом новий Господеві» і «нову славу», яку творитиме наш народ «серцем нелукавим», переносить думку в добу жорстоких гонінь християн ХХ століття, усе-таки вийшовши з катакомбного існування. І тут вербальне («чесним Собором») зливається з реально-предметним храмом св. Софії. Так український час і простір великий зодчий і Будівничий Йосиф Сліпий асоціативно об'єднує з погруддями Івана Котляревського та Маркіяна Шашкевича. Таким чином перед відвідувачами св. Софії та УКУ постає образ «Української Трійці», узагальнюючий, символічний і хвилюючий.

Моє коротке слово до господарів Віа Боччея, представників української громади в Римі та двох наших дипломатичних місій (в Італії та в державі Ватикан) стосувалося пам'яті славетного Будинку, але я мав на увазі й те, що до її увічнення багато причинилися Андрей Шептицький та Йосиф Сліпий. Подумати тільки: ювілейного року в столиці України на найвищому владному рівні 200-ліття Шашкевича цілковито проігноровано. В певному сенсі – то закономірність. Як закономірним є те, що ґрунтовні виступи й доповіді о. Івана Музички, Дмитра Павличка, Оксани Пахльовської, Ярослава Розумного, Михайла Шалати, молодих учених з Австрії й Польщі значно розширили європейський контекст українського національного відродження. І ще одна закономірність: як відомо, один із автентичних примірників альманаха «Русалки Дністрової» зберігається в найголовнішій бібліотеці Ватикану...

«... Український Рим» сьогодні (та й не лише Рим!). Це передусім результат титанічної за масштабами праці Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого, навіть частина якої була би не під силу звичайній людині, не покликаний до цього Божим провидінням», – каже мистецтвознавець Олег Сидор.

До цього справедливого твердження можна додати хіба наступне. Кожна з «іпостасей» Риму у версії великих українців має неповторний характер. Так Рим Миколи Гоголя – міфологічний. Рим Івана Франка – це образ Мікеланджелоного «Мойсея», геніально перекутий в терцини і строфи «Мойсея» Франкового.

А «Італійські зустрічі» Миколи Бажана – це теж український Рим у неповторній пластиці, ритміці сучасної української мови! Мені здається, що Йосиф Сліпий ціною титанічних зусиль зробив усе, аби український «genius loci» навічно поселився у Вічному Місті.

**«ВІН ПОДІБНИЙ ДО СТАРОГО ДУБА,
ЯКОГО БУРІ ЧАСУ ТРОХИ ПІДНИЩИЛИ,
АЛЕ ЯКИЙ УПЕРТО ПРОТИСТОІТЬ
УСІМ ПОГОДАМ»**

Заповіти великих українців дуже близькі кількома особливостями. Насамперед намаганням делегувати своїм послідовникам обов'язки, невиконані зобов'язання, нереалізовані можливості. «Заповіт» Йосиф Сліпий писав упродовж кільканадцяти років, він надзвичайно скупий як життєпис, але масштабами зробленого й замисленого вражає. Чи здатна нинішня доба формувати особистості такого формату, чи екстремальні, традиційні колізії нашого буття є обов'язковою передумовою гарту, ушляхетнення самородків (тоді – з-під селянської стріхи, сьогодні – із приватного бізнесу)? Як природно поєднувалася висока національна свідомість із «відпорністю» до ксенофобії, людиноненавистництва! Якби Блаженніший пожив хоч декілька літ після загальноукраїнського референдуму 1991 року, чи змірився б він із нагінанням антигалицької істерії, «теорією і практикою» Табачника, демагогією неосталіністів, adeptами «Русского мира», посяганням московських попів на старовинні українські храми? З другого боку, невже мовчав би, не гримнув патерицею, дізнавшись про ще одне спалення старовинної дерев'яної церкви, яку ніхто й ніколи вже не відновить? Чи не вклав би він власну цеглину у фундамент знищеної гітлерівцями й сталінцями церкви Святого Духа у Львові?

І тут слід навести деякі позитивні тенденції. Блаженніший Любомир Гузар благословив відновлення Святодухівської церкви. Професор Іван Вакарчук рішуче підтримує реставрацію Святодухівської каплиці й відновлення інтер'єру ректорського кабінету о. Й. Сліпого в нинішньому університетському корпусі.

А на другому поверсі географічного факультету передбачається відновлення меморіального кабінету Йосифа Сліпого – ректора Богословської Академії, одного з найвидатніших духовних проводирів нашого народу в XX столітті.

Йосифа Сліпого називали «новітнім Мойсеєм». Так, і старших його сучасників – Франка і Шептицького. Але на відміну від них його «новітність» формувалася обставинами середини XX століття. Він належав до людей, котрі пережили два миттєві спадахи відновлення української державності – 1918-го і 1941-го років. До відновленої державності – в 1918 і 1941 роках.... До третього, найпотужнішого і, будемо сподіватися, найстабільнішого – в 1990-1991 роках Патріарх не дожив власне 5 років. Реабілітований (посмертно) за 4 місяці до проголошення Акта незалежності України. А ще через рік його тлінні останки, згідно з його волею, повернуться на рідну землю і з ними прощатимуться тисячі людей – віри різних

конфесій, народні депутати, представники нової влади на чолі з Президентом України.

Блаженніший Йосиф був наділений небуденним характером, а манери виявляв як істинний князь: то аристократичні, то простолюдні. Мов рівний з рівними, з гідністю спілкувався з найвищими державними посадовцями, політичними лідерами в найрізноманітніших державах. Серед своїх людей – особливо молодих помічників ніби повертався в далеку молодість. У спогадах о. Івана Музички він постає господарником, що дбає про мед для питомців, мовляв, малярством займався, коли його батько... Побутує весела розповідь про те, як для Патріарха і «сотрудників» було придбано дійну корову, скільки уваги потребувала до себе – і то не десь на околиці, а, вважайте, в самому серці Вічного Міста...

Але ця гумористична оповідка відкриває народний характер Патріарха, котрий не цурався селянської праці і в далекому від заздрості Римі згадував своє дитинство...

Портретувати Патріарха любили графіки, живописці, скульптори. Ще 1969 року газета «Цюрхер Цайтунг» писала: «... він подібний до старого дуба, якого бурі часу трохи піднищили, але який уперто протистоїть усім погодам ...»

Переклад, здається, неточний: краще було б – «негодам» По-своєму бачили й ліпили Блаженнішого Григорій Крук та Лео Мол (Молодожанин). А от Святослав Гординський залишив два шаржі-ескізи, на яких Йосиф Сліпий дуже подібний до свого учня й краєнина єпископа Ізидора Борецького, що славився невимовною добротою і теплим, воістину нашим подільським гумором. І все-таки, коли йдеться про «канонічний» образ, то, мабуть, це найкраще вдалося Еммануїлові Миську. За цим портретом створено пам'ятник Й. Сліпому в його рідному селі Заздрість. Тут є все: і висока гідність, і свідомість обраного шляху, і жаль за втраченими по тюрмах і концтаборах найкращими роками життя. А я хотів би в цьому всевидящому погляді відшукати риси далекого предка, козака-мазепинця, котрому московити вирвали очі, і він, промандрувавши тисячі й тисячі верст, заснував домівку на західній окраїні подільських степів, поміж місцинами із загадковими й промовистими назвами – Зарваницею і Заздрістю...

Ювілейні заходи відчутно заторкнули ці благословенні місця. На малій батьківщині Патріарха – Тереховлянщині – відбулися й відбуваються велелюдні урочистості. Ще позаминулого року за участі керівника «Святої Софії» проф. Леоніда Рудницького (Філадельфія, США) проведено міжнародну конференцію в с. Острівець (тут народився 100 років тому сподвижник Блаженнішого єпископ Ізидор Борецький. У липні ц. р. відбулася молодіжна проща до Зарваниці, куди прибув Глава УГКЦ Блаженніший Святослав. Освячено «хресну дорогу» від с. Соколова до Зарваниці (її створення ініціював п. Іван

Олійник, відданий справі національно-духовного відродження. 29 вересня ц. р. урочистою Академією вшановує Сповідника Віри Львів. Столиця України теж повинна сказати своє слово. Хоча б задля того,

щоб мучеництво і подвижництво Князя неуявленої Української Церкви, – УГКЦ стало моментом істини в стражденному для України ХХ-му столітті.

Київ-Львів. 2012 р.

*Ірина Преловська,
м. Київ*

МИТРОПОЛИТ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ЙОСИФ СЛІПІЙ У КОНТЕКСТІ СТОСУНКІВ МІЖ ПРАВОСЛАВНИМИ ТА ГРЕКО-КАТОЛИКАМИ

НА МАТЕРІАЛАХ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ ПРЕСИ ТА ЕПІСТОЛЯРІЮ В УКРАЇНІ ТА В ДІАСПОРІ

Проблема ідейного протистояння між українськими греко-католиками і православними вірянами залишається поки що невирішеною, хоча чергове загострення цих стосунків, яке припало на початок 1990-х рр., давно минуло. Впродовж ХХ століття радянська влада особливо ретельно викорінювала на підрадянських територіях дві церкви – Українську Греко-Католицьку Церкву і Українську Автокефальну Православну Церкву. Парадоксально, але обидві справи ліквідації УАПЦ у 1920-1930-х рр., а потім УГКЦ у другій половині 1940-х рр. в УРСР було доручено видатному спеціалісту по руйнуванню церковного життя і ліквідації церков – Сергію Тарасовичу Каріну-Даниленку¹.

Але взаємна ворожнеча між представниками обох українських церков, на жаль, супроводжувала і далі стосунки між діячами УАПЦ та УГКЦ. Причини виникнення і кількості цього продовження цієї ворожнечі, на наш погляд, недостатньо з'ясовані. Офіційна ліквідація унії в Російській імперії 1839 р. і переслідування уніатів урядом православної держави із застосуванням поліційних заходів, а також включення антиуніатської складової до вивчення історії як в світських, так і в духовних навчальних закладах до революцій 1917 р., були однією з причин того, що всі православні діячі, які отримали освіту в цих закладах, залишалися впродовж ХХ століття ворогами уніатської Церкви.

Метою даного дослідження є спроба з'ясувати причини негативного ставлення відомих православних українських діячів в Україні та в діаспорі у ХХ столітті до Української Греко-Католицької Церкви та до її очільників – Митрополита УГКЦ Андрея Шептицького та митрополита Йосифа Сліпого.

Джерельна база пропонованої розвідки на основі проведених досліджень та вже існуючих наукових і науково-популярних публікацій є доволі репрезента-

тивною², хоча рівень вивчення закордонних публікацій з цієї теми, як українських, так і іншомовних, поки залишається низьким. Ключовим у цій проблемі є термін «протистояння», оскільки завдяки таким стосункам і православні, і греко-католики воліли не згадувати у своїх публікаціях про своїх опонентів. Тільки особливі події в житті обох конфесій примушували їх реагувати на приїзд когось з влади або вихід з друку надто дражливого видання, в основному в періодичній пресі.

Історіографія проблеми є невеликою з наведених вище причин і репрезентована або українськими істориками діаспори, або представниками української історичної науки новітньої доби в Україні³, оскільки в радянську добу із зрозумілих причин не могло з'явитись жодного історико-джерелознавчого чи релігієзнавчого дослідження з цієї теми. В радянській історіографії і УАПЦ, і УГКЦ були об'єктами нищівної ідеологічної критики і розглядались виключно в політичній площині ідейного протистояння.

Одним з перших авторів церковних видань з суто церковною критикою УГКЦ з боку Української Автокефальної Православної Церкви був перший митрополит цієї Церкви у 1921-1927 рр. Василь Липківський, який очолив цю Церкву на Першому Всеукраїнському православному церковному Соборі 14-30 жовтня 1921 р. Він був вихованцем Київської духовної академії і багато років служив протоієреєм Російської Православної Церкви, також був ідейним противником як уніатської, так і Римо-Католицької церков. Своє ставлення він виклав у текстах проповідей, які виголошував у храмах, поки відправляв богослужіння, а потім записав їх під час вимушеного перебування поза церковним служінням упродовж 1927-1937 рр.

В останнє десятиліття свого життя (1927-1937), коли митрополит Василь Липківський поневірявся і

був відлучений від церковного служіння, він написав цілу низку церковних праць, в т.ч. проповідей. Можна висловити припущення, що щось подібне за змістом він виголошував в Софійському соборі в Києві та інших храмах під час богослужіння, але тексти проповідей, які були оприлюднені в діаспорних виданнях в післявоєнний час, писалися митрополитом як церковно-літературні твори без сподівання на те, що вони пролунають в храмі.

У вступному слові до видання листів митрополита УАПЦ Василя Липківського о. Петро Маєвський повідомляє, що одержав від нього загалом 19 листів, в яких надійшло близько 110 проповідей (разом вишло 150 проповідей на євангельські теми і 50 – на апостольські)⁴. Священик Петро Маєвський вперше видав ці проповіді у 1934-1935 рр. в м. Вінніпегу.

У своїх проповідях митрополит відгукувався на актуальні проблеми життя. Наприклад, аргументи проти звинувачень у протестантських та унійних ухилах УАПЦ містять проповіді Василя Липківського, який критикує діяльність римських пап щодо схилення українського народу в унію. Походження цих звинувачень відоме. Джерелом інформації щодо відпадання УАПЦ від Православ'я і неминучого приєднання її до уніатської Церкви завдяки діяльності митрополита УГКЦ Андрея Шептицького були представники монархічних православних осередків.

Наприклад, УКРАЇНПРЕС з Тарнівського осередку інтернованих вояків у повідомленні № 62 від 25 червня 1921 р. у рубриці «ЦЕРКОВНА СПРАВА НА УКРАЇНІ» повідомляє: «Більшість московських священників оголосили українську церкву Галиц[ь]ко-українською або «хохлацькою» єресью і намагаються спровокувати головним чином темне селянство, граючи на його релігійних почуттях. Ці священники намагаються довести, що автокефалія української церкви є не що інше, як заходи Римського престолу, щоб повернути «Маларосов» на католицизм. Як аргумент своїх доводів указують на заходи митр[ополита Андрея] Шептицького. Українізацію церкви звуть «схованою унією». Це викликає ненависть серед несвідомих елементів і обурення серед свідомого селянства. Слід підкреслити, що ці «заходи» московського ієрейства знаходять[ь] негласне співчуття й підтримку у більшовицької влади. Протестанти проти такої провокації риз[и]кують часто-густо бути заарештованими як контрреволюціонери»⁵.

В тексті проповіді «Страждання Божої Матері і важка доля українського народу», самодержавницькі стремління папського престолу, унійну діяльність Польщі у XVI ст.⁶, протестантські розгалуження, такі, як «лютерани, кальвіністи, методисти, євангеліки» (проповідь «Проти партійності в Церкві й на захист єднання і Хреста Христового»), ні про які теоретичні чи практичні запровадження протестантської ідеології не мовиться.

Навпаки, митрополит УАПЦ Василь Липківський критикує їх за відхід від Христової істини, українських народних традицій. Він також заперечував твердження про те, що український народ прийняв християнську віру часів князя Володимира Великого від Риму⁷, очевидно, додержуючись тих настанов у церковній та громадянській історії, які отримав у стінах КДС і КДА під час навчання.

Така критика римських пап поєднувалася з критикою соціальною. В одній з проповідей митрополит УАПЦ писав: «Керівники Церков – князі і владики їхні – вони ні на яке замирення не здатні, бо вони привласнюють Христа і Його благодать навіть не Церкві своїй, а особі своїй. От римський папа оголосив себе заступником Христа на землі і твердить, що лише за ним Христос і Його благодать, і хто не з ним, той не має ні Христа, ні Його благодаті [...] От єпископи інших Церков оголосили лише себе заступниками апостолів і твердять, що лише з ними Христос, що лише через їхні руки подає Він свою благодать Церкві. Чи можуть же ці руки від такої власності відмовитись?»⁸.

На відміну від митрополита УАПЦ Василя Липківського інший архієпископ УАПЦ Іван Теодорович не тільки мав зустрічі з греко-католиками в США й Канаді, але й змушений був вирішувати цю проблему протистояння між православними та представниками УГКЦ до кінця життя⁹.

Зокрема, коментуючи приїзд Теодоровича до Канади у 1924 р. на підставі його книжки «Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу», Олексій Григоренко, автор короткого історичного нарису¹⁰, що був виданий з благословіння Московського патріархату, в контексті критики уніатської церкви, пише: «В 1924 году в Канаду для окормления православной паствы прибыл архиепископ Иоанн Теодорович, герой освободительного движения на Украине, бывший полковым священником в одном из полков Центральной Рады. Он прибыл «на волю» с открытым сердцем, считая каждого зарубежного украинца братом и единомышленником, но встречен был в штыки. Униатская печать начала злобную травлю его, обвиняя во всех мыслимых грехах, и паче всего – в большевизме. В отношении к нему был применен весь арсенал испытанных приемов. Архиепископ написал и издал книжку в 1925 году в Виннипеге, называющуюся “Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу”, где описывает примеры захватов православных украинских храмов, обман и подтасовки, широко применяемые униатами, и, в частности, замечает: Уния дает блестящий пример эксперимента над народом – церковью, а не общей акции самого народа – Церкви. Вместо того, чтобы быть носителем высшей духовной красоты, она становится социальной опасностью, потому что отравляет тот духовный воздух, которым дышат души...»¹¹.

Виходячи з наведеного тексту, можна висловити припущення, що автор нариса просто не знав про те, що це був архієпископ з висвяти «липківців». Для нього, очевидно, було важливо наголосити саме на «жахливості» дій уніатів в контексті подій в Західній Україні 1989-1991 рр. і висловити їх нищівну критику в контексті загальної ідейної спрямованості Російської Православної Церкви. Якби на час видання цієї книжки з'явилися ті видання, які побачили світ трохи пізніше і були спрямовані проти автокефалії Української Православної Церкви, то тоді О. Григоренко, можливо, і не вмістив би цей сюжет до своєї книжки, принаймні акценти сильно змістилися б у бік негативних оцінок архієпископа з висвяти митрополита УАПЦ Василя Липківського.

Інша авторка, президент Фонду історичної перспективи, доктор історичних наук, экс-депутат Державної Думи Російської Федерації Наталія Нарочницька, яка розмістила свою публікацію в Інтернеті, також згадує Івана Теодоровича цілком доброзичливо, очевидно, орієнтуючись на ту ж саму публікацію і не переймаючись його висвятою від митрополита УАПЦ Василя Липківського.

Вона писала: «Наивно искать причины раздвоенности украинского сознания и украинского сепаратизма в бегстве от тоталитаризма, равно как и объяснять украинским «трудящимся», что их отделили от братьев для того, чтобы легче было грабить. Лучше задуматься, почему еще в Австро-Венгрии придавали столь громадное значение реформе украинского языка, с таким тщанием подыскивая различия в топонимике и поощряя каждую точку над і, отрывающую украинскую графику от русской? Для чего капитальный труд интеллектуального патриарха М. Грушевского (История Украины-Руси. Київ-Львів, 1907) еще в начале века подводил к мысли, что туранская Московщина украла киевскую историю и софийские ризы у арийской Украины? Почему многие идеологи самостийности с готовностью возглавили правительство Советской Украины (сноб Грушевский – первый президент), предпочтя неделимой России самоопределение по Ленину, а православного полкового священника Центральной Рады Иоанна Теодоровича в 1924 г. в Канаде, несмотря на «героическое» прошлое, подвергали поношению униаты. «Потому что ты не греко-католик, – писал он, – ты не можешь быть украинцем... ты кацап, москаль, проклятый схизматик...»¹².

Стосунки з канадійськими греко-католиками не склалися в Теодоровича відразу після прибуття на Американський континент в лютому 1924 р. Преса греко-католиків Канади також зайняла ворожу позицію щодо нього. Зокрема часопис «Канадійський Українець» умістив кілька статей про «більшовизм» Теодоровича та нову секту – «ново-православну» УАПЦ. Приводом до появи статей такого змісту в Канаді стало перше інтерв'ю новоприбулого архіє-

пископа Іоанна Теодоровича, яке той дав редакторів українського щоденника «Свобода» (Нью Джерсі, США). Це інтерв'ю було опубліковане у «Свободі» за 19 лютого 1924 р.

Головною темою виступу Теодоровича була ідея «братерства і єднання Церков», автором якої був головний ідеолог УАПЦ В.М. Чехівський. Канадійський історик Ю. Мулик-Луцик писав, що коли редакція «Свободи» опублікувала цілісний зміст цього інтерв'ю її редактора з архієпископом Іоанном Теодоровичем, то цей факт став для греко-католицького органу в Канаді, вінніпезького тижневика «Канадійського Українця», який до квітня 1919 р. називався «Канадійським русином», претекстом для першого наступу на УАПЦ в Україні¹³.

«Автокефальна українська православна Церква на Україні – се витвір революції, – писав «Канадійський Українець» 12 березня 1924 року¹⁴. – Вона зайшла так далеко, що далі вже поняття православної церкви в такому зборі людей признати вже годі... Ся церков є радше великою патріотичною інституцією до поширення українізації народа і, як довідуємося, з великими успіхами. Основана на народоправлінню з гієрархією, що зветься по-давньому: митрополит, архієпископ, єпископ, священник (а властиво піп після інтерв'ю). Як виносимо з сих перших інформацій, священник є лише вибираний і затверджуваний, але відай свячений лише через рукополагання. Се народоправління ведеться зборами рад. Се виглядає отже на радянську встанову, на лад політично-державних рад, з тою лише різницею, що їх завдання не політика і адміністрація податків тощо, а тиснене моральности у поступованню»¹⁵.

В Сполучених Штатах Америки було організовано урочисту зустріч архієпископу Івану Теодоровичу. Привітальне прийняття в Нью-Йорку (США) відбулось 3 квітня 1924 р. в залі Народного Дому. Цей захід було організовано спільним комітетом придніпрянців і нью-йоркських громадян для привітання архиєрея з України¹⁶. З привітальними словами виступили представники інтелігенції української православної і греко-католицької спільнот – колишній член Центральної Ради полковник Володимир Кедровський з Наддніпрянщини та колишній голова Дипломатичної Місії у Вашингтоні ЗУНР д-р Лонгін Цегельський з Галичини. На всі привітання Іван Теодорович відповів 40-хвилинною промовою, де подякував за привіти і виклав засади щодо свого бачення Української автокефально-національної церкви¹⁷.

Книжку «Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу»¹⁸ написав Теодорович 10 серпня 1925 р. в Брендоні, Ман., Канада. На початку брошури вміщена більш докладна назва, яка пояснює її появу: «Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу. З приводу статті «Америки» «чортове насіння»¹⁹. Ця брошура була відповіддю на ті образливі публікації, які

з'явилися в пресі: «Всякому свіжому чоловікові, що недавно кинутий в вир життя нашої Української еміграції в Америці і Канаді, не може не кидатись в очі особливо рознузданий і аморальний тон в полеміці деяких часописів, які претендують на ролі церковних християнських, морально-виховуючих органів. Маю на думці органи Унії або ГКЦ в Америці і Канаді. Характерний примірник такої «полеміки» мені надісланий в Канаду, де тепер відбуваються мої єпископальні візитації, отже з дороги і відповідаю»²⁰.

Далі він розповів про обставини своєї першої зустрічі з унією. Теодорович твердить, що не мав жодної упередженості або злої думки про «братів-діячів Уніятської церкви», бо його попередня діяльність, як і інших єпископів Української Церкви, була виключно в сфері боротьби з московським чи москвофільським елементом в Православній Церкві в Україні, оскільки «з Унією ми не мали безпосередніх будь-яких стосунків»²¹. Теодорович написав про подорож до Америки на пароплаві «Беренгарія», де він познайомився з о. Л. Ванем, греко-католицьким священиком, який став його співбесідником під час довгої подорожі, причому, як пише Теодорович, «приналежність до різних конфесій не мішала нам часом здибатись і в милих розмовах»²².

Висловлюючи співчуття до «невинних жертв ляхів над нашим нещасним безправним народом», Іван Теодорович писав, що цю думку він провів у своєму першому пастирському листі, закликаючи «жертви колишнього насильства в радісний мент пробудження душі нашого народу і відродження його Рідної Церкви повернутися під рідний Покров Церкви Батьків»²³. Далі в брошурі йде виклад нарису впровадження Унії в Україні, в якому також сильно відчувається вплив тієї версії церковної історії, яку колись набув Іван Теодорович в проросійській православній семінарії м. Житомира.

Але потім Теодорович переходить на інше поле для дискусії – а саме на національне питання. Він писав: «В роках 1915-1916, а потім 1918, мені випадково припало бути в Галичині», і далі підводить підсумок своїм враженням від «фанатично налаштованих галичанських уніатів», яким він виявився чужий через церковну приналежність, а не національну: «Тому що ти не Греко-католик, ти ніяк не можеш бути українцем, хоч ти свою відданість Українському ділу доводив на ділі, в безпосередній боротьбі за життя свого народу, – однаково [...] значить кацап, москаль, проклятий схизматик, як не більшовик, то чорносотенець, однаково»²⁴.

Іван Теодорович наголошував, що він їхав до Америки і Канади, не маючи думки боротись з Унією, сподівався, що домовиться з братами-українцями. Він очікував, що головні напади на нього будуть з боку промосковського духовенства, і тому виступи в греко-католицькій пресі були для нього повною

несподіванкою. Він пригадав, що «В перші часи зусилля були направлені на зменшення гостроти цієї боротьби [...] Тепер я знаю, я був дуже наївний. Боротьба розпочалась в самий негідний спосіб з нагоди відправи на Зелені Свята Божої Служби в Трої, Нью-Йорк»²⁵. Громада в м. Трої вже давно не належала до Греко-Католицької Церкви. Представники цієї парафії і сестрицтва приїхали до Нью-Йорка зустріти і привітати архієпископа УАПЦ Теодоровича в день прибуття до Америки. Візитація припала на Зелені Свята 1924 р., про що й було заздалегідь оголошено в часописах. З якихось міркувань о. Понятишин за кілька годин до приїзду Теодоровича взяв судову заборону йому правити в храмі²⁶.

Ще гірша зустріч чекала Івана Теодоровича по прибуттю до Канади, де він «більш ніж зі здивуванням [...] зустрів сей нечемний і незрозумілий [...] град лайки, наклепів, прізвищ, карикатур, одним словом, нестриманий, рознузданий вихор ярости»²⁷. Вінцем цієї «оргії бруду і наклепів» була публікація на шпальтах «Канадійського Українця», де писалося, що «коли хочете упевнитись, що Дарвінова система правдива, що люде дійсно походять від мавпи, подивіться на це фото»²⁸. Там було надруковано посилання на ту сторінку «Православного Вісника», де було надруковано фото Івана Теодоровича в архієрейському вбранні з хрестом і жезлом...

Інше звинувачення з боку греко-католиків в бік Теодоровича було в тому, що він «більшовик». Це звинувачення вперше було оприлюднене в греко-католицькому англomовному часописі «Канадійський Українець» за 3 вересня 1924 р. (гол. ред. Володислав Біберович)²⁹. Іван Теодорович був настільки обурений саме цим звинуваченням, що розповів ту частину своєї біографії, де йшлося про його участь у війні з більшовицькими військами як капелана дивізії Сірожупанників. Він писав, що як священик «Сірої Дивізії» з часу її організації в Австрії, був учасником боїв з більшовиками і гетьманцями, пройшов з півночі, з границі Московщини на Чернігівщині до Києва.

Теодорович пригадав той випадок, коли більшовицька маніфестація кликала до бунту 1-й полк Сірожупанної дивізії, він своїм виступом погасив той бунт в зародку. За це полковник Пузицький видав почесний наказ по полку з подякою капелану Івану Теодоровичу. Після того Теодорович боровся з більшовиками як священик Правобережного фронту військ УНР, потім священик Холмської групи військ. Там же, на війні з більшовиками пораненого Теодоровича знайшли стрільці з бригади 2-го Галицького корпусу в рові під Брацлавом на Поділлі і відвезли його до шпиталю 2-го Галицького корпусу у Вінниці в жовтні 1919 р. На цьому його протистояння більшовикам не закінчилося – його заарештувало ЧК Старокостянтинівського повіту як Головноуповноваженого ВПЦР на Волині³⁰.

Але в своїй брошурі Теодорович чомусь не пригадав статтю в часописі «Канадійський Ранок» від 19 серпня 1924 р. у Вінніпезі, де головний редактор цього українського пресвітеріанського часопису Зенон Бичинський передрукував статтю з харківського щоденника «Вісті», який був офіціозом ВУЦВК, під назвою «Автокефальний єпископ у тов[ариша] Х.Г. Раковського», що власне і стало причиною звинувачення Теодоровича у співробітництві з більшовиками. В цьому повідомленні йшлося про візит Теодоровича, який мав місце в Лондоні під час його проїзду з України в США. Згідно з тією публікацією, у розмові з Християном Раковським Теодорович висловив низку міркувань щодо української інтелігенції і церкви, зазначивши, що УАПЦ – це «дитина революції» і її симпатії «на боці радянської влади»³¹. До того ж виникає питання: яка потреба була в Теодоровича у Лондоні (– !) ходити на зустріч з представником радянської влади?

Інший видатний православний український діяч ХХ століття – громадсько-політичний діяч, професор Іван Огієнко та як спочатку архієпископ Холмський і Підляшський Іларіон в юрисдикції Польської автокефальної православної церкви (з 16 березня 1944 р. – митрополит), а потім митрополит Української Греко-Православної Церкви в Канаді. Упродовж минулих років ім'я Івана Огієнка (митрополита Іларіона), його багату наукову спадщину дедалі повніше повертаються в Україну завдяки зусиллям української діаспори та її наукових осередків. Стосунки між очільником Української Греко-Католицької Церкви митрополитом Андреем Шептицьким і міністром Сповідань уряду УНР, а потім православним митрополитом Холмським і Підляським в Генеральній Губернії Іларіоном (Огієнком), українцем за походженням, є надзвичайно важливою проблемою для дослідження³².

Одним з респондентів Івана Огієнка тривалий час був Андрей Шептицький (29 липня 1865, с. Прилбичі (тепер Яворівського р-ну Львівської обл.) – 1 листопада 1944, м. Львів) – митрополит УГКЦ (з 17 грудня 1900), граф, видатний український церковний, культурний та громадський діяч, доктор права, філософії та теології. Особа митрополита УГКЦ настільки відома, що йому важко скласти коротку характеристику. Упродовж своєї архіпастирської діяльності він докладав зусиль для вирішення українського питання в Галичині. Кир Андрей Шептицький був депутатом Галицького сейму і членом палати австрійського парламенту у Відні, у 1906 р. очолював делегацію до імператора Франца Йосифа I, яка поставила питання про надання українцям рівних прав з іншими народами Австро-Угорської монархії. У 1905 р. він заснував церковний музей (нині Національний музей ім. митрополита А. Шептицького), підтримував діяльність українських культурно-просвітницьких товариств «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар».

Окрім влаштування власне греко-католицьких церковних і церковно-громадських осередків, митрополит Андрей налагоджував контакти з провідними діячами Української Центральної Ради. З жовтня 1918 р. він – член Української Національної Ради ЗУНР–ЗОУНР. За його ініціативою було засновано Львівську греко-католицьку академію (1928), Богословське наукове товариство (1929), Український католицький інститут церковного з'єднання ім. митрополита Рутського (1939). У 1941 р. митрополит УГКЦ очолив Українську Національну Раду, а у 1944 р. – Всеукраїнську Національну Раду. Під час Другої світової війни ставив питання про об'єднання всіх християн України навколо Київського патріархату у єдності з Римським престолом.

Останнім часом вийшла друком ціла низка матеріалів і документів з величезної за обсягом богословської та епістолярної спадщини митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, яку здійснено зусиллями Постуляції митрополита Андрея Шептицького у Львові та співробітниками ЦДІАЛ України, зокрема відомою дослідницею архівістом Оксаною Гайовою³³.

Упродовж перебування І. Огієнка на посаді міністра Сповідань С. Петлюра неодноразово писав йому листи. В листах за 1920-1922 рр. було піднято низку питань, що стосуються церковного устрою. В період діяльності на посаді міністра Сповідань І. Огієнко активно листувався з представниками Української греко-католицької церкви. Факти свідчать про співпрацю з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким, про вияв поваги до нього з боку кардинала Йосипа Сліпого, архієпископа Івана Бучка, митрополита Максима Германюка, о. Юліана Дзеровича, о. Йосифа Скрутеня, о. Юрія Кміта та інших³⁴.

Стосунки між Андреем Шептицьким та Іваном Огієнком давно вже стали предметом наукових студій³⁵. Листування Іларіона з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким з огляду на їхнє тривале і давнє знайомство, не зважаючи на його приватний характер, є зразком високого церковного письменства, просякнутого вірою в Бога і дійсної величі духу.

В листі голови місії до Голландії і Бельгії до І. Огієнка від 14 квітня 1921 р. з Брюсселя за № 61 йшлося про те, що «В цей час Львівський Український Митрополит Граф Андрій Шептицький перебуває в Голландії, де він в м[істі] Роттердамі 11-го та 13-го квітня зробив дві конференції під назвою «Пропаганда католицизму в Росії». Зміст конференції наступний: «Настав момент, коли Католицька церква зможе приєднати до себе як Український нарід, так через нього і всю Росію. Українська Національна Уніатська Церква, стоячи на межі між католицькою і православною церквами, може бути в цей час тим посередником, який зрештою об'єднає весь славянський (?) Схід Європи під владою Риму. Треба тільки допомогти уніатам та українцям-галичанам. На Україну потрібно негайно католицькі Місії, улаштувати шпитали,

школи, полагодити церкви, послати священників. Наводяться приклади, як українські селяни не довіряють своїм православним священникам, як вони радо кличуть до себе військових уніатських священників Галицької Армії [...]» На практиці Митрополит давав пояснення уніатського церковного обряду, Служби Божої і т[ак]е і н[аше]. Конференції мали в Голландії великий успіх. Було зібрано біля 3.000 гульденів на утримання Української духовної Семінарії в Римі, відкриття якої, після скінчення війни, вже наказав зробити [Римський] Папа. Гадаю, що Митрополит приїде і в Бельгію, яка більш католицька, ніж Голландія, і тут теж буде виступати. Які наслідки цієї проповіді Митрополита для Нашої Церкви – це невідомо зараз, але одне позитивне явище можна підкреслити, це те, що якби не було, а говориться скрізь, серед католиків про Україну, їй приписується велика просвітна роль; католики бачать, що виступає Митрополит, граф і т[ак] д[алі], і з цього роблять висновки, які викликають симпатію до України³⁶.

У відповіді до Голови Української Дипломатичної Місії в Голландії та Бельгії А. Яковліва в листі від 16 травня 1921 р. І. Огієнко писав: «Позиція гр[афа] А. Шептицького невірна в основі, – унія цікавила на Україні тоді, коли церква уніатська була національно більше нашої; тепер же, коли на Україні націоналізація церкви дійшла до того, що Служби Божі правлять по-українськи, коли церква наша стала демократичною постільки, що сам нарід взяв до своїх рук керування нею, після цього поскільки зацікавить масу на Україні унія? Але самі виступи гр[афа] А. Шептицького для української справи дуже корисні і заважати їм не потрібно. Щиро тільки прошу Вас частіше і докладніше інформувати мене як про виступи гр[афа] А. Шептицького, так і взагалі про церковні справи»³⁷.

У листі І. Огієнка до Митрополита Андрея Шептицького з Тарнова від 4 червня 1921 р. після шанобливого звернення «Ваше Преосвященство Високоповажний Владико!» повідомлялося, що «Ласкавого листа Владичного від 24.V отримав сьогодні і поспішаю негайно відповісти Вашому Преосвященству». В листі Огієнко дякує «за корисні вказівки і підмогу» і повідомляє адресата про те, що «працюю я дуже багато, але при неймовірно важких обставинах. Церкву люблю я з цілої душі своєї, на службу їй радий віддати всі сили свої і знання. Стремлюся до розмосковлення Української Церкви і в сьому напрямі роблю все можливе. Вважаю, і переконаний в цьому, що Церква на Україні в скорому часі буде знаціоналізованою, стане Церквою Українського Бога Живого. Я дуже багато працюю тепер над перекладами Служб Божих на українську мову. Вже переклав Утреню, Часи і Літургію, закінчую Вечірню. На працю свою дивлюся як на підготовчу, — всю свою роботу маю перевірити в грецьких текстах і пізніше видрукувати лише як матеріал для відповідної будучої духовної Комісії.

Молитовника я вже видрукував і післав Вашій Екцеленції під увагу. В скорім часі я буду у Львові, де займуся виправленням своїх текстів. Щиро прошу Ваше Преосвященство дати мені матеріали тексти Служб Божих, які тільки маєте. (Ви пишете про латинський, німецький, французький і польський). Я маю лише переклад Літургії Я. Головацького на німецьку і польську мови 1868 р. Дуже прошу про тексти грецький, український (по молитовниках) і польський. Якщо Ви дасте відповідне поручення Львівській Духовній Семінарії, щоб мені ці книги видали на руки, коли я зайду до них, або пришлю когось, то буду сердечно Вас дякувати. Коли мої тексти будуть цілком закінчені, то я хочу перед друкуванням подати їх на розгляд компетентним людям. Чи не укажете, Ваше Преосвященство, таких осіб? Особливо потрібний добрий знавець богослужбової грецької мови. А може й Ваше Преосвященство не зріклися б проглянути деякі переклади? З Вашими зауваженнями про брошурку № 3 майже цілком погоджуюсь; річ у тім, що я дивлюся на неї, як на крок до розмосковлення Української Церкви, не більше. До цього додаю нові видання «Української Автокефальної Церкви»³⁸.

Про те, що митрополит Андрей Шептицький зацікавився діяльністю міністра віросповідань І. Огієнка і, очевидно, повідомив про неї наближеним до нього особам, свідчить лист від 4 липня 1921 р. до Шептицького, який був відправлений під час відсутності митрополита УГКЦ у Львові. І. Огієнко (Tarnow, hotel «Bristol» pok. 6, Rector Uniwersytetu, Profesor I. Ogijenko) повідомляв, що «Проїздом через Львів познайомився я з достойним Єпископом Іосифом, який Вашим іменем гостинно запросив мене до Митрополичої Палати, де і провів я чотирі доби. За таку гостинність вважаю своїм обов'язком щиро подякувати Вас, Високопреосвященний Владико. Дуже було мені приємно ближче познайомитися з декількома достойними пастирями в Палаті, де все живе Вами, де все на кожному кроці виявляє Вас, Високодостойний Владико. Жалкую, що мені не судилося в свій час зійтися з Вами. Прошу Вашого Владичного Благословення і Святих Молитов. З правдивою до Вас пошаною, Міністр Ісповідань»³⁹.

В цей же час І. Огієнко просив інформацій про Шептицького у посла УНР в Америці Ю. Бачинського у листі від 10 серпня 1921 р.: «Митрополит гр[аф] А. Шептицький переїхав вже до Америки. Ласкаво прошу Вас, Високоповажний пане После, детально повідомляти мене про перебування митр[ополита] Шептицького в Америці. Міністерство Сповідань перебуванням цим дуже цікавиться і повинно бути вповні в курсі важкої цієї справи»⁴⁰.

Судячи з наявних матеріалів, листування І. Огієнка з Станіславівською греко-католицькою семінарією розпочалося з того, що він надіслав туди видання «Української Автокефальної Церкви». В подячному

листі від 18 грудня 1921 р. ректор семінарії, соборний крилошанин греко-католицької Капітули о. М. Вальницький, досить дипломатично не загострював увагу на різниці між православними і греко-католиками. Натомість, в цьому листі є тільки прекрасні побажання: «Ваша праця над реформою Церкви на Україні заслугує на повне признание. Дай Боже, щоби великий український народ хвалив Бога своєю рідною мовою, щоби належав до Вселенського Пастиря, а особливо, щоби мав живу, сильну і непохитну віру в Бога»⁴¹. Заслуговує на увагу належність Української Церкви до «Вселенського Пастиря», якими можуть одночасно вважатися і Константинопольський патріарх, і Папа Римський.

Взагалі, складається враження, що одночасно листуючись і з православними, і з уніатськими осередками та особами, І. Огієнко себе цілком вдало позиціонував як міністр Сповідань Директорії УНР, який очевидно повинен рівнобіжно спілкуватися з усіма церковними напрямками у влаштуванні церковно-державних справ уряду УНР. Його пізніша полеміка з уніатами, яка почалася після переїзду до Канади, носила деструктивний характер і навіть отримала своє втілення у віршах, написаних митрополитом Іларіоном на схилі життя⁴².

Після анексії східногалицьких земель припинилася діяльність І. Огієнка як міністра Сповідань УНР. За цим настав переїзд родини Огієнків до Львова наприкінці літа 1922 р. Виникло питання про помешкання та місце праці. З. Тименик, посилаючись на матеріали листування із сином І. Огієнка Анатолієм, що зберігаються в його власному архіві, повідомляв, що Іван Іванович і Домнікія Данилівна з малою Лесею замешкали у Винниках, а обох синів – Анатолія і Юрка – примістив у бурсі для дяків у Львові митрополит Андрей Шептицький. Як пише З. Тименик, І. Огієнко в особі Шептицького знаходить доброзичливість, матеріальну і моральну підтримку і, мешкаючи два роки в приватному будинку Шептицького у Львові на Ходорковській, 15 напроти Цитаделі, нічого не платив. Митрополит Андрей прилаштував безробітного професора до Української учительської семінарії, де з 4 листопада 1922 р. він виконував обов'язки контрактного вчителя української мови і літератури⁴³.

Очевидно, що І. Огієнко навідував митрополита Андрея Шептицького з візитами. Про це свідчить один з віднайдених листів, написаний Огієнком у Винниках 28 лютого 1924 р.: «Високопреосвященний Владико! Сердечно дякую за миле й ласкаве запрошення. Матиму честь і високу приємність побувати у Вас в суботу 1.03. в 10 годин ранку, — час, коли я Ваше високопреосвященство — як мене інформовано — найменше потурбую. Просить Св[ятих] Молитов Ваших Слуга Ваш ласкавий Проф[есор] І. Огієнко»⁴⁴. Віднайдено листи аналогічного змісту, які свідчать про тісне спілкування між професором

І. Огієнком, який в цей час продовжує інтенсивно займатись викладацькою, науковою та видавничою працею, та митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким. Писав він йому і з с. Косова влітку 1925 р., куди виїхав з дітьми для лікування⁴⁵.

Розповідаючи про численні неприємності, які випали на долю І. Огієнка у його стосунках з Львівською кураторією, З. Тименик робить висновок про те, що проти І. Огієнка була розгорнута кампанія, яка супроводжувалась публічними виступами проти нього як православного, з висловленням недовіри до нього і підозр у проведенні пропаганди серед греко-католиків⁴⁶.

Попри всі неприємності, дружні особисті стосунки між І. Огієнком і митрополитом Андреем Шептицьким не перервалися і після переїзду Огієнка з родиною до Варшави. Про це свідчить лист до Шептицького від 8 липня 1926 р., де Огієнко писав: «Мені було дуже приємно отримати цінного листа Вашого. Забувати старих друзів ані в думці не маю, особливо ще тому, що дуже скучаю за Львовом, бо все ж таки прожив в ньому та коло нього 4 роки. І не тільки не забуваю, але не трачу надії, що мені ще доведеться пожити й попрацювати у цьому місті. Варшава гарна, та, на жаль, нема тут незабутнього львівського Національного Музею, а без нього мені працювати неможливо. Охоче буду служити Вам в Вашій справі, з якою звернулися до мене. Власне, я не відповідав Вам, бо мав думку бути у Львові (хочу трохи попрацювати в Крехові) і особисто поговорити з Вами. Але моя поїздка затягується, тому відповідаю Вам листом»⁴⁷.

Зміст епістолярію в подальші роки, коли І. Огієнко жив і працював у Варшаві, не змінився, що свідчило про дружні стосунки з митрополитом Андреем Шептицьким. Огієнко повідомляв його про свої дослідження, пересилав йому тексти своїх статей та книг, обговорював методологію наукових досліджень україномовних рукописів і стародруків, пересилав нові публікації, вітав його з нагоди свят та ювілеїв тощо.

Весь останній період життя митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, який припав на Другу світову війну, він продовжував листуватися з Холмським православним владикою Іларіоном (Огієнком). Навіть ті листи, що збереглися в архівах, свідчать про інтенсивне листування попри несприятливі умови воєнного часу, коли пересування в межах окупованих територій та поштове сполучення мали суттєві перешкоди. Суттєво змінюється зміст і характер листування, оскільки нововисвяченого православного архієрея турбують проблеми розбудови українського церковного життя і взагалі стан Української Церкви.

Про те, що у поштовому сполученні були перешкоди, архієпископ Іларіон (Огієнко) повідомив у своєму листі з Холма до Кир Андрея Шептицького від 14 листопада 1941 р.: «Ваш цінний лист від 3-го

листопада 1941-го року, надхнений правдивою братньою любов'ю, приніс мені велику духову насолоду та сердечне задоволення. Мило й приємно було мені переконатися, що наша обопільна довголітня приязнь позосталася й надалі незмінною та нерозірвальною. Два останні десятиліття я мав честь та змогу не тільки навчатися з Вашого мужнього національного поступовання, але і користати з Вашого теплого до мене наставлення. Усе це пригадав мені Ваш правдиво братерський лист, і я приношу Вам за нього свою щирю подяку!... Я так само і з свого боку ввесь час чекав слушної нагоди, щоб смиренно повідомити Вас, що 20-го жовтня 1940 року відбулася в Холмському Св[ято]-Богородичному Катедральному Соборі моя єпископська хіротонія на прастару Холмсько-Підляську катедру. На жаль, за часу, коли жорстокі гнобителі християнства, більшовики володіли Галичиною, цього зробити було неможливо, — роблю це аж тепер, як тільки відновлено поштові зносини з Вашою Митрополією». Підписався І. Огієнко під цим і подальшими листами як годиться православному архиєрею: Сердечно прошу Ваше Високопреосвященство про Ваші Святі Архипастирські Молитви за мене, недостойного й немічного слуги Божого, і остаюся Вашого Високопреосвященства *смиренний у Христі брат і богомолець Іларіон*, Архієпископ Холмський і Підляський. Холм, Свята Данилова Гора. Року Божого 1941-го, листопада 14-го дня»⁴⁸.

Листування в ці роки сповнене обговорення загальних церковних і громадсько-політичних проблем, зокрема протистояння між православними і греко-католиками, яке тривало попри загальний стан окупації. В своєму листі від 20 січня 1942 р. до митрополита Андрея Шептицького владика Іларіон писав: «Що до Вашого вже видрукованого й уже розісланого листа до всіх Православних Архиєрів в Україні й на українських землях, то на нього тепер відповідати не можу. Зрештою, мої думки Ви добре знаєте вже з мого попереднього листа. Одне тільки скажу тепер: час на такого листа Ви вибрали не зовсім відповідний. Не зовсім відповідний, бо неспокійний, коли щирої відповіді на нього не почувєте. Не зовсім відповідний, бо Ієрархія в нас ще не встаткувалася, а громадянство знаходиться під свіжим впливом роздору, принесеного т[ак] зв[аними] бандеровцями та мельниківцями, цебто греко-католиками. Я особисто не можу ще Вам щиро й належно відповідати по багатьом причинам. По-перше, переслідування та пониження мене греко-католицькою пресою та греко-католицьким «Українським Центральним Комітетом» у Кракові на чолі з Професором Кубійовичем збільшилося й посилюється. Не проходить тижня, щоб я не діставав від нього якихсь ударів та понижень, чи то прихованих, чи то явних, чи то від самого Українського Центрального Комітету, чи то від їхнього відділу в Холмі [...] Я на Холмщині не маю православної преси, мені її – через

впливи Кракова – не дозволяють, а греко-католицькі «Краківські Вісті» заливають собою Холмщину, але про діяльність Холмського Архиєрея вперто замовчують, хоч їм посилаються наші Бюлетені. Зате про греко-католицьку Ієрархію вони пишуть великі статті мало що не в кожному числі. Я б тільки радів з цього, коли б нам, православним, також дозволили мати свого часописа!... Радів би з цього, коли б такий стан не викликував у всієї інтелігенції на Холмщині дуже гірких думок на адресу греко-католиків... Доки таке греко-католицьке насильство буде продовжуватись на Холмщині, то – на мою скромну думку – в мене особисто й на цій Холмщині не буде психологічного настановлення відповісти належно на Вашого листа до всіх Православних Архиєрів, відповісти так, як треба... Ваше Високопреосвященство пробачать цю щирість і зрозуміють мене. Пишу так тільки тому, що витворений стан дошкульно б'є нашу Церкву»⁴⁹.

Заслуговує на увагу колективне звернення православних владик в Генеральній Губернії митрополита Діонісія (Валединського), Іларіона (Огієнка) та Палладія (Видибіди-Руденка) з Варшави від 26 березня 1942 р., яке було адресоване митрополитові УГКЦ Андрею Шептицькому після оприлюднення його звернення до православних ієрархів в Україні: «Ваше звернення до Православних Ієрархів в Україні від 30 грудня 1941 р. – це те, чого вже більше 300 років очікувала наша церква. Сьогодні рішається доля Великого Українського Народу. Сьогодні Народ наш прагне, відродивши своє церковне життя, стати могутнім носієм правди Христової та порядку державного на безмежних просторах своєї землі. Нерушима Святина Софії, Премудрости Божої, що віками непохитно перетривала все, стане фактичним центром цього відродження в Києві – Єрусалимі нашої землі. Ваш лист – перше ствердження сучасної вирішальної хвилі. Церковний роздор, що в кінці XVI віку був у значній мірі штучно впроважений неприятели Української Церкви та Українського Народу, тепер мусить бути остаточно закінчений на користь нашої церкви й народу. З боку Православної Церкви ми намагатимемось усунути всі перешкоди на шляху великої історичної справи церковного поєднання українців, поєднання, що спиратиметься на поверненні всього Українського Народу до церковного стану з-перед офіційного, у 1596 р., розпаду православної Української Церкви. Гаряче бажаючи Всевишнього про повне благословення нашої святій справі, просимо й Ваших про це заходів та молитов»⁵⁰.

В подальші роки Холмський владика неодноразово посилав числені вітання зі святами, розповідав про свої справи щодо розбудови Холмської єпархії, скаржився на скорботи і клопоти⁵¹. Очевидно, що він отримував і відповіді, але, на жаль, цих листів до нас дійшло дуже мало через обставини переїздів митрополита Іларіона (Огієнка) по закінченню Другої сві-

тової війни, подальших еміграційних поневірянь та відповідних документальних втрат.

В подальші роки, на всіх етапах еміграційного життя І. Огієнко (митрополит Іларіон) ніколи не жив на радянській території. Натомість митрополит УГКЦ Андрей Шептицький був в російському полоні у 1914-1917 рр.⁵², потім у 1939-1941 рр. жив у Львові, який згідно пакту Молотова-Ріббентропа відійшов до СРСР, а після закінчення німецької окупації у 1944 р. знову повинен був будувати свої стосунки з владою в умовах реалізації плану щодо знищення УГКЦ в УРСР. Тому останні місяці свого життя Шептицький залишився майже на самоті і до того ж повинен був вирішувати проблеми захисту своїх вірних і ведення перемовин з представниками карних спецслужб⁵³.

Наступником митрополита Андрея Шептицького на становищі очільника Української греко-католицької церкви став Йосип Сліпий (Коберницький-Дичковський) (17.8.1892, с. Заздрість Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. – 7.9.1984, Рим) – митрополит Галицький, архієпископ Львівський та єпископ Кам'янець-Подільський УГКЦ, визначний український церковний діяч, дійсний член НТШ (з 1930). Після перебування впродовж 18 років у радянських таборих та інших місцях ув'язнення Владика Йосипа було вислано за межі СРСР. У грудні 1963 р. він був призначений членом Конгрегації Східних Церков. Виїхавши за кордон, Йосип Сліпий запропонував утворити Помісну Українську Католицьку Церкву на чолі з патріархом. У 1965 р. Папа Римський Павло VI надав йому титул кардинала РКЦ.

Митрополит Йосип Сліпий за кордоном багато зробив для розвитку українського богослов'я. Він відновив діяльність Українського богословського наукового товариства (1960) та налагодив видання його друкованого органу – «Богослов'я» (з 1963), згодом – журналів «Дзвони» (з 1976) та «Нива». 1964 р. започаткував видання «Благовісника Верховного Архієпископа візантійсько-українського обряду». Збудував у Римі собор Св. Софії. З його ініціативи придбано і відновлено храм Жировицької Божої Матері, при якому заснував музей та лічницю. Заснував монастир о. Студитів у Кастель-Гондольфо біля Рима. Згідно із заповітом, тіло Йосипа Сліпого 28 серпня 1992 р. було перевезено в Україну і поховано у соборі Св. Юра у Львові.

Окрім греко-католицьких богословських і наукових установ, він підтримував діяльність Українського Вільного Університету в Мюнхені (Німеччина). Про це писала Наталія Полонська-Василенко у своєму листі до митрополита Іларіона (Огієнка) від 4 квітня 1966 р. Після привітання Владика Іларіона з Великоднем вона скаржилась на труднощі у діяльності УВУ: «Після смерті П.І. Зайцева я декан Філософського Факультету УВУ. Тяжка праця, бо надто багато перешкод. Головна та, що УВУ не

має ґрунту під ногами. Немає української підтримки. Коли ми розпочинали працю, в минулому році, то були переконані, що і окремі особи, головне наші доктори, а ще більше українські установи підтримують УВУ – ніхто ані пфеніга не дав за весь час. Ми живемо тільки на німецькі субсидії, а Ви кажете, який гіркий хліб з чужих рук. А німці знають: як потрібний УВУ українській громаді. Як допомагають українці УВУ? Укр[аїнський] Католицький Університет заснований в Ульмі архієпископом Йосипом Сліпим. Він не тільки конкурує тим, що забирає студентів – найбільша небезпека в тому, що на нього ідуть всі пожертви католиків. А православні закидають тим, що УВУ – католицький! Як добре б було, якби Ви в «Вірі й Культурі» сказали б кілька слів про УВУ. Його устав, традиції! Хоч би на обгортці, як про «Університет» НТШ»⁵⁴.

Доробок митрополита Йосипа Сліпого у справі підтримки високої богословської науки дійсно величезний. У 1963 р. він заснував у Римі Український католицький університет, філії якого згодом утворилися у Вашингтоні (США), Лондоні (Велика Британія), Чикаго (США), Філадельфії (США). Почесний доктор УВУ та ряду університетів США і Канади. За наукову роботу митрополит Йосип Сліпий був обраний почесним членом НТШ (1964), дійсним членом Тіберійської академії в Римі (1965), членом Папської академії св. Томи (1981).

Повертаючись до проблеми протистояння між представниками УГКЦ в США та Канаді, з одного боку, та ідейними нащадками знищеної у СРСР впродовж 1930-х рр. УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським, які з 1947 р. перебрали на себе назву УАПЦ (Соборноправна), слід сказати, що це протистояння посилювалося саме у зв'язку з приїздом на американський континент митрополита УГКЦ Йосипа Сліпого у 1960-ті рр.

Незважаючи на 18-літнє мучеництво і твердість в обороні Української Греко-Католицької Церкви в умовах нової хвилі партійно-ідеологічного натиску на церковне життя в СРСР, уніатський митрополит став об'єктом нищівної критики і критичних публікацій саме в українському церковному часописі тих православних, які вважали себе ідейними продовжувачами справи так само репресованого радянською владою у 1937 р. митрополита УАПЦ Василя Липківського.

Матеріали церковної преси в США 1950-1970 рр. є джерелом для вивчення обставин цього протистояння в діаспорному середовищі. Наприкінці 1940-х рр., коли представники УАПЦ (Соборноправної) поступово організували парафії в США та Канаді, там знову постало питання вірності засадам УАПЦ 1921 року і митрополита Василя Липківського. На Соборі в м. Чикаго у 1954 р. частина соборян на чолі з о. Петром Маєвським черговий раз наголошувала на вірності засадам УАПЦ 1921 р., що призвело до нового внутрішньоцерковного конфлікту⁵⁵.

У 1957 р. у м. Форт Вейн зібралася нарада учасників Собору в Чикаго 1954 р., яка ухвалила організувати Українське Православне Братство ім. Митрополита Василя Липківського, яке почало видавати часопис «Церква й Життя»⁵⁶. Цей часопис виходив друком у 1950-1970-х рр., але у 1980-х рр. діяльність цього Братства занепала і відповідно припинилося видання часопису. Текст резолюції та ухвал наради духовництва і вірних УАПЦ від 5-6 липня 1957 р. під головуванням Федора Бульбенка було опубліковано у 1976 році⁵⁷.

Випуск часопису «Церква й Життя», як видання Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського в США, було розпочате у 1957 р. згідно пункту № 3 ухвал наради духовництва і вірних УАПЦ (Соборноправної) 5-6 липня 1957 р.⁵⁸ Видавці намагалися якомога ближче бути до оригіналу, який виходив у 1927-1928 рр. як друкований орган УАПЦ в УСРР. Укладачі американського варіанта часопису намагалися максимально дотриматися зовнішнього вигляду обкладинки, структури журналу і головне – духу видання. Єдиною відміною можна вважати збільшений формат часопису.

Наприкінці кожного числа редакція часопису «Церква й Життя» уміщувала умови передплати⁵⁹. Річна передплата для США складала 2 долари, для Канади – 2 американських долари, для Англії – 15 шилінгів, для Австралії та Нової Зеландії – 2 австралійських долари і т.д. Адресу редакції також було вказано: «Church and Life 1239 No. Artesian Ave., Chicago, Ill. 60622. USA». Перелік адрес закордонних представництв часопису друкувався колонкою в кожному числі на 28-й сторінці.

Журнал тривалий час у 1960-1970-х рр. регулярно виходив як двомісячне видання у США, про що зазначалося на обкладинці. У середині 1970-х рр. почалися проблеми з виходом кожного числа, значно погіршився зовнішній вигляд і якість друку, зникають розлогі полемічні статті, фотографії та публікації спогадів і документів УАПЦ 1921 р. та їх ідейних продовжувачів. До того ж сам вихід часопису став нерегулярним, замість 6-ти випусків стали виходити 3-4 на рік. З самого початку в журналі чомусь практично були відсутні рубрики і зміст.

Так само, як і часопис 1920-х рр. в УСРР, «Церква й Життя» 1950-1980 рр. у США містив привітання з церковними святами православних українців Америки. На початку кожного числа редакція обов'язково уміщала одну з проповідей митрополита УАПЦ Василя Липківського разом з його фотографією у повному митрополичому облаченні. Ці тексти є обов'язковою складовою кожного числа.

Велику кількість статей часопису «Церква й Життя» складають аналітичні статті апологетичного характеру на захист православ'я і УАПЦ 1921 року⁶⁰. Як правило, такі статті були написані у відповідь на

якусь публікацію чи подію, тому вони мають і полемічний характер з опонентами⁶¹.

Обов'язковою і найбільш масовою складовою часопису УАПЦ (Соборноправної) в США «Церква й Життя» є полемічні публікації, головними темами яких залишались УАПЦ формації 1921 р. та канонічність висвяти її ієрархії. Взагалі можна твердити, що за відсутності масиву документів та в умовах внутрішнього тривалого протистояння в церковному середовищі православних українців в діаспорі будь-яка публікація невідворотно носила полемічний характер через непримиреність сторін у питанні канонічності.

У часописі публікувалися полемічні статті з критикою інших церковних і релігійних напрямів, зокрема Української греко-католицької церкви та її діячів⁶². До українських протестантських організацій (баптистів) в часописі ставилися досить толерантно і дописувачі навіть іноді давали повідомлення про їх проповіді або вихід друком книжок чи публікацій з релігійної тематики.

Натомість, ставлення до УГКЦ було різко негативним і у часописі «Церкви й Життя», поміщалося по кілька статей з критикою і неприйняттям уніатської Церкви та ідеї утворення Українського Патріархату⁶³. На початку 1968 р. у часописі було надруковано статтю про Український Патріархат, яка до того з'явилася у № 21 від 1 листопада 1967 р. у журналі «Вісник», офіційному органі УГПЦ у Канаді⁶⁴. Це була чи не єдина публікація, де представники УАПЦ (Соборноправної) були повністю солідарні з думкою митрополита УГПЦ в Канаді митрополита Іларіона (Огієнка) і редакцією «Вісника».

Стаття починалася з того, що перед першим Світовим Конгресом Вільних українців знову піднялися голоси за створення Українського Православного Патріархату, що, безумовно, викликано благородними патріотичними почуттями⁶⁵. Але далі у статті викладено критичні міркування щодо доцільності такого кроку, оскільки виходило так, що вперше Український Патріархат був би проголошений за межами України, яка перебувала в складі Радянського Союзу. Таким чином українська еміграція, проголосивши Патріархат, мусила б його колись імпортувати в Україну за умови звільнення від комуністичного ярма. Але «Ані самопошана, ані самостійність, ані самодіяльність не дозволили б українському народові прийняти до себе імпортований з еміграції Патріархат»⁶⁶.

Далі в статті було написано, що «Греко-католики бажають мати свій Патріархат уже тепер – поза межами України. Їм вільно бажати цього і вільно домагатися від папи Римського, щоб він їм надав патріярха. Можливо, греко-католики не вважають за можливе для себе чекати, поки в Україні змогли б проголосити свій Патріархат. А втім – це їхня внутрішня справа, не наша»⁶⁷.

У цьому ж числі було вміщено іншу статтю більш агресивного змісту стосовно греко-католиків⁶⁸. Автор статті якийсь В. Грицаєнко цитує вислів кардинала Йосипа Сліпого щодо церковно-релігійної єдності українського народу виключно для того, щоб ще раз нагадати уніатам про те, що вони повинні «позбутися “опіки” Ватикану, зректися зрадливої традиції служіння чужій та ворожій вірі і повернутися в лоно Церкви-Матері»⁶⁹. Цю статтю він взагалі присвятив 100-літній річниці канонізації «одного з найбільших зрадників українського православ'я Йосафата Кунцевича та його новітнього послідовника Йосипа Сліпого»⁷⁰.

Далі автор наводить цілу низку історичних прикладів із своїми коментарями, які, на його думку, покликані переконати читача у безперспективності підлягання українців папському престолові. Щодо протистояння між греко-католиками і православними українцями, то автор висловився так: «Провід української уніатської Церкви свідомо толерує очорнення в облудний спосіб Української Православної Церкви, як зі сторони єзуїтів-ченців, так і світських фанатиків, таких як Курилас, Ковалик, Когут, Чубатий, Шевчук і навіть арх. Іван Бучко»⁷¹. Далі у статті В. Грицаєнко навів розлогі цитати спочатку з проповіді митрополита УАПЦ Василя Липківського, де той згадав про кончину Йосафата Кунцевича, а потім цілу низку антиуніатських висловів митрополита Іларіона (Огієнка)⁷².

Православний часопис «Церква і Життя» умістив інформацію про подорож голови УНС Йосипа Лисогора з дружиною до Європи, яка відбулась влітку 1967 р., з метою ознайомитись з життям і потребами українців («скитальців-залишенців»), що перебувають в тих країнах і потребують фінансової допомоги. Втім автор цієї публікації Г. Семетовський побудував розповідь про цю візитацію в іронічному тоні, навівши висловлені вголос сумніви членів УНС про доцільність такої подорожі за рахунок внесків рядових членів УНС. До того ж автор уїдливо поцікавився, чому пан Лисогор з дружиною не поїхали до «українських старців, вдів і сиріт» у Мюнхен, Франкфурт, Париж та інші міста Німеччини та Австрії⁷³. Натомість, вони полетіли прямо до Риму, де «панство Лисогори найперше зустрілися з такими “найбільш потребуючими” особами: Верховний Архієпископ Еміненція Кардинал Йосиф Сліпий, Ексцеленція Архієпископ Іван Бучко, Протоархимандрит ОО. Василян Всесв. О. д-р Атаназій Великий» та цілий ряд католицьких достойників⁷⁴.

Під час тижневого візиту подружжя Лисогорів відвідали всі українські католицькі інституції та осередки, ознайомились з будовою та плянами Українського Католицького Університету ім. Папи Климентія, який у 1963 р. заснував Кардинал Йосиф Сліпий. Коментуючи світлину із зображенням подружжя Лисогорів на тлі споруди, Г. Семетовський не шкодує

зневажливих епітетів і порівнянь: «Будинок університету невеликий, довгий, досить понурий, з двома монотонними рядами вікон. Вікна півниці заграбовані, як це буває у в'язницях. Мимоволі насувається питання: кого ж туди сажатимуть? Чи не наших братів, нез'єдинених схизматиків?»⁷⁵.

У наступному числі часопису «Церква і Життя» один з постійних дописувачів до цього часопису Іван Грушецький умістив свій коментар на опублікований у тижневику «Вільна Думка» № 28 від 16 липня 1967 р. текст послання за підписами кардиналом Йосипом Сліпим та іншими ієрархами УГКЦ⁷⁶. Окрім коментарів на підняті у посланні проблеми, І. Грушецький подав надзвичайно цікаве міркування з приводу того пункту у посланні, в якому написано, що православні не повинні торжествувати з приводу ліквідації УГКЦ на Львівському Соборі 8-10 березня 1946 р., оскільки це був акт насильства проти релігійної свободи українського католицького народу⁷⁷.

У відповідь І. Грушецький написав наступне: «Православні українці на еміграції ніде і нічим не проявили ні радості, ні торжества з приводу насильної ліквідації Греко-Католицької Церкви в Україні. А робити такий докір православним українцям на Батьківщині теж не мають підстав, бо вони самі тяжко переживають насильну ліквідацію своєї Української Автокефальної Православної Церкви. Можливо, що знайшлися і православні українці, які брали участь у цьому торжестві, але дуже правдоподібно, що їх було менше, чим греко-католиків»⁷⁸.

Критичну редакційну статтю було уміщено в зв'язку з тим, що наукова сесія Канадійського НТШ відбула спеціальне засідання 25 лютого 1968 р. в кількості понад 200 осіб для вшанування золотого ювілею Верховного Архієпископа Блаженнішого Кардинала Кир Йосифа Сліпого⁷⁹. У цій публікації було розкритиковано тих доповідачів з числа присутніх членів НТШ, які виголосили привітальні промови на честь прибулого очільника УГКЦ і навіть висловлено припущення, що ці доповіді науковців продемонстрували, що «українська наука починає ставати на шлях тенденційності, голословних, не підкреслених фактами тверджень і навіть доходить до перекручення історичних фактів і дат в бажаних для доповідача і тих, що стоять за ним, напрямку»⁸⁰.

В інших публікаціях антиуніатського спрямування також всіляко підкреслювався той факт, що «Кардинал Сліпий не має юрисдикції над українськими католицькими єпархіями і отже не є головою Української Католицької Церкви. Про це українці католики лише просять Папу у своєму меморіалі. Ніякої Української Католицької Церкви взагалі нема. Є лише окремі необ'єднані українські католицькі єпархії»⁸¹.

Судячи з подальших публікацій, його візит до Канади широко висвітлювався на сторінках католицької преси з поданням програми візиту, запрошеннями всіх українців взяти участь у зустрічах, привітаннях та

різних урочистостях, церковних і світських. Часопис «Церква й Життя» також долучився до публікацій на цю тему, щоправда подавши цілу низку критичних публікацій та викладом шкідливості ідеї визнання УГКЦ дійсною національною Українською Церквою⁸².

Програму перебування кардинала Йосипа Сліпого у Канаді докладно описано і прокоментовано у статті А. Спасо-Горовича «Приїзд Кардинала Йосипа Сліпого до Канади 14 червня 1968 р.»⁸³. У цій статті наведено навіть уривок із тексту звернення прибулого до Канади уніатського митрополита, щоправда автором статті саму промову покваліфіковано як «убогу»⁸⁴. Посилаючись на публікації у часописі «Свобода», автор статті ретельно описав всі переміщення прибулого до Канади, його зустрічі з різними делегаціями та особами, богослужіння в канадійських храмах.

На жаль, автор у своїх коментарях припускається образливих коментарів і сумнівних припущень щодо українських католицьких мас на кшталт: «Ці маси нічого не читають, крім своєї католицької преси з її тенденційними інформаціями та неперемінливою пропагандою і вірять всьому безкритично. Отже, Кардинал [Йосип Сліпий] уявляється їм, як ніби святий, що зійшов до них з неба. Цьому безумовно допомагає його зовнішній вигляд: висока, імпазанта фігура, гарні риси обличчя і борода. Всього цього іншим католицьким владикам бракує і цим він дуже вигідно відрізняється від них. А щодо його слабих, навіть убогих промов, то що ж, які слухачі, такий і промовець, інших їм і не потрібно. Їм кажуть, що він страждав на советській каторзі, і вони не сумніваються, що це було так. А що він про це та про страждання всього українського народу під советським режимом мовчить, то значить, так і треба»⁸⁵.

Представники УАПЦ (Соборноправної) гостро критикували за відхід від засад УАПЦ 1921 р. митрополита УПЦ в США Івана Теодоровича⁸⁶ та архієпископа Мстислава (Скрипника)⁸⁷, особливо за політичну діяльність⁸⁸. Ще більше, в іншій публікації від 19 жовтня 1968 р. їх обох було різко розкритиковано представниками Малої Ради УАПЦ (Соборноправної) виключно за відбуття офіційної зустрічі з Кардиналом Кир Йосифом Сліпим⁸⁹.

Автор публікації, який заховався під псевдонімом «Православний українець», накинувся з критикою не тільки на кардинала Йосипа Сліпого, але й на митрополита Івана Теодоровича, який «на ганьбу собі» вітав кардинала на порозі церкви в Саут-Бавнд-Бруці, Н. Дж., США, і цей привіт є «принижувачий Українську Православну Церкву»⁹⁰. Мстислав (Скрипник) також «завинів» тим, що на «бенкеті в честь Кард[инала Йосипа] Сліпого сказав обережне слово»⁹¹. Самого Йосипа Сліпого автор публікації порівнював з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким, навіть у зовнішньому вигляді та особливостях архієрейського облачення, зокрема білого митрополичого клобука з хрестиком.

Інший автор публікації у цьому ж числі «Церква і Життя», Іван Грушецький, досить докладно розповів про обставини зустрічі митрополита УПЦ в США Івана Теодоровича з Мстиславом (Скрипником) з кардиналом Йосипом Сліпим. І. Грушецький, посилаючись на публікацію п. Снилика у «Свободі» (№ 144 за 1968 р.), відверто кепкував над «трубадурами», які оспівують тріумфальний похід «висланця Москви і Риму» кардинала Йосипа Сліпого по Америці у церковній пресі. Він докладно описав зустріч у Нью-Йорку, яка розпочалась трикратним цілуванням між кардиналом Йосипом Сліпим та архієпископом Мстиславом (Скрипником). Потім кардинала було запрошено до православного храму у Саут-Бавнд-Бруці, де його привітав промовою митрополит Іван Теодорович, назвавши його «братом, українцем і християнином»⁹².

Далі І. Грушецький подає подальший опис зустрічі, коли прибулого кардинала Йосипа Сліпого архієпископ Мстислав (Скрипник) супроводив по архіву, музею та цвинтарю, а потім було влаштовано гостину з перекусом і тостами, де виголошено багатолітня кардиналові Йосипу Сліпому. Автор статті промову кардинала на цій зустрічі супроводив численними коментарями. Резюмуючи сказане Йосипом Сліпим, І. Грушецький написав: «Ось з такою зарозумілістю і погордою до православних гостителів католицький кардинал у православному храмі Божому промовляв до православних так, начеб бачив у них бажання єднатись з ним, хвалителем діяльності Кунцевича, з'єднатися з Римом. А в нагороду за цю зневагу і погорду до православних і православія наша ієрархія в Америці підносила тости і співала кардиналові багатолітня та бажала йому успіху в окатоличенні православної України»⁹³.

Згодом було надруковано цілу низку критичних статей, які були спрямовані проти приїзду Кардинала Йосифа Сліпого до Канади і взагалі проти УГКЦ⁹⁴. В інших числах журналу також друкувались розвідки, які мають форму історичних нарисів, але висновки з цих статей мають критичний характер проти очільника УГКЦ⁹⁵. Те ж саме стосується публікацій щодо приїзду кардинала Йосифа Сліпого до Канади у 1973 році⁹⁶. Були публікації і з критикою Римокатолицької церкви⁹⁷, повідомлення про діяльність Римського Папи⁹⁸.

Таким чином навіть невеликий нарис стосунків між православними українцями і греко-католиками свідчить про те, що ці стосунки у ХХ столітті були переобтяжені політичними та ідеологічними факторами, які вкрай негативно впливали на ці взаємовідносини. Якщо навіть і були моменти позитивного ставлення і конструктивних відносин між окремими особистостями (митрополит Іларіон (Огієнко) і митрополит УГКЦ Андрей Шептицький або митрополит Іван Теодорович і митрополит Йосип Сліпий), то це не означало покращання ситуації в цілому, оскільки

поза особистими стосунками всі вони були втягнуті у малоприємні стосунки з періодичними виданнями.

Окрім загального протистояння між католицькими і православними періодичними виданнями, на жаль, особливою непоступливістю і відсутністю такту у публікаціях відзначилась УАПЦ (Соборно-правна) в США. Саме офіційний орган цієї Церкви «Церква і Життя» не тільки уміщував на шпальтах критичні публікації проти українських православних владик, звинувачуючи їх у відступленні від українського православ'я та інших «гріхах», але й подавав матеріали щодо греко-католиків, іноді в образливій і некоректній формі, дозволяючи собі надто вільні формулювання і тлумачення поточних подій. Тому варто було б пам'ятати, що переконаність у власній правоті і віра у свою непогрішимість, мабуть, не повинні служити для образи інших людей. Втім, історія завжди розставитиме все на свої місця...

1. Карін-Даниленко Сергій Тарасович (17.10.1898 – 28.10.1985) – співробітник ЧК, розвідник, працював у секретному відділі ДПУ УСРР (з 20.06.1924 – уповноважений, а з 01.01.1927 – начальник 3-го відділку секретного відділу ДПУ УСРР), який здійснював розкладницьку роботу в церковному середовищі, зокрема УАПЦ. У 1944–1945 рр. – керівник оперативної групи НКДБ УСРР на Західній Україні, полковник державної безпеки. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня, 2-ма орденами Червоної Зірки, орденом Знак Пошани (1943); медалями «Партизану Вітчизняної війни» 1-го ступеня, «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною»; знаком почесного працівника ВЧК-ДПУ (1932), двічі золотим годинником, бойовою зброєю. Член КПРС у 11.1928 – 28.10.1937 та з 23.05.1940 (у 1920 – боротьбист, вибув механічно). Володів німецькою, польською та чеською мовами.
2. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968) / Упоряд. Ляховський В., Московченко Н., Преловська І. – К.: УДНДІАСД, 2001. Серія «Пам'ятки» – Т. 2. – 477 с.; Листи від громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1910-1969) / Упоряд.: І. Преловська та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. – 744 с.; Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.) – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 480 с. та ін.
3. Поданий перелік не вичерпує історіографії проблеми. Ляховський В. Іван Огієнко: толерантність – основна умова співпраці церков різних конфесій // Берестя – 1596 в історичній долі українства: М-ли Всеукраїнської науково-богословської конференції, 29-30 листопада 1996 р. – Тернопіль, 1996. – С. 41-46; Преловська І. Церковне питання в епістолярній спадщині Івана Огієнка // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. VI. – С. 160-191; Преловська І. Листування Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) з Митрополитом Української Греко-Католицької Церкви Андреем Шептицьким (До 145-ої річниці від дня народження Андрея Шептицького (1865-1944)) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Вип. VII. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 183-195; Тіменник З. Митрополит Іларіон (Огієнко) і Митрополит Андрей Шептицький про духовність мови в контексті державотворення // Релігія в Україні. Дослідження. Матеріали. – Ч.3. – Львів: Логос, 1994. – С.61-69; Рідномовні богослужби як один із виявів соборницької праці І. Огієнка і Митрополита Андрея Шептицького (З архівних матеріалів 1922 р.) // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень IV го круглого столу (Львів, 8-10 травня 1995 року. – Київ-Львів, 1995. – С. 181-182; Тіменник З. Противенства світла з темрявою: закономірності та суперечності. (Рефлексії зі спадщини митрополита Іларіона (І. Огієнка) та патріарха Йосифа Сліпого) // Наук. зб. присвячений 125-річчю з дня народження Митрополита Іларіона Огієнка: 36. Доповідей та матеріалів / Упоряд. Архiep. Димитрій (Рудюк), В. Ляховський. – К.: Вид. КПБА УПЦ КП, 2007. – С. 260-265; Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною...» Митрополит Іларіон (Огієнко) і українське відродження: Наукове видання / Передмови О. Кравченка та В. Скопенка. – Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови; Київ: Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2000. – 548 с., іл.; Тюрменко І. Життя та творчість І. Огієнка в сучасній історіографії та джерелах // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – Київ, 1999. – Т. 4. – С. 373-386 та ін.
4. Митрополит Василь Липківський. Листи (1933-1937). – Торонто: Вид. Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського, 3.Д.А. – 1980. – 167 с.
5. ЦДАВО України. – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 1029. – Арк. 43. Копія. Машинопис.
6. Митрополит Василь Липківський. Проти наклепів, ніби Українська Автокефальна Церква приємує до унії (Проповідь на 8-му неділю після Трійці) // Церква й Життя. – 1969. – № 4/73 за липень-серпень. – Рік XIII. – С. 3-5.
7. Митрополит Василь Липківський. Проти твердження, ніби український нарід охрестився в римо-католицькій вірі // Церква й Життя. – 1972. – № 1/88 за січень-лютий. – Рік XVI. – С. 3-6.
8. Митрополит Василь Липківський. Христос, як предмет суперечок – вільність благодати св. Духа. (Проповідь на Стрітення) // Церква й Життя. – 1968. – № 1/70 за січень-лютий. – Рік XIII. – С. 3-4.
9. Іван Теодорович, Архiepіскоп УАПЦ в Америці й Канаді. Благодатність ієрархії УАПЦ (Української Автокефальної Православної Церкви) / Упорядник І. Преловська. – К.: «Архангельський глас», 2010. – 200 с.
10. Григоренко А. Уния в истории Украины-Руси. Краткий исторический очерк. – Новосибирск: Паритет, 1991. – 104 с.
11. Григоренко А. Уния в истории Украины-Руси... – С. 77-78.
12. Наталия Нарочницкая, к.и.н. Москва-Київ. Историческая ретроспектива и геополитическая перспектива. 8 мая 2000 г. http://pravoslavie.ru/analit/global/moskva_kiev/htm
13. Мулик-Луцук Ю. Історія... – Т. 4. – С. 339.
14. Текст цієї статті із збереженням правопису подає в своїй праці Ю. Мулик-Луцук: Мулик-Луцук Ю. Історія... – Т. 4. – С. 339-341.
15. Мулик-Луцук Ю. Історія... – Т. 4. – С. 340-341.
16. Мулик-Луцук Ю. Історія... – Т. 4. – С. 342-343.
17. Мулик-Луцук Ю. Історія... – Т. 4. – С. 343.
18. Архiepіскоп Іоан Теодорович умістив текст публікації «Чортове насіння», яке було опубліковане в часописі «Америка», органи греко-католицького Товариства в США «Провидіння», ч. 83 від 23 липня 1925 р. // Унія в першій зустрічі з відродженою церквою українського народу. – Вінніпег, Ман.: Вид. «Православний вісник», 1925. – С. 57-59.

19. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 3.
20. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 3.
21. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 4.
22. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 4.
23. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 4.
24. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 14.
25. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 19.
26. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 24.
27. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 26.
28. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 28.
29. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 29. Це передова стаття «Архiepископ Хведорович большевик». Див. докл.: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 545.
30. Архiep. Ioан Teoдopович. Унія в першій зустрічі... – С. 30.
31. Текст статті передруковано: Мулик-Луцик Ю. Історія... – Т. 4. – С. 546.
32. Див. напр.: Преловська І. Листування Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) з митрополитом Української Греко-Католицької Церкви Андреем Шептицьким (До 145-ої річниці від дня народження Андрея Шептицького (1865-1944)) // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Вип. VII. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 183-195.
33. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. – Т. 1: Церква і церковна єдність. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу. Вид. Відділ «Свічадо», 1995. – 523 с.; Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. – Т. II, кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. – Львів: Вид-во отців Василіян «Місіонер», 1998. – 571 с.; Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. – Т. II, кн. 2: Листування. – Львів: Вид-во отців Василіян «Місіонер», 1999. – 1093 с.; Митрополит Андрей Шептицький. Документи і Матеріали 1899-1944. – Т. 1: Пастирські послання 1899-1914. – Львів: Фондація «Андрей». Вид. Відділ «Артос», 2007. – L+1014 с.; Митрополит Андрей Шептицький. Документи і Матеріали 1899-1944. – Т. II: Пастирські послання 1918-1939. – Львів: Фондація «Андрей». Вид. Відділ «Артос», 2009. – XII+1248 с.
34. Тіменик З. Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 1882-1972. Життєписно-бібліографічний нарис / Відп. ред. проф. Олег Купчинський. – Львів: Вид. відділ НТШ, 1997. – С. 3.
35. Тіменик З. Митрополит Іларіон (Огієнко) і Митрополит Андрей Шептицький про духовність мови в контексті державотворення // Релігія в Україні. Дослідження. Матеріали. – Ч. 3. – Львів: Логос, 1994. – С. 61-69; його ж. Рідномовні богослужби як один із виявів соборницької праці І. Огієнка і Митрополита Андрея Шептицького (3 архівних матеріалів 1922 р.) // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень IV-го круглого столу (Львів, 8-10 травня 1995 р. – Київ-Львів, 1995. – С. 181-182; його ж. Іван Огієнко. (Митрополит Іларіон). 1882-1972. Життєписно-бібліографічний нарис / Відп. ред. проф. Олег Купчинський. – Львів: Вид. відділ НТШ, 1997. – 227 с.; його ж. Протівенства світла з темрявою: закономірності та суперечності. (Рефлексії зі спадщини Митрополита Іларіона (І. Огієнка) та патріарха Йосифа Сліпого) // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона Огієнка: 36. доповідей та матеріалів / Упоряд. Архiep. Димитрій (Рудюк), В. Ляхощкий. – К.: Вид. КПБА УПЦ КП, 2007. – С. 260-265.
36. Листи від громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) (1910-1969) / Упор.: І. Преловська та ін. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2011. – С. 143-144.
37. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968) / Упоряд. Ляхощкий В., Московченко Н., Преловська І. – К.: УДНДІАСД, 2001. Серія «Пам'ятки». – Т. 2. – С. 86.
38. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 88-89.
39. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 94.
40. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 96.
41. Листи від громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1910-1969)... – С. 199.
42. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопільського визнання». – Чикаго, Іллінойс, 2002. – С. 211-212; 220-222 та ін.
43. Тіменик З. Іван Огієнко. (Митрополит Іларіон). 1882-1972... – С. 33.
44. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 202.
45. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 205.
46. Тіменик З. Іван Огієнко. (Митрополит Іларіон). 1882-1972... – С. 35.
47. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 213.
48. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 295-297.
49. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 300.
50. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 305.
51. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968)... – С. 307-308.
52. Боруцька О. Перебування митрополита Андрея Шептицького в російському ув'язненні (вересень 1914 – березень 1917 рр.) // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Праці XIV-ї міжнародної наукової конференції, м. Львів, 14 травня 2004 р. – Львів: «Логос», 2004. – Книга 1. – С. 89-101.
53. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.) – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – 480 с.
54. Листи від громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) (1910-1969)... – С. 607.
55. Бульбенко Ф. Лист до о. Олександра Биковця // Церква й Життя. Орган Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського. – 1974. – № 3/102 за травень-червень. – Рік XVIII. – С. 19.
56. Бульбенко Ф. Лист до о. Олександра Биковця // Церква й Життя. – 1974. – № 3/102 за травень-червень. – Рік XVIII. – С. 19.
57. Резолюції наради духовництва і вірних УАПЦ, відродженої в св. Софії в Києві в 1921 році, що відбулася у Форт-Вейн, Індіана, Америка, 5-6-го липня Року Божого 1957-го // Церква й Життя. – 1976. – № 4/115 за жовтень-грудень. – Рік XX. – С. 22-23.
58. Ухвали наради духовництва і вірних УАПЦ, відродженої в св. Софії в Києві в 1921 році, що відбулася у Форт-Вейн, Індіана, Америка, 5-6-го липня Року Божого 1957-го // Церква й Життя. – 1976. – № 4/115 за жовтень-грудень. – Рік XX. – С. 23-25.
59. Умови передплати «Церква й Життя» на 1968 р. // Церква й Життя. – 1968. – № 4/67 за липень-серпень. – Рік XII. – С. 28.

60. Грицаєнко В. Руїнники українського православ'я // Церква і Життя. – 1968. – № 1/64 за січень-лютий. – Рік XII. – С. 10-13; Гончаренко І. 50-літній ювілей УАПЦ // Церква й Життя. – 1971. – № 4/85 за липень-серпень. – Рік XV. – С. 16-17.
61. Маєвський Петро, о. Початок фальшування // Церква і Життя. – 1968. – № 3/66 за травень-червень. – Рік XII. – С. 7-8.
62. Грушецький І. Спільне послання української католицької ієрархії // Церква і Життя. – 1968. – № 2/65 за березень-квітень. – Рік XII. – С. 14-17; № 3/66 за травень-червень. – Рік XII. – С. 15-18; Беринда Д. Вразіння з однієї доповіді. Історичні ремінісценції // Церква й Життя. – 1971. – № 5/86 за вересень-жовтень. – Рік XV. – С. 9-13; Стус Іван, о. Відродження Української Автокефальної Православної Церкви в 1921 р. і Берестейська Унія 1596 р. // Церква й Життя. – 1971. – № 6/87 за листопад-грудень. – Рік XV. – С. 18-19; Міщенко Ю. Посмертні пригоди Йосафата Кунцевича // Церква й Життя. – 1974. – № 2/101 за березень-квітень. – Рік XVIII. – С. 25-27.
63. Ю.С. Про ідею Українського Православного Патріархату // Церква і Життя. – 1968. – № 3/66 за травень-червень. – Рік XII. – С. 19-21.
64. Про Патріархат з політикою й без політики // Церква і Життя. – 1968. – № 1/64 за січень-лютий. – Рік XII. – С. 8-9.
65. Про Патріархат з політикою й без політики... – С. 8.
66. Про Патріархат з політикою й без політики... – С. 9.
67. Про Патріархат з політикою й без політики... – С. 9.
68. Грицаєнко В. Руїнники українського православ'я // Церква і Життя. – 1968. – № 1/64 за січень-лютий. – Рік XII. – С. 10-13.
69. Грицаєнко В. Руїнники українського православ'я... – С. 10.
70. Грицаєнко В. Руїнники українського православ'я... – С. 12.
71. Грицаєнко В. Руїнники українського православ'я... – С. 11.
72. Грицаєнко В. Руїнники українського православ'я... – С. 12-13.
73. Семетовський Г. Подорож Голови УНС Йосипа Лисогора з дружиною до Європи // Церква і Життя. – 1968. – № 1/64 за січень-лютий. – Рік XII. – С. 19.
74. Семетовський Г. Подорож Голови УНС Йосипа Лисогора... – С. 19.
75. Семетовський Г. Подорож Голови УНС Йосипа Лисогора... – С. 20.
76. Грушецький І. Спільне послання Української Католицької Ієрархії // Церква і Життя. – 1968. – № 2/65 за березень-квітень. – Рік XII. – С. 14-17.
77. Грушецький І. Спільне послання Української Католицької Ієрархії... – С. 15.
78. Грушецький І. Спільне послання Української Католицької Ієрархії... – С. 15.
79. Наукова сесія Канадійського НТШ // Церква й Життя. – 1968. – № 4/67 за липень-серпень. – Рік XII. – С. 24-25.
80. Наукова сесія Канадійського НТШ... – С. 25.
81. З'їзд товариства «За патріархальний устрій Української Католицької Церкви» // Церква й Життя. – 1968. – № 4/67 за липень-серпень. – Рік XII. – С. 26.
82. Дніпрянський С. Історію творять чесні, відважні, прямолінійні і безкомпромісові // Церква й Життя. – 1968. – № 5/68 за вересень-жовтень. – Рік XII. – С. 17-20; Римська Католицька Церква // Церква й Життя. – 1968. – № 5/68 за вересень-жовтень. – С. 20-21;
83. Спасо-Горович А. Приїзд Кардинала Йосипа Сліпого до Канади 14 червня 1968 // Церква й Життя. – 1968. – № 5/68 за вересень-жовтень. – Рік XII. – С. 21-25.
84. Спасо-Горович А. Приїзд Кардинала Йосипа Сліпого до Канади // – С. 22.
85. Спасо-Горович А. Приїзд Кардинала Йосипа Сліпого до Канади // – С. 24.
86. Парафіянин. Та не так воно є // Церква і Життя. – 1968. – № 3/66 за травень-червень. – Рік XII. – С. 8-9.
87. Анненко М. А погляньмо на другий бік медалі // Церква і Життя. – 1968. – № 3/66 за травень-червень. – Рік XII. – С. 9-11; Авдієвський Д. Нинішній приконсигторський трубадур // Церква й Життя. – 1968. – № 4/67 за липень-серпень. – Рік XII. – С. 19-21.
88. Гончаренко І. Архiepіскоп Мстислав – політик // Церква й Життя. – 1969. – № 2/71 за березень-квітень. – Рік XIII. – С. 12-15; № 3/72 за травень-червень. – С. 16-18; Гарданський С. Архiepіскоп Мстислав – майбутній Первоієрарх всієї «офіційної» Української Православної Церкви // Церква й Життя. – 1969. – № 6/75 за листопад-грудень. – Рік XIII. – С. 14-16; 1970. – № 1/76 за січень-лютий. – Рік XIV. – С. 23-24; № 2/77 за березень-квітень. – С. 15-17; № 3/78 за травень-червень. – С. 17-18; № 4/79 за липень-серпень. – С. 24-25; № 5/80 за вересень-жовтень. – С. 27; 1971. – № 2/83 за березень-квітень. – Рік XV. – С. 23-25; № 3/84 за травень-червень. – С. 17-10; № 4/85 за липень-серпень. – С. 9-12; № 5/86 за вересень-жовтень. – С. 22-24; № 6/87 за листопад-грудень. – С. 7-8; 1972. – № 1/88 за січень-лютий. – Рік XVI. – С. 13-16; № 4/91 за липень-серпень. – С. 11-12; № 5/92 за вересень-жовтень. – С. 16-18; № 65/93 за листопад-грудень. – С. 11-13; 1973. – № 1/94 за січень-лютий. – Рік XVII. – С. 7-8.
89. Повідомлення Малої Ради УАПЦ // Церква й Життя. – 1969. – № 1/70 за січень-лютий. – Рік XIII. – С. 8-9.
90. Православний Українець. Містерія з Кардиналом // Церква й Життя. – 1968. – № 6/69 за листопад-грудень. – Рік XII. – С. 9.
91. Православний Українець. Містерія з Кардиналом... – С. 10.
92. Грушецький І. Нас ведуть до Риму // Церква й Життя. – 1968. – № 6/69 за листопад-грудень. – Рік XII. – С. 10.
93. Грушецький І. Нас ведуть до Риму... – С. 12.
94. Маєвський Петро, о. Чини й нагороди в Церкві // Церква й Життя. – 1968. – № 6/69 за листопад-грудень. – Рік XII. – С. 8-9; Православний Українець. Містерія з Кардиналом // Церква й Життя. – 1968. – № 6/69 за листопад-грудень. – Рік XII. – С. 9-10; Грушецький І. Нас ведуть до Риму // Церква й Життя. – 1968. – № 6/69 за листопад-грудень. – Рік XII. – С. 10-12.
95. Дніпрянський Д. Свята Жанна д'Арк і похмурі тіні єпископа П'єра Кошана, Йосафата Кунцевича і Кардинала Йосипа Сліпого // Церква й Життя. – 1969. – № 1/70 за січень-лютий. – Рік XIII. – С. 19-22.
96. Спасо-Горович А. З приводу приїзду Кардинала Йосифа до Канади й США // Церква й Життя. – 1973. – № 5/98 за вересень-жовтень. – Рік XVII. – С. 11-13.
97. Куликовський Д., др. Про несотворенні речі // Церква й Життя. – 1968. – № 4/67 за липень-серпень. – Рік XII. – С. 9-10.
98. Знов зустріч папи з патріархом // Церква й Життя. – 1967. – № 5/62 за вересень-жовтень. – Рік XI. – С. 27.

Катерина Будз,

м. Київ

ВПЛИВ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ (1962–1965) НА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ У ПІДПІЛЛІ

Другий Ватиканський Собор (1962–1965) часто пов'язують із модернізацією Католицької Церкви. Цей Собор започаткував значні зміни у багатьох сферах релігійного життя – від переведення літургії з латинської на народні мови до екуменічних контактів Римо-Католицької Церкви (далі – РКЦ) з іншими Церквами. Постанови Собору поширювалися і на Східні Католицькі Церкви, найбільшою з яких була Українська Греко-Католицька Церква (далі – УГКЦ).

Простежити вплив реформ Собору на українських греко-католиків укр. складно з огляду на брак джерельних матеріалів із цієї тематики, оскільки після офіційної ліквідації у 1946 р. ця Церква перебувала у підпіллі.

Обрана нами тема практично ще не була предметом окремого вивчення, та все ж деякі дослідники, зокрема Богдан Боцюрків¹, Володимир Пащенко², Віктор Войналович³, Олег Бажан⁴ та Наталія Шліхта⁵, торкалися впливу Другого Ватиканського Собору на життя підпільної Церкви. Чи не єдиним автором, який присвятив окрему статтю сприйняттю реформ Другого Ватиканського Собору греко-католиками в Україні, є канадський дослідник о. Петро Галадза⁶. Автор аналізує ставлення греко-католиків до рішень Собору на основі усних свідчень 20 респондентів⁷. Загалом дослідження о. Петра Галадзи дає загальне розуміння причин неоднозначного ставлення підпільних греко-католиків до постанов Собору, однак для ширших узагальнень необхідно розглянути проблему не лише у богословському, а й у суспільно-політичному контексті.

Метою даної статті є проаналізувати вплив Собору на релігійне життя українських греко-католиків, насамперед через з'ясування очікувань вірних, визначення основних джерел інформації про Другий Ватиканський Собор та аналіз сприйняття представниками підпільної Церкви літургійних нововведень Собору. В основу статті лягли 30 інтерв'ю із фондів Архіву Інституту Історії Церкви у м. Львові. Вибірка усних джерел рівною мірою репрезентує підпільне духовенство, чернецтво і мирян Львівської та Івано-Франківської областей.

ОЧІКУВАННЯ ПІДПІЛЬНИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ ВІД СОБОРУ

Попри нелегальний статус УГКЦ у Радянському Союзі та інформаційну блокаду, не варто применшувати знання греко-католиків про Другий Ватиканський Собор. Якби про Собор не було відомо, то важко було б пояснити «активізацію уніатів» наприкінці 1950-х – на початку 1960-х років, зафіксовану у радянських звітах того часу. Варто відзначити, що Центральний Комітет Компартії України пояснював активізацію греко-католиків саме Другим Ватиканським Собором⁸. Наталія Шліхта пов'язує згадану «активізацію» не лише з Собором, а й з кількома іншими подіями – поверненням значної частини реабілітованого греко-католицького духовенства у 1955–1957 рр. до УРСР, революцією 1956 р. в Угорщині та відновленням ГКЦ у червні 1968 р. у Чехословаччині у контексті подій «Празької весни»⁹.

У звіті Республіканського уповноваженого Ради у справах Російської Православної Церкви (далі – РПЦ) за 1964 рік сказано, що «уніатське духовенство поширює чутки про те, що митрополит Сліпий повернеться у Радянський Союз і буде очолювати українську церкву»¹⁰. У доповідній записці уповноваженого у справах релігій по УРСР за 1967 р. сподівання греко-католиків на швидку реставрацію їхньої Церкви у СРСР пояснюються саме подібною пропагандою¹¹.

А втім, причиною згаданого пожвавлення могли бути не лише чутки, а й очікування вірних від ватикансько-московського зближення. Діалог Ватикану й Москви за понтифікатів Папи Іоанна XXIII (1958–1963) та Папи Павла VI (1963–1978) проявився у трьох аспектах, а саме: у пожвавленні дипломатичних відносин між Ватиканом і радянським керівництвом, у зміні ставлення РКЦ до комунізму та у новому підході до проблеми діалогу віруючих з атеїстами. Кульмінаційним моментом «розрядки» у дипломатичних відносинах двох держав став візит до Ватикану голови Президії Верховної Ради СРСР Миколи Підгорного у січні 1967 р.¹² Б. Боцюрків зазначає, що саме ця зустріч «стимулювала ілюзії щодо близького успіху у ватикансько-радянських пе-

реговорах про легалізацію Греко-Католицької Церкви в Галичині»¹³.

Частина підпільних греко-католиків дійсно пов'язувала перспективи легалізації своєї Церкви із потеплінням взаємин Апостольської Столиці з Кремлем. До прикладу, у 1965-1966 рр. деякі підпільні священники наважилися «випробовувати «толерантність» радянських органів, відкрито правлячи літургії у неділі та основні свята в недіючих Церквах Галичини»¹⁴. Таким чином до серпня 1967 р. греко-католики у Галичині самовільно відкрили близько двохсот церков¹⁵.

Разом з тим значна частина вірних підпільної УГКЦ була розчарована діалогом Ватикану з Москвою та обережністю формулювань Соборових постанов. Так, підпільний священник Чину Святого Василя Великого (далі – ЧСВВ) о. Дам'ян Богун зазначив в інтерв'ю: «Люди думали, що як з цілого світу з'їдуться єпископи, як скажуть, що Радянський Союз не повинен існувати, бо то не тюрма народів, а катівня народів. Але нічого такого там не говорилося і люди, так би сказати, були розчаровані тим собором, бо люди, звичайно, не розумілися, про що там на соборі мають розмовляти і які закони установляти»¹⁶.

Якщо виданий 1949 р. Папою Пієм XII декрет забороняв віруючим вступати до комуністичної партії під загрозою відлучення від Церкви¹⁷, то Другий Ватиканський Собор не засудив комунізм, хоч за це виступала значна частина учасників Собору. У Соборовій Конституції «*Gaudium et spes*» («Радість і надія») було засуджено не комунізм, а більш абстрактні «помилки матеріалізму»¹⁸. Аналогічна ситуація спостерігається й у випадку зі ставленням Собору до атеїзму, який теж не був офіційно засуджений.

З початком Другого Ватиканського Собору фіксується і налагодження взаємин між Ватиканом і РПЦ, що проявилось у присутності на всіх чотирьох сесіях Собору спостерігачів від Московського Патріархату. Найбільш радикально проти зближення Апостольської Столиці з радянським керівництвом та ієрархією РПЦ виступали представники заснованої 1954 р. секти «покутників», лідером якої був греко-католицький священник Ігнатій Солтис¹⁹. Члени секти оголосили Папу Іоанна XXIII «антипапою» за те, що він примирився з комуністичним режимом, а підпільну Церкву – його спілницею (за брак опору до цього режиму). «Покутники» «очорнювали православне духовенство і навіть самого римського папу, оскільки він проводить політику примирення зі Східною Православною Церквою» (*рос.*)²⁰.

Отже, невинуватість очікувань УГКЦ щодо Собору варто поставити у ширший контекст взаємин Апостольської Столиці з радянським керівництвом та ієрархією РПЦ.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ПРО СОБОР

На основі вибірки з 30 інтерв'ю спробуємо проаналізувати основні джерела інформації про Собор. 22 з 30 респондентів зазначили, що тією чи іншою мірою мали інформацію про Собор і навіть стежили за його ходом. Навіть о. Михайло Косило, який на той час перебував в ув'язненні, все ж дізнався про Собор від своєї матері, а коли його перевели до Львова, то він отримував більш повну інформацію²¹. Якщо більшість опитаних вказували на синхронність таких відомостей, то о. Дам'ян Богун зазначив, що священники були «пізно інформовані»²².

Інформацію про Другий Ватиканський Собор отримували здебільшого через закордонні радіостанції, греко-католицьких та римо-католицьких священників, а також родичів та знайомих з української діаспори.

Як джерело інформації радіопередачі були найбільш доступними для підпільних греко-католиків. Згадки про важливість радіо для отримання повідомлень про Собор містять 6 інтерв'ю. Цінні повідомлення про Собор передавали радіостанції «Ватикан», «Свобода» і «Голос Америки»²³. Цікаво, що двоє респондентів (с. Серафима Сало і с. Рафаїла Кулиняк) називають радіо єдиним джерелом, а інші двоє, зокрема о. Дам'ян Богун та с. Хризанта Гнатів, зазначають, відповідно, що радіо майже не подавало або взагалі не подавало інформації про Собор²⁴.

Підпільне духовенство часом черпало інформацію і з більш офіційних джерел. Так, троє з десяти опитаних священників ще в радянський час мали змогу безпосередньо ознайомитися із постановами Собору. О. Ілля Огурок мав польську версію документів Собору, а о. Володимир Пальчинський у 1971 р. власноручно привіз «конституції» з Варшави²⁵. Четверо респондентів (дві сестри-монахині і дві мирянки) дізналися про Другий Ватиканський Собор від священників²⁶. Однак священники не завжди наголошували, що конкретна постанова була ухвалена на Соборі. З цього приводу пані Данута Захарішин зазначає: «Я розумію зараз, що ту всю науку, яку нам давав отець Михайло, то він давав з рішень II Ватиканського Собору»²⁷. Інша підпільна мирянка стверджує, що завдяки отцям про Собор було відомо, але відчувався дефіцит докладнішої інформації²⁸.

ВПЛИВ СОБОРУ НА ЛІТУРГІЙНЕ ЖИТТЯ ПІДПІЛЬНИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ

Найбільш резонансною подією у зв'язку із проведенням у Римі Другого Ватиканського Собору було несподіване звільнення після 18-річного ув'язнення глави УГКЦ Митрополита Йосифа Сліпого та його участь у Соборі, про що з радістю згадують багато респондентів²⁹.

Серед проголошених Собором змін, що безпосередньо стосувалися підпільних греко-католиків, стали введення української мови у богослужбову практику, скорочення літургії, східні літургійні зміни та вживання літургійної формули «всіх вас, православних християн».

Як зазначає о. Петро Галадза, з усіх Соборових постанов саме впровадження української мови у богослужіння було сприйнято найбільш позитивно³⁰. Оскільки доступом до слухання літургії по Радіо «Ватикан» користувалися практично всі, то ця зміна була зауважена одразу. Дуже схвально про таке нововведення відгукнувся, наприклад, о. Петро Дутчак³¹. Пані Марта Малкош відзначила, що завдяки українському перекладу Служби Божі стали зрозуміліші³². Разом з тим у силу певного консерватизму та браку відповідних перекладів³³, богослужбовою мовою у підпільний час залишалася переважно церковнослов'янська. Так, про використання останньої у підпільних богослужіннях згадують четверо респондентів³⁴, натомість жоден респондент не згадує про використання української як богослужбової мови у підпільний час.

Ще одним нововведенням Собору було скорочення Літургії. О. Олександр Ванджур позитивно сприйняв таку зміну, однак зі свідчень чотирьох інших респондентів випливає, що підпільні отці рідко вдавалися до скорочення Літургії і натомість правили, за висловом п. Володимири Кандюк, «без всяких скорочень»³⁵. Однак найбільш резонансною зміною стали східні літургійні реформи.

СТАВЛЕННЯ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ ДО СХІДНИХ ЛІТУРГІЙНИХ РЕФОРМ

«Декрет про Східні Католицькі Церкви» (21 листопада 1964 р.) проголосив необхідність повернення до східної обрядової традиції, зафіксованої Берестейською унією 1596 р.³⁶. Власне, ініціатива була підтверджена й промовою Верховного Архієпископа Йосифа Сліпого на Другому Ватиканському Соборі проти латинізації³⁷. Очищення греко-католицького обряду від римо-католицьких практик (як Молебнів чи прийняття Пресвятої Євхаристії навколішки) можна було б трактувати як крок Ватикану назустріч Східним Церквам. Натомість стикаємося з доволі різким спротивом українських греко-католиків упровадженню східних літургійних реформ.

Аналіз дослідника о. Петра Галадзи засвідчує, що практично жоден з респондентів не відгукнувся схвально про обрядові реформи, а четверо осіб оцінили їх «навіть дуже негативно»³⁸. Автор визначає причину подібної реакції, що, на його думку, полягає в отождненні обрядового «осхіднення» з російським православ'ям³⁹. Неоднозначне ставлення до «східних реформ» можна не лише пов'язати з намаганням «катакомбників» відмежуватися від російського

православ'я навіть на рівні обряду, а й окреслити як «спадщину» міжвоєнного періоду. Мається на увазі обрядова дискусія, наслідком якої стало виділення двох релігійних течій – орієнтальної (Митрополит Андрей Шептицький і значна частина духовенства) та окцидентальної (виразником якої був станіславський єпископ Григорій Хомишин)⁴⁰.

Протягом катакомбного періоду «цивілізаційний» поділ посилювався внаслідок реформ Другого Ватиканського Собору. Як зазначає Б. Боцюрків, «пуристи» (тобто «восточники») на чолі з Владикою Величковським та Архієпископом Стернюком стали на позиції Митрополита Йосифа Сліпого й діаспори та підтримали лінію Собору, в той час як «консерватори» («западники») вважали східні літургійні реформи невчасною «православізацією» та розмиванням лінії між православ'ям та католицизмом⁴¹.

Сестра Февронія Кашевко (Чин Св. Вінцентія) взагалі не знала про обрядову реформу, а мирянка Варвара Осадчук зазначила, що ці зміни їх не дуже зачепили⁴². Сестра-студитка Хризанта Гнатів натомість зазначила: «То не було таких дуже змін»⁴³. Зрозуміло, що питома візантійський обряд і так практикувався духовенством і чернецтвом Студійського уставу, а відтак зміни, які мали полягати в очищенні обряду від латинських нашарувань, і не могли бути відчутними.

Деякі респонденти прийняли постанову про повернення до східного обряду з певними застереженнями. Отець-василіанин Мар'ян Чорнега прийняв цю зміну, хоч для старшої генерації Чину це не було обов'язковим. Утім, священник вважав юліанський календар «глупотою над глупотами» і був проти вживання у Літургії слова «православний»⁴⁴. Сестра Касіяна Семчак (ЧСВВ) позитивно поставилася до реформ з огляду на те, що вони були ініційовані Митрополитом Йосифом Сліпом: «Я не знаю, так як від нашого патріарха ми все радо приймали, так як знали, скільки витерпів»⁴⁵. Подібно і сестра-василіанка Серафима Сало сама позитивно сприйняла ці реформи, але відзначила, що «в народі» і у Василіанському Чині вони спричинили поділ⁴⁶. Інший представник Василіанського Чину – о. Юрій-Іван Янтух – відверто визнав, що східні реформи «багато шкодять»⁴⁷.

Інтерв'ю з підпільним чернецтвом і мирянами Івано-Франківщини засвідчують, що східні обрядові реформи у підпільний період там практично не запроваджувалися⁴⁸.

ДИСКУСІЯ ЩОДО ВЖИВАННЯ У БОГОСЛУЖІННЯХ СЛОВА «ПРАВОСЛАВНИЙ»

Ще одним контроверсійним моментом було введення у Літургію формули «і за всіх вас, православних християн». Це спричинило певний розкол у церковних колах, як серед духовенства, так і чернецтва

й мирян. Особливо виразними були тертя між чернечими орденами, позаяк редемптористи і студити вживали слово «православний», а василіани вважали це неприйнятним⁴⁹.

На думку Мирослава Татарина, прихильники латинської обрядової традиції чинили опір літургійній формулі «всіх вас, православних християн», позаяк прагнули провести якомога чіткішу межу між своєю «правдивою Церквою» та «безбожною» РПЦ⁵⁰. Великою мірою ці дискусії загострювалося і через брак богословської освіти у підпіллі⁵¹. Попри те, що Кардинал Йосиф Сліпий в «Історії Вселенської Церкви на Україні» зазначив, що «тільки католики є православні в догматичному розумінні того слова», оскільки вони «право славлять Бога»⁵², слово «православний» й надалі сприймалося у вузькому конфесійному значенні. Типову реакцію мирян, що «дуже огорчилися, як в радіо почули «всіх вас, православних християн», описує о. Дам'ян Богун: «Православні нас переслідують і вони за православних моляться, а ми що? Навіть не згадують нас, тільки православних християн»⁵³.

Сестра Касіяна Семчак (ЧСВВ) сказала, що сестри підкорялись авторитету Митрополита Йосифа Сліпого та отримали ґрунтовний вишкіл від отців щодо доцільності вживання слова «православних», тому й «відразу так сприйняли і навіть не було ніяких»⁵⁴. Для п. Данути Захаришин таким авторитетом був Архієпископ Володимир Стернюк⁵⁵. З не меншою довірою до постанов Митрополита Йосифа Сліпого та Владики Стернюка поставилася інша мирянка – п. Анна Чопик: «Слово болюче, але на то є вчені люди»⁵⁶.

Щодо регіональних відмінностей, то львівські греко-католики сприйняли нововведення з більшим розумінням, ніж івано-франківські. Пані Малкош Марта згадує, що «в львівській дієцезії все вживалося «православний» і тепер вживається. А в нас говорили священники «правовірний» при відправі»⁵⁷. Отець Петро Дутчак з Івано-Франківщини ніколи не вживав цього слова у богослужбовій практиці, а наставники о. Івана Кардаса вважали подібне нововведення завчасним⁵⁸. З опитаних підпільних греко-католиків Івано-Франківщини лише сестра Анна Лизань прихильно поставилася до введення слова «православний», вважаючи його своїм: «Вони [православні – К.Б.] наше слово в нас вкрали і свою схизму ним прикрили»⁵⁹.

У свідомості підпільних греко-католиків слово «православний» асоціювалося з «комуністичним», «атеїстичним» та «зрадницьким», оскільки в їхніх очах ця Церква була дискредитована тісною співпрацею з комуністичним режимом та, зрештою, саме РПЦ виконала сумнозвісну роль «могильника» для УГКЦ у 1946 р.

Отже, з негативного ставлення до РПЦ та православ'я загалом випливає особливо активна

протидія підпільних греко-католиків східним літургійним змінам та вживанню слова «православний» у богослужбовій практиці.

ВИСНОВКИ

Другий Ватиканський Собор (1962-1965) справив значний вплив на Українську Греко-Католицьку Церкву у підпіллі. Навіть в умовах перебування за «залізною завісою» підпільні греко-католики отримували певні відомості про хід та основні постанови Собору, насамперед через закордонні радіостанції, священників, друзів і знайомих з діаспори та Польщі тощо.

Другий Ватиканський Собор офіційно не засудив ні комуністичну ідеологію, ні атеїзм, а викликані ватикансько-московським зближенням сподівання підпільних греко-католиків на легалізацію їх Церкви виявилися безпідставними.

Небажання частини підпільних греко-католиків виконувати постанови Собору можна пояснити передусім специфічними умовами існування УГКЦ у Радянському Союзі. Східні літургійні реформи, які лише б наблизили греко-католицькі обрядові практики до православних, сприймалися частиною духовенства і чернецтва та більшістю мирян як офіційний дозвіл Апостольської Столиці на «православізацію». Цей опір був більш відчутний на території колишньої Станіславської єпархії, де латинські обрядові практики були вкорінені глибше, ніж на Львівщині.

Отже, ставлення українських греко-католиків до рішень Другого Ватиканського Собору засвідчило його амбівалентний вплив на УГКЦ у підпіллі.

1. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989) / Богдан Боцюрків // Літопис Голготи України. – Дрогобич: Відродження, 1994. – Т.2: Репресована церква. – С. 298-322.
2. Пашенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років XX століття до наших днів) / Володимир Пашенко. – Полтава, 2002. – 616 с.
3. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс / Віктор Войналович. – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
4. Бажан О.Г. Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950 х – 1980-х рр. / О.Г. Бажан, Ю.З. Данилюк. – К., 2000. – 332 с.
5. Shlikhta N. The Survival of the Church under Soviet Rule: a Study in the Life of the Ukrainian Exarchate of the Russian Orthodox Church, 1945-1971. A Dissertation in History / Natalia Shlikhta. – Budapest: Central European University, 2004. – 491 p.
6. Галадза П. Сприйняття Другого Ватиканського Собору греко-католиками в Україні / о. Петро Галадза // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії [ред. о. Борис Гудзяк та ін.]. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – Число 3. – С. 377–400.
7. Там само. – С. 388-389.

8. Бажан О.Г. Випробування вірою... – С.39.
9. Shlikhta N. The Survival of the Church under Soviet Rule... – P. 306.
10. Сергійчук В. Нескорена церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Володимир Сергійчук. – К.: Дніпро, 2001. – С. 406.
11. Там само. – С. 411.
12. Історія релігії в Україні. У 10-ти т. / [За ред. П. Яроцького]. – К., 2001. – Т.4. Католицизм. – С. 159.
13. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах... – С. 312.
14. Там само.
15. Там само.
16. Інтерв'ю з о. Дам'яном Богуном від 06.06.1993, м. Львів. Інтерв'юер: Смолюк С. // АПЦ, П-1-1-150, 1 ред. – С. 58.
17. Шейнман М. От Пия IX до Иоанна XXIII. Ватикан за 100 лет / М. Шейнман. – М.: Наука, 1966. – С. 135.
18. Luxmoore J., Babiuch J. The Vatican and the Red Flag: the Struggle for the Soul of Eastern Europe / J. Luxmoore, J. Babiuch. – London: Geoffrey Chapman 1999. – P.121.
19. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах... – С.305.
20. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – ф. 4648, оп. 5, спр. 361, арк. 3.
21. Інтерв'ю з о. Михайлом Косилом від 12. 11. 1999, Івано-Франківська область, Надвірнянський район, м. Яремча. Інтерв'юер: Чуляк В. // АПЦ, П-1-1-1026, 2 ред. – С.9.
22. Інтерв'ю з о. Дам'яном Богуном... – С.58.
23. Інтерв'ю з п. Володимиром Кандюк від 30.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-360, 2 ред. – С.11.
24. Інтерв'ю з с. Серафимою (Сало) від 15.09.2000, м. Львів. Інтерв'юер: Лучко Л. // АПЦ, П-1-1-1165, 1 ред. – С.8; Інтерв'ю з с. Рафаїлою (Ольгою Кулиняк) від 12.03.1994, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-353, 2 ред. – С.19; Інтерв'ю з о. Дам'яном Богуном... – С.58; Інтерв'ю з с. Хризантою (Марією Гнатів) від 12.08.1996, м. Львів. Інтерв'юер: Купчик Л. // АПЦ, П-1-1-66, 1 ред. – С.62.
25. Інтерв'ю з о. Іллею Огурком від 20. 10. 1997, м. Львів. Інтерв'юер: Купчик Л. // Архів Інституту Історії Церкви (далі – АПЦ), П-1-1-739, 2 ред. – С.33; Інтерв'ю з о. Володимиром Пальчинським від 20.09.1997, Івано-Франківська область, Тисьменицький район, с. Погоня. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-553, 2 ред. – С.6.
26. Інтерв'ю з с. Февронією (Ганною Кашевко) від 16.09.2000, м. Львів. Інтерв'юер: Хлинова С. // АПЦ, П-1-1-42, 1 ред. – С.12; Інтерв'ю з с. Хризантою (Марією Гнатів)... – С.62; Інтерв'ю з п. Данутою Захаришин від 25. 08. 2000, м. Львів. Інтерв'юер: Захаришин О. // АПЦ, П-1-1-1132. – С.26; Інтерв'ю з п. Задорожною від 02.09.2000, м. Дрогобич. Інтерв'юер: Кулиняк В. (ЛДС). // АПЦ, П-1-1-1158. – С. 22.
27. Інтерв'ю з п. Данутою Захаришин... – С.26.
28. Інтерв'ю з п. Задорожною... – С. 22.
29. Інтерв'ю з о. Михайлом Косилом... – С.9; Інтерв'ю з о. Мар'яном Чорногою від 30.03.2002, Львівська обл., Жовківський р-н, с. Крехів. Інтерв'юер: Борис В. // АПЦ, П-1-1-145, 1 ред. – С.8; Інтерв'ю з с. Серафимою (Сало)... – С.8.
30. Галадза П. Сприйняття Другого Ватиканського Собору... – С.389.
31. Інтерв'ю з о. Петром Дутчаком від 20.05.1994, Івано-Франківська область, Тисьменицький район, с.м.т. Лисець. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-385, 2 ред. – С.18.
32. Інтерв'ю з п. Мартою Малкош від 04. 11. 1994, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-426. – С.39.
33. Інтерв'ю з о. Володимиром Пальчинським... – С.7.
34. Інтерв'ю з о. Володимиром Пальчинським... – С.7; Інтерв'ю з с. Альфонсою (Анною Лизань) від 13.03.1997, Івано-Франківська обл., м. Калуш. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-857, 1 ред. – С.9; Інтерв'ю з с. Рафаїлою (Ольгою Кулиняк)... – С.19; Інтерв'ю з п. Лідією Зеленчук-Лопатинською від 11. 11. 1997, Львівська область, Стрийський район, м. Моршин. Інтерв'юер: Огородник Т. // АПЦ, П-1-1-780, 1 ред. – С.31.
35. Інтерв'ю з о. Олександром Ванджурою від 10.06.1995, Івано-Франківська область, м. Коломия. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-575, 2 ред. – С.28; Інтерв'ю з п. Володимиром Кандюк... – С.10; Інтерв'ю з п. Лідією Зеленчук-Лопатинською... – С.31; Інтерв'ю з п. Мартою Малкош... – С. 38; Інтерв'ю з с. Рафаїлою (Ольгою Кулиняк)... – С.19.
36. Декрет про Східні Католицькі Церкви / Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. – Львів: Свічадо, 1996. – С.171-186.
37. За рідну церкву: офіційний бюлетень Централі комітетів оборони обряду, традицій і мови Української Католицької Церкви у США і Канаді. – Торонто, 1967. – Ч.1. – С.46.
38. Галадза П. Сприйняття Другого Ватиканського Собору... – С.389.
39. Там само.
40. Єгрешій О. Обрядові дискусії в Галичині першої половини ХХ ст.: спроба історичного аналізу / Олег Єгрешій // Київська традиція і східний обряд в Українському християнстві [наук. зб. / ред.: А. Колодний, А. Гудима]. – Київ-Тернопіль, 2004. – С. 83-85. Про ідеологічне протистояння між прихильниками латинської («западники») та візантійської (так звані «восточники») обрядової орієнтації в УГКЦ протягом першої половини ХХ століття писали також польські дослідники Мирослава Папежинська-Турек і Станіслав Стемпень (Папежинська-Турек М. Візантинізм чи латинство? Дискусія в українській пресі Галичини міжвоєнного періоду про культурні цінності / Мирослава Папежинська-Турек // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. – Число 3. – С. 403–417; Стемпень С. Між окциденталізацією та візантинізацією: проблема обрядової ідентичності Греко-католицької церкви в Речі Посполитій міжвоєнного періоду. – Ковчег. Науковий збірник із церковної історії [ред. о. Борис Гудзяк та ін.]. – Число 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 86–101).
41. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах... – С.311.
42. Інтерв'ю з с. Февронією (Ганною Кашевко)... – С.12; Інтерв'ю з п. Варварою Осадчук від 27. 05. 1994, Івано-Франківська обл., м. Городенка. Інтерв'юер: Стоцький Я. // АПЦ, П-1-1-320, 2 ред. – С.23.
43. Інтерв'ю з с. Хризантою (Марією Гнатів)... – С.62.
44. Інтерв'ю з о. Мар'яном Чорногою... – С.8.
45. Інтерв'ю з с. Касіяною (Катериною Семчак) від 05.04.2002, м. Львів. Інтерв'юер: с. Ігнатія Гаврилик // АПЦ, П-1-1-1374, 1 ред. – С.19.
46. Інтерв'ю з с. Серафимою (Сало)... – С.8.
47. Інтерв'ю з о. Юрієм-Іваном Янтухом від 27.09.1993, Львівська обл., м. Жовква, монастир. Інтерв'юер: Смолюк С. // АПЦ, П-1-1-247, 2 ред. – С.40.

48. Інтерв'ю з с. Альфонсою (Анною Лизань)... – С.9; Інтерв'ю з с. Васи́лією (Аріадною – Марією – Оленою Николайчук) від 02.06.2000, Івано-Франківська обл., Калуський р-н, с. Войнилів. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-1128, 2 ред. – С.38-39; Інтерв'ю з с. Маркіяною (Марією Колодій) від 13.01.1994, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-270, 1 ред. – С.26; Інтерв'ю з п. Володимирою Кандюк... – С.10; Інтерв'ю з п. Варварою Осадчук... – С.23.
49. Інтерв'ю з о. Володимиром Пальчинським... – С. 8.
50. Tataryn M. The Re-emergence of the Ukrainian (Greek) Catholic Church in the USSR / Myroslaw Tataryn // Religious policy in the Soviet Union [ed. Sabrina P. Ramet]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1993. – P.309.
51. Ibid.
52. Берестейська унія: історія вселенської Церкви на Україні. Йосиф Сліпий, патріарх, кардинал, 1892-1984. Рим: Богословія, 1994. – Т. 4. – С. 20.
53. Інтерв'ю з о. Дам'яном Богуном... – С. 58.
54. Інтерв'ю з с. Касіяною (Катериною Семчак)... – С.19.
55. Інтерв'ю з п. Данутою Захаришин... – С. 17.
56. Інтерв'ю з п. Анною Чопик від 08. 06. 2000, м. Львів. Інтерв'юер: бр. Михайло Яремцьо // АПЦ, П-1-1-1143, 2 ред. – С.13.
57. Інтерв'ю з п. Мартою Малкош... – С.39.
58. Інтерв'ю з о. Петром Дутчаком... – С.18; Інтерв'ю з о. Іваном Кардашем від 25. 07. 1995, Івано-Франківська область, Тисьменицький район, с. Загвіздя. Інтерв'юер: Павликівська Н. // АПЦ, П-1-1-573, 2 ред. – С.14.
59. Інтерв'ю з с. Альфонсою (Анною Лизань)... – С.9.

*Георгій Филипович,
м. Київ*

РОЛЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО В САМОЗБЕРЕЖЕННІ ДІАСПОРИ УКРАЇНЦІВ

У 2012 році, коли виповнюється 130 років з дня народження митрополита Української Греко-Православної Церкви Канади Іларіона (Огієнка) і 120 років з дня народження Патріарха Української Греко-Католицької Церкви, Сповідника віри Йосифа Сліпого, з особливою актуальністю постає проблема ролі особистості в історії, значення релігійних діячів в консолідації віруючих Церкви, в ідентифікації українських християн за кордоном. Ці дві могутні фігури зіграли вирішальну роль в історії українських православних і греко-католицьких віруючих в другій половині XX століття. Окормлюючи свою паству практично в одну історичну епоху, її лідери долучилися до формування самодостатніх Українських Церков. Їхня діяльність може бути визнана взірцевою, своєрідним золотим віком у етноконфесійній консолідації та ідентифікації українців за кордоном. Форми, стиль і методи керування Церквами, які впровадили і митрополит Іларіон, і патріарх Йосиф, подають приклад багатьох ініціатив, які працювали б і сьогодні, згуртовуючи українців діаспори, кількість яких нині зростає.

Предстоятелі названих Церков опинилися за кордоном не з своєї волі, а в силу історичних обставин – тоталітарної політики комуністичного режиму, переслідувань вірян українських Церков з боку радянської влади за їх релігійні та політичні переконання, за діяльність, спрямовану проти пануючої диктатури і комуністичних ідеалів. Відтак владики виїхали з України у статусі вигнанців, знаючи, що повернення туди для них вже майже неможливе. Тому наступний етап свого життя вони почали

як емігранти, поповнивши ряди багатомільйонної української діаспори.

Біографії Івана Огієнка (митрополита Іларіона) від 1920 року – часу еміграції в Польщу після знищення УНР і Йосифа Сліпого від 1963 року – часу звільнення з ув'язнення із радянських таборів і виїзду до Рима є індивідуальним переломленням сукупної історичної долі мільйонів українців, які опинилися за межами рідної країни. Водночас у персональних долях цих владик нібито втілюється колективний досвід українців за кордоном, понад півсторічне життя декількох їх поколінь. Владики на собі відчули, що означає бути емігрантом, як важко в чужому середовищі зберегти свою національну і релігійну totoжність, проте вони жодним чином не виявляли свого сумніву в необхідності збереження в собі, в діаспорних поселенцях українськості й християнськості. Владикам вдалося за цих умов не тільки самим залишитися віруючими патріотами, а й вселити відчуття своєї унікальної української культурної та етнорелігійної приналежності мільйонам свівітчизників за кордоном, згуртувати їх навколо національних та християнських цінностей, навколо Української Церкви, надати українській діаспорі впевненості у житті, у своєму історичному призначенні.

Життя і діяльність Патріарха Йосифа Сліпого неодноразово ставали об'єктом дослідження багатьох істориків, релігієзнавців, богословів¹. Існує обширна бібліографія праць самого Патріарха. Але кожний дослідник фокусує свою увагу на тих моментах, які є предметом його наукового пошуку у

спадщині і житті Йосифа Сліпого. Виходячи з того, що метою цієї статті є з'ясування ролі Йосифа Сліпого у консолідації та самовизначенні українців діаспори, що не знайшло поки що цілісного висвітлення у наявній літературі, автору довелося, базуючись на архівних матеріалах, фактично вибудовувати схему особливої ідентифікаційної місії-покликання Патріарха УГКЦ.

Історія греко-католицької діаспори подібна до долі православних українців за кордоном, які однаково прагнули своєї української церкви. Середина ХХ століття виявилася для Церкви, зокрема греко-католицької, складною і безперспективною. Зазнавши серйозної тривалої асиміляції, вона була на грані втрати Східного обряду, стояла за крок від переходу на римо-католицькі традиції, що означало б фактичне знищення унійного проєкту, що постав у 1596 році як унікальний спосіб поєднання християнського Сходу і Заходу. Перед приходом до керівництва Церквою Йосифа Сліпого УГКЦ сприймалася в Римській курії як тимчасовий етап переходу українців-греко-католиків до римо-католицизму. Церква із-за ув'язнення її Предстоятеля та єпископату в сталінські табори не мала свого керівного органу. Кожна єпархія в зарубіжжі діяла як самостійна, нікому не підпорядкована і не підзвітна структура. Єпархи її призначалися Східною Конгрегацією, не маючи досвіду життя в умовах матірнього українського соціуму. УГКЦ взагалі опинилася перед небезпекою повного поглинення Римо-Католицькою Церквою.

Численні свідки тогочасного стану Церкви згадують, що всередині її панував духовний застій, навіть якийсь хаос. Багато громад існувало без храмових приміщень. Душпастирська робота виконувалася автоматично, громади існували традиційно, без бажання щось змінювати. Церква не відповідала на виклики часу, на потреби віруючих. На парафіях перебували старі священники, які не хотіли щось змінювати. Припинилося фактично поповнення священства молодими служителями культу, бо ж Церква не мала своїх навчальних закладів. Духовний рівень діючих священників був низьким, часто примітивним, обрядодійним. Цьому сприяла і відсутність конфесійних видруків, навіть богослужбової літератури.

Фактично завершило і біляцерковне життя. Мирянські організації розпадалися із-за відсутності проводу з боку священників. Майже всі ієрейські й архієрейські кадри в Церкві, особливо єпископи, були вихованцями, а відтак і ставлениками римських університетів, пап чи Конгрегації для Східних Церков.

Апостольська Столиця явно не була зацікавлена в тому, щоб мати для українців якусь окрему

національну Церкву, яка б ускладнювала її міжцерковний діалог, зокрема з Московським Патріархатом, що після II Ватиканського Собору почав налагоджуватися. Участь Римо-Католицької Церкви у звільненні «в'язня віри» з радянських таборів та надання йому притулку у Ватикані подавалося як прояв християнської солідарності, що, без сумніву, працювало на авторитет цієї Церкви у світі.

Приїхавши до Риму, митрополит Йосиф Сліпий отримав занедбане «українське господарство»: українську діаспору, яка була поділена територіально між державами, політично – між чисельними партіями, національно – між багатьма українсько орієнтованими організаціями, конфесійно – між різними Церквами, зокрема Українськими Православними й Українською Католицькою, як вона тут називалася. Розкидана по різних континентах, українська діаспора і Українська Католицька Церква втрачали свою ідентичність, стоячи взагалі перед загрозою розчинення у світовому космополітичному котлі націй і у Вселенській Католицькій Церкві.

Прихід Йосифа Сліпого стався в час, коли він був найбільш потрібний Церкві. Тому-то ця з'ява в Римі «Ісповідника віри» була, за словами о.Івана Музички, «потрясаючою подією». Все, що встиг зробити Йосиф Сліпий за 21 рік свого емігрантського пастирювання, було спрямоване насамперед на здобування для Української Католицької Церкви патріаршого помісного статусу, який би поставив її в рівне становище з іншими Східними Церквами і був наданий відповідно до ухвал Другого Ватиканського Собору. Предстоятель всіма своїми помислами і діями працював на авторитет своєї Церкви, на визнання її з боку РКЦ як партнера в їх взаємовідносинах, на повагу від інших Церков католицького світу.

Цьому, без сумніву, сприяло те, що через декілька місяців після звільнення із радянських таборів і приїзду до Риму Йосиф отримує статус Верховного архієпископа, стає членом Східної конгрегації. З 1965 року Папа Павло VI іменував його кардиналом – цебто статусом найвищої посадової особи в РКЦ. Як Верховному архієпископу, владиці Йосифу належав титул «Блаженніший».

З весни 1975 року Йосиф Сліпий користувався ще й титулом *Патріарха*. Незважаючи на те, що Рим не визнавав патріаршество владики, факт самопроголошення став надзвичайно важливим для Церкви, оскільки *патріарх* вважається видимим символом Патріархату. Патріархат для Сліпого означав консолідацію і Церкви, і народу в діаспорі, про що він написав в своєму Заповіті. Характерним є те, що Йосиф Сліпий, певно слідуючи прикладу Веніаміна Рутського і вченню свого попередника митрополита Андрея Шеп-

тицького, прагнув статусу патріархату не тільки для греко-католиків, а для всіх українців, в т.ч. і православних.

Усвідомивши стан, в якому знаходилася Греко-Католицька Церква і в Україні, і в діаспорі, Йосиф Сліпий від самого початку намагався реорганізувати її життя, зробивши її самоуправною, очолюваною патріархом, Помісною Українською Католицькою Церквою. Про це він заявив у своєму виступі на Другій сесії Другого Ватиканського Собору. Блаженніший прагнув піднести Києво-Галицьку митрополію до патріархатного статусу, про що заявив на Соборі відкрито, ясно і чітко. Пропозиція Сліпого про єдність християн в патріархаті УГКЦ стала сенсаційною на Соборі і була сприйнята оплесками всіх його делегатів, а відтак – визнанням слушності. Вперше прозвучала на цьому Соборі ідея про те, що греко-католики – це гілка єдиної християнської Церкви. Виступаючи, майбутній патріарх заявив, що його уповноважують виступати віки, вся тисячолітня історія християнства Русі, стан Церкви на її матірній території.

Згуртовуючи народ своєї Церкви, Йосиф Сліпий здійснив низку архієрейських подорожей по країнах Європи, Америки, Азії та Австралії у 1968-1976 рр. Мета поїздок Патріарха – зміцнити зв'язки із вірними діаспори різних поселень і сформував в такий спосіб відчуття наявності Церкви, пожвавити й урізноманітнити церковно-релігійне життя. Кардинал Сліпий успішно репрезентував УГКЦ на чужині, заявляв про наявність українського греко-католицизму, про його незнищеність комуністичним режимом. Він брав участь у трьох міжнародних євхаристійних конгресах у Бомбеї, Боготі, Мельбурні.

Як Верховний архієпископ з патріаршими правами, Йосиф Сліпий скликав кілька Синодів Української Греко-Католицької Церкви, з яких найважливіші 1969, 1971 і 1973 років. На останньому із них була ухвалена Конституція патріархального устрою для УГКЦ. Свої розпорядження владика Сліпий вміщував у «Благовіснику Верховного Архієпископа візантійсько-українського обряду», який став виходити в Римі з 1964 року.

На думку істориків Церкви, патріарх Сліпий вдихнув нове життя в УГКЦ, ставши для неї будівничим в прямому і переносному сенсі слова. У Римі Йосиф Сліпий побудував собор св. Софії, який урочисто освятили в 1969 р. Він задумувався як місце духовного єднання українців греко-католицької діаспори, ставши їх основною святиною на тривалі роки. До храму приїздили українці не тільки з різних міст Італії, а й з інших країн, знаючи, що мають в Римі свою національну духовну домівку. За ініціативи Йосифа Сліпого були збудовані храми і в багатьох інших містах країн світу,

де діяли громади українських греко-католиків. Чи не найважливішою справою всього свого життя Йосиф Сліпий вважав утворення Українського католицького університету. Він активно засновував монастирі, організовував наукові і богословські товариства, відкривав музеї і бібліотеки. При Сліпому почали діяти видавництва УГКЦ, де публікувалися різні збірники і монографії, випускалися греко-католицькі журнали і газети.

Бажання Йосифа Сліпого вибороти для Української Католицької Церкви статус Патріархату, який мав би стати інтеграційним чинником для всієї української греко-католицької діаспори, не отримало формального закріплення і підтримки з боку Римської Курії тоді. Аргумент про 400-річне змагання греко-католиків за свій Патріархат, про необхідність його для збереження українського народу від змосковщення і спольщення не переконали Рим. Не знайшовши розуміння для своїх планів в Апостольській Столиці, на думку якої створення Українського Католицького Патріархату виявилось нібито «не на часі», Йосиф Сліпий зробив максимум, що було в його силах, щоб наблизити УГКЦ до цього статусу, хоч зустрівся з активною протидією цьому не лише з боку Ватиканської Курії, а й власного єпископату. Останній звик жити в умовах церковного безвладдя і не виявляв бажання в подальшому комусь підпорядковуватися. Отримавши свободу від радянського режиму, митрополит був водночас невільним жити в Римі за статутом своєї рідної Церкви. Його переміщення, навіть діяльність в межах очолюваної Церкви всіляко контролювала і гальмувала Римська Курія. Йому перешкождали навіть збирати Синод чи Архієрейський Собор Української Греко-Католицької Церкви.

Виголошена на Другому Ватиканському Соборі Йосифом Сліпим в 1963 році, а опісля активно обстоювана ним смілива ідея Патріархату УГКЦ поділила греко-католицький загаль діаспори на дві частини: одна з них підтримала патріархальну ідею, а друга – виступила проти Патріархату УГКЦ. Греко-католицька діаспора, розколовшись на два табори – гарячих прихильників і принципових противників Патріархату, перенесла цей розподіл і в матірню Церкву, яка від виходу з підпілля у 1989 році й досі вагається між необхідністю мати свій Патріархат і страхом просити його у Ватикану.

У своєму Заповіті кардинал Йосиф Сліпий згадував: «При наших зустрічах, я доводив бл.п. Павлові VI, що в Східній Церкві ні Папи, ні навіть Вселенські Собори не встановляли Патріархатів окремих Помісних Церков. Завершення тих Церков патріаршим вінцем було завжди овочем дозрілої християнської свідомості у Божого люду у всіх його частинах... З синівським смиренням, з терпеливіс-

тю, але з ясністю заявив я бл. п. Папі Павлові VI: «Не схвалите Ви, схвалить Ваш наступник... Бо вже тому, що ми, наша Українська Церква, існуємо, ніколи не можемо відказатися від Патріархату!». Йосиф Сліпий звертався до своїх вірних: «І вас, мої возлюблені діти, благаю: ніколи не відкажіться від Патріархату своєї Страдної Церкви... тільки дозріла свідомість своїх власних церковних і національних скорбів, своїх культурних і національних надбань і цінностей, своїх трудів і жертв, що входили в скорбницю цілої Вселенської Христової Церкви, створювали тверду основу для Патріархату!». Предстоятель УГКЦ наголошує: наявність Патріархату є «рятунком нашої української, церковної і національної єдності»².

Проголошуючи 2012 рік роком пам'яті Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого, Синод Єпископів УГКЦ звернувся з Посланням до вірних з нагоди 120-річного ювілею патріарха, в якому зазначається, що Патріарх Йосиф – «живе втілення долі Української Церкви і нашого народу в XX столітті... Якщо в ув'язненні він був «німим свідком Церкви», то згодом, уже на поселеннях (за межами України), він став *голосом* «мовчазної Церкви» та її духовною опорою...»³. У Посланні наголошено, що саме завдяки Патріархові Йосифу Церква в діаспорі не просто вижила: вона стала світовою Церквою, без якої сьогодні вже важко уявити собі ландшафт Католицької Церкви у світі.

Закликаючи українців відзначити ювілей патріарха Йосифа Сліпого, Церква вважає, що найкращим способом його вшанування було б «зробити своїми ідеали Патріарха Йосифа», який все життя мріяв про патріархат для українських греко-католиків.

З приходом в 2011 році на посаду Глави УГКЦ Святослава Шевчука з'явилося більше шансів на виповнення сподівань Йосифа Сліпого. На питання часопису «Патріархат» щодо перспектив розбудови патріархального устрою Церкви владика зокрема відповів так: «Владика Гузар не вимагав Патріархату, а його будував. На сьогодні наші патріарші структури перебувають у стані розбудови. За тих 10 років розвитку нашої Церкви під проводом Патріарха Любомира вся УГКЦ, всі наші владика зрозуміли, що такий центр, як Патріарша курія необхідний. Мало того, вони почали його підтримувати. Тепер цей центр починає щораз

краще і більше служити для наших владик у всьому світі... Отож, я будувавиму Патріархат! А це передбачає такі конкретні кроки: розбудову Патріаршої курії, збільшення її ефективності, підготовку кадрів, які могли б ефективно служити в тих структурах, покращення нашого служіння для наших єпархій і так само для кожного нашого вірного. Ми знаємо, що сьогодні внаслідок еміграційних процесів українці розкидані по всьому світу. Ми тоді знатимемо, що маємо Патріархат, коли кожен греко-католик, де б він не був на земній кулі, відчує, що він має свого духовного батька, яким є Глава нашої Церкви... Ми діємо як Патріарша Церква і розвиваємося як Патріарша Церква... Патріархат – це та структура, яка допоможе певною мірою вберегти нашу Церкву від розчинення у величезному морі католицького світу... Із здобуттям назви Патріаршої Церкви для нас стане зрозумілим, якою є наша ідентичність. А вона – свідчення Церкви часів неподіленого християнства. Нашою ідентичністю є ідентичність Київського християнства часів Володимирового хрещення, коли щойно народжена Церква на землях Київської Русі була водночас дочірньою Церквою Константинопольського Патріархату, а з іншого боку перебувала у сопричасті з Апостольським Престолом... Патріарх Йосиф говорив, що ми повинні змагати до Патріаршої Церкви, щоб наші громади, парафії, єпархії не асимілювалися. Всі наші єпископи на поселеннях входять до складу локальних латинських єпископських конференцій. І якщо ми не матимемо свого внутрішнього форуму, тоді ми не зможемо існувати як єдина Помісна Церква»⁴.

1. Бендик М. Помісність Української Греко-Католицької Церкви та її бачення Патріархом Йосифом Сліпим. – Львів, 1996; Глібчук П. Патріарх Йосиф Сліпий. Через терня випробувань до зірок небесної слави // Петро Глібчук. – Тернопіль, 2002; Мишанич О. Йосиф Сліпий // Олекса Мишанич. – К., 1993.
2. Заповіт Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ugcc.org.ua/209.0.html>.
3. Пастирське Послання Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних з нагоди 120-літнього ювілею Патріарха Йосифа (Сліпого) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ugcc.org.ua/2187.0.html>.
4. Інтерв'ю з Патріархом УГКЦ Святославом Шевчуком // Патріархат. – 2011. – № 4. – С. 3-5.

*о. Іван Шевців,
Львів-Сідней*

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ – БАТЬКО-ОБОРОНЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ*

ПОСДНАННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ – ЗАПОВІТНА МРІЯ ПАТРІАРХА

Життєвий шлях Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого почався 17 лютого 1892 р. в селі Заздрість, що на Тернопільщині. Це – довгий шлях невтомної праці, змагань і молитви та посвяти для Рідної Церкви й Народу. Богословські студії Йосиф закінчив в Інсбруку (Австрія) ступенем доктора й став священником 30 вересня 1917 року. Повернувшись в Україну в 1921 році, він став професором, а з часом і ректором Богословської Академії у Львові, Дійсним Членом Наукового Товариства Шевченка, Головою Богословського Наукового Товариства та ін. 22 грудня 1939 року Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький потайки від більшовиків висвятив його на єпископа з правом наслідства на галицькій митрополічій престолі.

Йосиф Сліпий посів цю посаду 1 листопада 1944 року після смерті Слуги Божого Андрея. В ніч на 11 квітня 1945 року митрополит Йосиф та інші єпископи були арештовані більшовиками й вивезені до Києва. Тут владику засудили на 8 літ каторги нібито за «ворожу діяльність проти СССР». У 1958 році його знову було засуджено на 7 літ каторги за те, що, перебуваючи на засланні, він все одно виконував свої архіпастирські права й обов'язки.

Коли в жовтні 1962 року почався II Ватиканський Вселенський Собор, то митрополит Йосиф ще був на засланні. На Соборі його назвали «Великим не-присутнім». Папа Іван XXIII вживав при цьому різні заходи з метою його звільнення. Це стало дійсністю 9 лютого 1963 року. Митрополит Йосиф, Сповідник Віри, в'язень московських тюрем і каторжник, зі знаками кайданів і наслідками мук на його тілі, з'явився в Римі.

Вийшовши на волю, митрополит розгортає широкую діяльність на добро своєї Церкви й Народу. На II Вселенському Ватиканському Соборі 11 жовтня 1963 року він вносить пропозицію про створення Українського Патріархату й часто стає в обороні прав Східних Церков. 23 грудня 1963 року Папа Павло VI надає йому титул і права Верховного Архієпископа, що рівняються патріаршим правам і привілеям. 22 лютого 1965 року той же Папа ро-

бить Верховного Архієпископа членом Колегії Кардиналів і при цій же нагоді звернувся до українців з такими знаменними словами: «Будьте з'єднані. Любіться! Віддайте вашому Кардиналові й Митрополитові щирю пошану синівської і люб'язної відданості й побачите, скільки проблем спроститься і стануть плідними на надзвичайні святі діла... Майте віру, що Український Народ, підтриманий своєю Вірою і проводом, не лише не вмере, але ще й триумфуватиме!»

За задумом Папи Павла VI, наш кардинал мав постати виразником нашої єдності, спільним центром для нашого релігійного і національного, загальногромадського життя. Все це сказав і зробив Понтифік з далекосяжною метою, бо брак пошани до власних, своїх рідних авторитетів у нас загальне, хворобливе і всім відоме явище. Позаочні посуджування, легковаження, а то й публічні образи своїх душпастирів – це нерідкі випадки серед нас. Відомий столітньої давності факт, коли наші ж такі земляки у Відні українського кардинала Сильвестра Сембратовича обкидали гнилими яйцями, чим зневажили перед цілим світом свого духовного провідника і представника Папи Лева XIII. Згаданий випадок, на мою гадку, це мабуть одна з причин того, чому нам так довго довелося чекати на номінацію нового кардинала, яким став Блаженніший Йосиф Сліпий. Не дивно, отже, що Папа кладе такий особливий наголос на потребі пошани і послуху супроти рідних авторитетів серед нас.

Номінуючи нашого митрополита Кир Йосифа кардиналом, Папа бажав дати нам «перед Церквою і світом... високоавторитетного провідника, на якого ми могли б покладатись, якому вповні могли б довіряти». Чому так було сказано тоді Папою? Мені здається, тому, що в ті роки в різних закомарках шептали про якийсь зв'язок митрополита Йосифа з совєтською амбасадой у Римі, а на шпальтах української преси звучали звинувачення митрополита в його домаганнях сенсаційних ревелюцій про його терпіння і переслідування, а також патріотичних заяв проти Московської імперії та її політики супроти України.

Щоб діяти, треба мати власну платформу, власну хату, бо «в своїй хаті – своя правда!», як це казав

* Стаття публікується за виданням: Християнська Україна./ Упорядник і науковий редактор видання проф. А. Колодний. – Київ-Дрогобич: Вид-во «Коло», 2003 р. С. 277 – 284.

Т. Шевченко. Патріарх Йосиф будує в Римі Собор св. Софії, Український Католицький Університет св. Климентія. Останній давав можливість за допомогою науки збирати українців в розсіянні суших. Кардинал Йосиф водночас з цим купляє місце й будує Патріарший Двір у центрі Риму, купує монастир для Студитів, розвиває наукову й видавничу діяльність УКУ і Богословського Наукового Товариства. Він провадить також й іншу роботу.

Як Верховний Архієпископ з патріаршими правами, владику Йосиф скликає Синоди ієрархії УКЦеркви, виголошує ідею Українського Патріархату. Він відбуває Апостольські подорожі-відвідини українських поселень у вільних країнах світу. Тут свої й чужі вітають його, як Мужа Провидіння, Великого Українця, Патріарха-Мойсея УКЦеркви. 12 липня 1975 року, під час Архієрейської Богослужби в базиліці св. Петра в Римі вперше пролунав возглас: «Пом'яни, Господи, Блаженнішого Києво-Галицького та всієї Руси Патріарха Отця Йосифа!»

На жаль, до здійснення ідеї Українського Патріархату римські церковні чинники поставилися негативно. І то з політичних причин – із страху перед Москвою. Найбільшу ж перешкоду в здійсненні тієї ідеї поклали таки свої. Адже Папа зрештою мусів би визнати помісність нашої Церкви. Папа Іван Павло II підтвердив права Блаженнішого Патріарха скликати Синоди. Для допомоги й наслідництва Блаженнішому Йосифові він призначив архієпископа Мирослава Любачівського. Цим він визнав єдність і тяглість нашої Церкви на Батьківщині й на чужині.

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПНИЙ ТА УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА

Кому не відома доля сироти без батька?! Всі сиротою нехтують, принижують її, а то й зневажають і кривдять. Наша Церква в Україні й на чужині була сиротою, без батька, впродовж перших двадцяти повоєнних літ. На Батьківщині сироту примусили стати служницею Московської Церкви-мачухи, а на чужині опікуни нашої Церкви готові були назвати сироту своєю, але за умови, що вона відречеться себе, забуде своє славне минуле, свою національну ідентичність й уподібниться до чужих.

Аж ось чудом, з волі Божого Провидіння, 10 років тому повернувся з ворожого полону, з дому неволі Батько Української Церкви – Блаженніший Верховний Архієпископ Йосиф, Києво-Галицький митрополит. Завдяки йому Українська Католицька Церква-сирота віднайшла свою гідність (бо ж в неї є вже Батько!), піднесла чоло і стала домагатися своїх історичних прав.

Батько нашої Церкви-сироти, неначе старозавітний Мойсей перед фараоном, стукнув своїм патріаршим посохом об мармурову долівку куріальних палат і заявив: «Відпустіть мій народ до самостійного церковного життя! Верніть нам наші права і привілеї, бо не раби ми й не підлітки, а дозрілий народ із славним минулим, із тисячолітніми християнськими традиціями і світлим майбутнім! Не ласки хочемо, а повернення нам належної нам спадщини дідів і прадідів наших, повернення наших давніх прав і привілеїв!»

Така постава Батька нашої Церкви не подобалась мачусі – Російській Православній Церкві в Батьківщині, ані «опікунам» на чужині. Досі бо всі звикли, що «русин просить немного», хилиться перед всіма могутніми світу цього, просить ласки, вдоволений крихтами з чужих столів. Їм важко було погодитися з фактом, що Українська Католицька Церква дозріла і ставить свої вимоги в такий рішучий спосіб. Вони намагаються сироту застрашити, а її Батька – висміяти і понизити серед своїх і чужих, хочуть звернути нашу Церкву зі шляху до самостійності, до Патріархату.

Та марна їх *надія* на це, марні їхні зусилля зупинити нас чи звернути нас з дороги. За вірність Христові й Христовому наміснику на Землі Українська Церква поклала «гори трупів і пролила ріки крові». Ми вже стали рішуче на незворотний шлях до Патріархату і прямуватимемо ним до остаточної перемоги, до його досягнення.

Наш Батько став в обороні своєї сироти і цілому світові кинув грізний виклик: «Pereat mundus – maneat justitia!» – «Хай загине світ, а залишиться справедливість!» Йдучи попереду всіх, сповнений трудами і досвідом, з ранами Сповідника на тілі, наш Батько вказував нам шлях у світле майбутнє, хоч і не приховував того, що той шлях «ad Astra» (до зір) прийдеться нам верстати «per Aspera» (тернисто). Наша Церква і народ наш всім своїм серцем відчули, що їм немає іншого вибору, як лиш йти за своїм Провідником – Мойсеєм.

Ото ж найперша заслуга і велика справа вже спочилого патріарха Йосифа – це зміцнення віри у власні сили й правду та заклики: «Народе, збудись! Будьмо собою! Великого бажайте!» Це – виведення нашої Церкви з галицьких загумінків на світову арену.

Наступна, вже друга, заслуга Патріарха Йосифа у навченні тому, що для того, щоб діяти, боротися, здобувати, потрібно мати свою власну платформу, свою «власну хату», в якій «своя правда, і сила, і воля!». Блаженніший вдумливо розбудовує богословську науку Церкви, творить в Римі український духовний бастион – собор св. Софії та Український Католицький Університет, організовує видавничу діяльність УКУ та УБНТ.

Третя велика заслуга Патріарха Йосифа в тому, що він як добрий євангельський пастир, незважа-

ючи на свій вік і наслідки каторги, з ранами Сповідника віри на тілі відвідав майже всі поселення українців у вільному світі і своїм батьківським словом одних будив зі сну, інших своїм прикладом заохочував до дії, до змагання, до лету «ad Astra», а перед чужими, наприклад, президентами США і Франції, канцлером Німеччини Аденауером і генералом Франко в Іспанії, як глава УКЦ і кардинал Римської Церкви, стає найдостойнішим і найкращим речником українського народу та оборонцем його національних і релігійних прав до самостійного життя.

Четвертий вимір історичної величі Блаженнішого Йосифа як митрополита Києво-Галицького і як звершителя молитов і побажань українського народу виявився в прийнятті ним в 1975 році титулу й гідності Патріарха України і всієї Русі. Ореол Сповідника віри і патріарший клобук – це ті найкращі вінці-відзнаки, з якими глава УКЦеркви ввійшов в історію українського народу. На жаль, високих задумів владики Йосифа не розуміли малі люди (деякі навіть у єпископських митрах). Вони ставили йому багато перешкод, чим завдавали особливого болю і сорому перед чужими. І ось від цієї нестійкості та невірності своїх саме й найбільше боліло у нього серце!

Велич особистості Патріарха Йосифа та історичну вагу ідеї Українського Патріархату найкраще розуміють і цінують наші вороги. Вони робили все можливе, щоб особистість Патріарха Йосифа, а в тому числі і його ідеї, і справи, викривляти, принижувати, знеславлювати й відкинути у забуття. Але це не сміє нас знеохотити до дії в наших змаганнях за Патріархат. Свідченням живучості нашої Церкви є її бурхливе відродження в незалежній Україні.

Проте власне завдяки рішучості й прововоді Блаженнішого на Синоді у квітні 1969 року ми перейшли Рубікон – нашу власну нерішучість і страх у дорозі до здійснення-осягнення ідеї Українського Патріархату. Правда, ще й понині не перевелися серед нас такі, які сумніваються в доцільності нашого походу, наших змагань, які тужать за єгипетською цибулею, і такі, що бояться важкої, може й довгої мандрівки й змагання. Однак і це не сміє звернути нас з дороги!

Участь Батька нашої Церкви в Міжнародному Євхаристійному Конгресі, що відбувся в Мельбурні в лютому 1973 року, крім прославлення Пресвятої Євхаристії, продумана була також як маніфестація живучості Української Католицької Церкви в Краї і на чужині, зокрема в Австралії, і як засвідчення віри українського народу в Таїнство Пресвятої Євхаристії. Ми свідомі того, що такий вияв нашої віри, а також організована тоді виставка про переслідування нашої Церкви – це викид совісті для ворогів і недругів нашої Церкви за їхній злочин:

ліквідацію тієї Церкви в Україні й перешкоди її розвитку на чужині.

Однак така настанова наших недругів та явних і скритих ворогів не сміє викликати в нас зневіри, не сміє застрашити нас, а навпаки, повинна гартувати і заохочувати нас до дальшої боротьби за наші релігійні і національні права. Виступаючи за створення Українського Патріархату, ми не хочемо від когось якоїсь ласки, а лише домагаємося наших давніх прав і привілеїв, з якими ми прийшли до єдності з Римським Апостольським Престолом і які, ті права, були неодноразово визнані за нашою Церквою Римськими Архієреями. Ми переконані, що постання Українського Патріархату вийде не на шкоду, а на добро не лише самої Української Католицької Церкви й українського народу, але й на добро і славу всієї Вселенської Церкви.

Патріархат нам належить! На нього ми маємо історичне право, куплене кров'ю українських мучеників та сповідників упродовж цілого тисячоліття християнства в Україні, а всілякі ворожі заходи і перешкоди в його здійсненні вважаємо за кривдять для нас і несумісні з духом Христа й останнього, Другого Вселенського Ватиканського Собору. Без сумніву, ми боляче відчуваємо і переживаємо всілякі перешкоди, що їх нам кладуть наші недруги на шляху до Патріархату: чи то Московський патріарх своєю заявою, що ліквідація УКЦеркви – це історичне досягнення Московської Церкви, чи то мовчанка високих ватиканських достойників на таку нехристиянську заяву.

І це не сміє нас зломити, ані знеохотити в наших змаганнях за Патріархат. Пригадаймо, що поховавши Христа, вороги його потирали руки від задоволення, що так легко розв'язали питання його існування і посланництва. Та яке ж було їхнє розчарування і лють, коли вони довідались, що Христос воскрес.

Так і наша Церква. Вона не вмерла після того, як її офіційно поглинув Московський Патріархат в 1946 році. Вона жила і діяла в катакомбах, діяла в Україні і на свободі, в країнах поселення. Ми стоїмо твердо і безповоротно на шляху до помісності нашої Церкви у формі Українського Патріархату. Рамки для Патріархату – Верховне Архієпископство – вже маємо. Тепер лише мусимо його розбудовувати, зміцнювати, наповнювати змістом, духом, життям. Мусимо будувати Патріархат цеглинка за цеглинкою, кожний на своєму місці, кожний за своїми силами – окремі вірні, організації, парафії, єпархії, екзархати, *всі разом і в єдності*, всі разом і в єдності та в згоді між собою здійснюючи історичної ваги Завіщення Патріарха Йосифа та його пригадку: «Ubi Concordia – Ibi Victoria Est!» («Де згода, там і перемога!»). Тож ідім вперед в єдності з Богом і між собою, а перемога буде наша!

Нині багато йде розмов про наш Патріархат. Я сказав би тут скоріше, що Патріархат ми вже маємо і

Патріарха також. Незважаючи на те, що інші думають про це і чи їм це до вподоби, а чи ж ні, чи визнають вони це, а чи ж ні, тим Патріархом наших сердець, наших душ залишиться назавжди Блаженніший Йосиф. І ніхто нам цього вибору не змінить, не заперечить, не перекреслить! Це – вокс популі, а вокс популі – вокс Деї!

В Австралії ми всі – духовенство і миряни – стояли і стоїмо твердо за Український Патріархат. Ми готові і в майбутньому дати цій ідеї нашу всебічну підтримку, наш вклад у ту спільну, національну будову. До такої ж дії закликаємо всіх українців у всьому світі.

Зрозуміло, що в тім змаганні потрібна єдність ієрархії та мирян, бо єдність і згода – це запорука перемоги. Тож йдім вперед за Завіщанням і вказівками нашого Патріарха й Мойсея Блаженнішого Йосифа. Йдім вперто і витривало «пер аспера»,

щоб здобути наші провідні зорі, наші «астра» – Помісність Української Церкви і дійсну Волю українському народові.

Наша Церква в Україні пішла в катакомби з печаттю Духа Слуги Божого митрополита Андрея. Церква ж в діаспорі піде в майбутнє з печаттю Духа Блаженнішого Патріарха Йосифа. Ми віримо, що з відходом Патріарха Йосифа у нашій Церкві нічого не змінилось і не зміниться згідно із засадою: «помер король – хай живе король!».

Батьківський і пастирський Заповіт: «Щоб Ви не зневірилися і щоб Ви любили один одного» поряд із Шевченковим «Поховайте та вставайте!» зобов'язує нас до здобуття провідної зорі українського народу – об'єднання всіх українців в одній Христовій Церкві Києво-Галицького Патріархату, в Самостійній Українській Державі!

о. Мелетій Соловій,
ЧСВВ

МИТРОПОЛИТ ЙОСИФ СЛІПІЙ ЯК НАУКОВЕЦЬ-БОГОСЛОВ*

Митрополит Йосиф Сліпий увійде в історію Української Католицької Церкви не тільки як Ієрарх-Ісповідник, але також як один з найбільших українських науковців і богословів новіших часів. Бог наділив митрополита Йосифа глибоким і спекулятивним умом, великим замилюванням до богословських студій, невсипучою працьовитістю і пильністю в здобуванні й поширюванні наукового знання та духом творчої синтези. Науково-богословську діяльність почав митрополит Йосиф уже на богословських студіях в університетах в Інсбруці та Римі, а продовжував її пізніше впродовж 20 ти років своєї професорської і ректорської праці у Львові. Попри свої численні обов'язки, зокрема після призначення на ректора Богословської Академії у Львові та після висвячення на архієпископа-помічника галицького митрополита Андрея Шептицького, митрополит Йосиф завжди знаходив час на поглиблення богословського знання та на науково-письменницьку працю. І тільки заарештування його у 1945 р. насильно перервало цю наполегливу і невсипучу науково-богословську творчу діяльність¹.

Навіть на засланні, в умовах таборового життя митрополит Йосиф не занедбав своєї улюбленої звички, себто студіювання в різних ділянках людського знання. Ось що каже про нього його співв'язень (Станіславський), що разом з митрополитом Йосифом перебував у Темняковському таборі праці впродовж 5 років (1948–1953):

«У митрополитові Сліпому я пізнав не тільки високого ієрарха нашої Церкви, але разом із тим людину незвичайно високої культури, глибокого ума, широкого світогляду і глибокого знання. Він володів усіма мовами більших народів і був поліглотом у найкращому того слова значінні... Він знав теж знаменито клясичні мови – старогрецьку, латинську

і єврейську, постійно їх плекав для глибших студій Церкви, релігії й культури давніх народів. Його стремління до знання не мало границь. У тому згляді він належав до фавстівських натур, а знання громадив без стриму і кінця...»²

Цей Станіславський свідчить, що митрополит Йосиф продовжував на засланні студії коштом тих-посилок, що їх діставав від добрих людей для скріплення свого здоров'я. Коли ж після звільнення з табору праці попав до дому інвалідів у Красноярському Краю, то за найбільшу ласку для себе уважав те, що управа дому дала йому дозвіл користуватись великою бібліотекою Красноярського Краю³.

На жаль, митрополит Йосиф не є вільною людиною і не може поки що використати і передати майбутнім поколінням те, що він простудіював і передумав під час довгих років своєї неволі. Однак, його науково-богословська творчість і спадщина, що він її залишив з своїх років на волі, є така глибока, багатогранна та оригінальна, що раз назавжди вписує митрополита Йосифа золотими буквами в аннали нашої науково-богословської думки.

У нашій доповіді приглянемося цій науково-богословській творчості митрополита Йосифа. Наш огляд ніяк не претендує на повну, докладну чи вичерпуючу аналізу-синтезу наукової і богословської письменницької спадщини митрополита Йосифа. Це могло б бути предметом окремої монографії⁴.

ОГЛЯД НАУКОВО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА

Першими науково-богословськими працями митрополита Йосифа були дві наукові дисертації з ділянки догматичного богослов'я, а саме про походження Святого Духа. Перша – це «*Die Trinitätslehre des byzantinischen Patriarchen Photios*». (Innsbruck 1921. Pag. 90), що була подана і прийнята в університеті в Інсбруці, як габілітаційна праця. Друга праця була подана і прийнята в римському університеті Грегоріанум для

* Стаття публікується за виданням: Матеріали до історії Української Церкви//Наукові записки УВУ. – Мюнхен-Рим-Париж, 1969. – Т.9/10. – С. 285–298.

здобуття титулу «магістер агрегатус» (себто, знову, габілітаційна праця); вона має титул: «*De principio spirationis in SS. Trinitate*^{Ci} (Leopoli 1926. Pag. VIII + 120). Витонченим питанням про походження Св. Духа займався митрополит Йосиф у подальших своїх двох догматичних працях: «*De amore mutuo et relexo in processione Spiritus Sancti explicanda*^{re} (Bohoslovia. 1923), як також у розвідці під заголовком: «*Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet?*» (Bohoslovia. 1927. Pag. 36).

Усі ці чотири догматичні трактати з ділянки догматичного богослов'я є перлинами спекулятивно-аналітичного ума митрополита Йосифа. Тут він заторкнув найтрудніше питання з тринітарного богослов'я, себто т. зв. питання «Filioque», що від часів візантійського патріарха Фотія уважалося однією з головних точок догматичних розходжень між Східною і Західною Церквами. Митрополит Йосиф постарався вяснити це питання з усією тонкістю догматичної спекуляції, доказуючи на порівняльних текстах Св. Отців, що між навчанням Східної Церкви і Отців Східної Церкви, і наукою про Святу Трійцю на Заході немає ніякої істотної різниці. Схід і Захід різняться у тринітарній доктрині не відмінним навчанням, тільки відмінною догматичною формулою, яка в обох Церквах має той самий догматичний зміст і сенс.

Проникливі і оригінальні думки митрополита Йосифа знайшли в колі спеціалістів (догматистів, орієнталістів) високу наукову оцінку. Такі богослови, як А. Jugie, А. Michael, F. Kattenbusch, J. H. Stuffer та інші підкреслювали завжди слушність та оригінальність поглядів митрополита Йосифа, і ці погляди затримують в богословській літературі своє тривале місце⁵.

Заслугою митрополита Йосифа було те, що він – будучи ректором Богословської Академії – впливав на професорів, щоб вони складали підручники з тих предметів, що їх викладали. Так вийшло кілька таких підручників з високою науковою вартістю, які митрополит Йосиф видав у серії «Праць греко-католицької Академії» (наприклад: Біблійна Герменевтика, Патрологія, Катехитика, Педагогіка, Догматика нез'єдиненого Сходу, Церковно-слов'янська Граматика). Сам Ректор так був зайнятий адміністраційною, професорською та видавничою працею в Богословському Товаристві, Богословській Академії та Семінарії, що не знаходив часу приготувати до друку підручники свого обширного предмету, себто Догматичного Богослов'я. Щойно у воєнні роки він знайшов потрібний час, щоб приготувати до друку частину, себто Науку про Святі Тайни. Рукопис цього зберігся в одного з колишніх питомців о. д-ра Й. Сліпого і щасливо пережив воєнну хуртовину і, почавши від 1950 року, став виходити частинами у журналі «Логос» (Канада)⁶.

Про науково-богословську вартість «*Науки про Святі Тайни*» митрополита Йосифа треба було б говорити окремо і значно більше, ніж на це дозволяють рамки короткої доповіді. Скажемо тут тільки загально, що цей підручник, складений Митрополитом, є, так би мовити, дзеркалом його глибокого богословського ума, зразком науковості, точності і величезного, енциклопедичного знання, а одночасно прикладом незвичайної проглядності, методологічного опрацювання багатой матерії. Читачеві зразу випадає у вічі дуже велика начитаність Автора в творах Св. Отців і Східної і Західної Церкви та в творах визначних богословів, почавши від найдавніших аж до найновіших часів. Доказом наукової солідності і сумлінності митрополита Йосифа є те, що він цитує авторів в оригіналі: по грецьки, по латині, чи іншими мовами. Ніде не задовольняється Автор цитатами чи аргументами, вирваними з контексту, і ніколи не наводить їх з другої чи третьої руки. Його засадою було йти до «джерел».

Складання науково-богословського підручника коштувало митрополиту Йосифу дуже багато часу і наполегливої праці. Шкода, коли б ця праця пропала, або залишилась незавершеною! У вступному слові до «*Науки про Св. Тайни*» Автор з'ясовує мету і завдання свого підручника. Ним він бажав заповнити велику прогалину в нашій богословській літературі і дати в руки священиків і світських кіл підручник, що відповідав би вимогам наукової методології, з науковим апаратом, з устійненою богословською термінологією, та такий, що його домагається богослов'я Сходу, себто з узглядненням питань і проблем Православної Церкви. І – треба сказати – задум митрополита Йосифа у підручнику про Святі Тайни виконаний повністю. Якщо б і інші томи «Догматичного Богослов'я», над якими стільки років працював митрополит Йосиф, пережили наше сьогоденнє лихоліття і колись таки побачили денне світло, тоді Автор увійде до української богословської літератури, як новочасний Іван Дамаскин, або Тома Аквінський Української Католицької Церкви.

ПРОБЛЕМА СХОДУ І ЗАХОДУ В ПИСАННЯХ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА

Крім наукових праць з ділянки спекулятивного, догматичного Богослов'я, митрополит Йосиф написав кілька цінних розвідок і доповідей на богословсько-історичні теми, в яких зокрема ставиться питання Сходу і Заходу в їх богословсько-ідеологічних подібностях чи розходженнях. До цієї категорії писань митрополита Йосифа належить найперш його розвідка про «*Значення Св. Томи з Аквіну для справи з'єдинення*». Ця розвідка була призначена як доповідь на 4-тий Унійний Конгрес у Велеграді (від 31 липня до 3-го серпня 1924 р.). Однак, від польських адміністраційних властей о. проф. Йосиф Сліпий не дістав візи

до Чехо-Словаччини і тієї доповіді не міг прочитати. Зате вона була поміщена в ж. «Богословія» (том III, кн. 1–2. 1925, стор. 1–18), як також вийшла повністю в «Актах Велеградського Унійного З'їзду»⁷.

У цій короткій, але з кожного погляду цікавій розвідці, Автор вказує на велике значення творів св. Томи Аквінського на Сході. Найперше він показує, як зовсім неслухняно деякі російські та українські автори новіших часів висловлюються зневажливо про схоластику, як про питоменно західний витвір, як про щось нежиттєве, заскоружле, а втім схоластика і її найбільший вчитель – це багатовікова науково-богословська спадщина східних філософів: Платона та Аристотеля та таких визначних світочів Східної Церкви, як Климентій з Олександрії, Ориген, св. Василій, св. Кирило, зокрема ж знаменитий богослов-схоластик св. Іван Дамаскин з своїм твором «Путуч Yvdmeoog».

Пізніше Автор показує, який великий авторитет мав св. Тома та схоластика між східними православними богословами і церковними письменниками. У 14-му столітті в грецько-візантійській богословській літературі вплив св. Томи був такий великий, що там постала окрема томістично-схоластична школа, якої визначнішими представниками були Деметрій Кидонес, Юрій Схоляріос, Мануїл Калекас, Нікифор Грегорас, Іван Кіпаріссіотес, Варлаам з Калябрії, Григорій Акіндінос, кардинал Віссаріон та інші. Ці та інші автори переклали твори св. Томи Аквінського на грецьку мову і в дусі схоластичної методи писали свої твори та відстоювали погляди і авторитет св. Томи проти деяких своїх сучасників, наприклад, проти Матея Панарета, Максима Планудеса, Ніла Кавасили та інших.

Також наша славна Київська Могилянська Академія була під цілковитим впливом Св. Томи та схоластики. Найперше сам її засновник, митрополит Петро Могила студіював в західних університетах і виріс на творах св. Томи й інших західних схоластиків. Книгу св. Томи про св. Тайни митрополит Петро Могила мав у своїй бібліотеці з власноручним підписом і вона донині є в бібліотеці колишньої Київської Академії. Д. Вишневський, що написав капітальний твір про Київську Академію, пише, що в Києво-Могилянській Академії «авторитет Томи Аквінського ставився понад усі інші авторитети»⁸. Ось, наприклад, професори Академії, автори богословських підручників, як Інокентій Поповський, чи Йосиф Волчанський складали свої підручники на основі творів св. Томи, користувалися його доказами і завжди посилалися на його аргументи: «ось так вчить Тома, Скот, Альберт Великий, Авіценна та інші філософи-богослови, і ми з ними те саме твердимо . . . »⁹.

Під впливом Київської Академії значення св. Томи і схоластики слідне також і в російській богословській літературі, творцями якої були українці з походження, наприклад, Симеон Полоцький, Теофан Прокопович, Теофілакт Лопатинський, Епіфаній

Славинецький, Дмитро Туптало, Стефан Яворський й інші. Через цей вплив пізніші російські богословські і церковні чинники стали підозрівати «малоросів»-богословів в латинській ересі, заборонювали твори українських богословів, палили їх, переслідували їх авторів, а такий, як Сильвестр Медведев мусів і головою накласти за те, що пропагував «латинські» ересі з київських, «латинських» книг ! . .¹⁰

1925 р. о. д-р Й. Сліпий видає окрему брошуру під заголовком: «Св. Тома з Аквіну і схоластика» (76 стор.). У цій розвідці Автор ще ширше і докладніше показав пов'язання св. Томи із східною богословською думкою та літературою, підкреслюючи величезний вплив томістичної схоластики на розвиток богословської думки на православному Сході. Можна б запитати, чому Автор у своїх богословських творах завжди підкреслював такі моменти в богословській спадщині минулих століть, які були спільні Сходові і Заходові? Це він робив з продуманим та доцільним бажанням довести повну безпідставність тверджень тих авторів, які в минулому і сучасному християнського Сходу і Заходу дошукувалися непоборних догматичних та культурно-ідеологічних розходжень. Проф. Й. Сліпий, на підставі своїх глибоких, довголітніх студій над богослов'єм, історією і культурою християнського Сходу прийшов до висновку, що подавані розбіжності є здебільша твором непоінформованих знавців східних проблем.

Наш Богослов був переконаний, що чим більше будуть розвиватися студії Сходу на Заході і студії Заходу на Сході, тоді мнимі розбіжності (догматичні, історичні, культурні, ідеологічні) – розвіються під впливом глибшого й ґрунтовнішого пізнання справи. Коли один з рецензентів творів о. проф. Й. Сліпого (не без тіні злоби) закинув йому, що теми його наукових студій і праць не приносять для ширшої суспільності ніякої користі і ніяк не улегшать православним перехід на унію, бо це все тільки «свого рода наукове музейництво», – тоді Автор спокійно відповів. «Наука має свою головну ціль – пізнання правди Промошувати нові шляхи (для правди) можна тільки тоді, коли хто знає добре старі (шляхи) А для Унії чи такі студії (спекулятивно-богословські) є без хісна? Єдності в Церкві не можна досягнути ніколи, якщо справа віри буде полишена на боці. Може є нині інші актуальні питання, але я повторю слова з Велеградського З'їзду (з 1922 р.):

«Правда одинока є в силі заспокоїти ум людини, і тому, коли вона неясна або навіть не є правдою, то всі старання зроблені іншими – навіть найчеснішими дорогами, і в даний час дуже надійними, остануть без успіху. Тому і в уніоністичній акції теоретичне вияснення спірних питань є першорядної ваги. І хоч сьогодні повторяється, що до таких питань уже не треба прикладати великої ваги, то при найближчій нагоді хто-будь стане на вертати до старих теологічних квестій, роз'ятрюючи наново невигосні ради»

(«Нива» 1922, стор. 343). Мені радять (о. Костельник!) зайнятися життєвими (не богословськими) питаннями. (Відповідаю): Чи питання віри для єдності Церкви не є життєвими питаннями? . . .»¹¹

Справді, знаменні слова і величні засади, що їх тут висловлює митрополит Йосиф. Ці засади були у нього керівними і провідними в усій його науково-богословській творчості. Будучи вірним цим засадам він знайшов точки зближення між Сходом і Заходом. У їх дусі він, наприклад, вдало розв'язував т. зв. візантійське та обрядово-літургійне питання. Це питання було чи не найбільш суперечливе між двома світовими війнами. Багато про це писалося, дискутувалося, багато також було полемік і словесних баталій між т. зв. візантійцями та западниками. Але митрополит Йосиф – завдяки своєму знанню та власне згаданим засадам науково-богословського дослідження підносився головою вище понад актуальні дискусії, подаючи справді оригінальну, об'єктивну і «соломонівську» розв'язку!

У самому розпалі дискусій про т. зв. візантинізм, себто в 1933 р., тодішній ректор Богословської Львівської Академії – мав на Унійній Конференції в Пинському оригінальну доповідь на тему: «Візантинізм як форма культури». Це була коротка, але, мабуть, найбільш науково-об'єктивна оцінка візантинізму з того часу. Тому учасники Унійного З'їзду в окремій резолюції вирішили, щоб доповідь була перекладена на різні мови, між іншим і на польську, та щоб була поширена між духовенством і народом. Автор – як і всюди, так і в питанні про візантинізм умів знайти золоту середину. Він на підставі глибоких студій візантійської духовно-богословської літератури, візантійської Церкви, візантійської культури, мистецтва та ідеології подав прекрасну аналізу візантинізму, вказуючи, що є у візантинізмі позитивне, добре і святе, а що треба відкинути, виправити чи осудити.

Щодо обрядово-літургійних проблем, які також між двома світовими війнами були темою гарячих дискусій між т. зв. візантійцями і западниками, митрополит Йосиф відстоював погляд, що пізніше став точкою зору самої Апостольської Столиці в Римі. Він був рішучим противником усіх тих, що на власну руку бралися до обрядової «чистки», але також не схвалював тих, які деякі обрядові нововведення (під латинським впливом) уважали за ознаку кращого католицизму. Свої обрядово-літургійні погляди митрополит Йосиф висловив у доповіді на Унійному З'їзді з нагоди 300-ліття смерті митрополита Рутського у Львові. Цей З'їзд відбувся під діловим провідом митрополита Йосифа; він його, на доручення митрополита Андрея Шептицького, пильно підготував і успішно провів (1936 р.).

У доповіді на тему: «Погляд на нез'єдинені і з'єдинені Церкви Сходу і догматичні різниці межі ними»¹², а ще більше в дискусії над тією до-

повіддю Митрополит подав докладно свої погляди в обрядово-літургійній справі, що знайшли загальне визнання між учасниками З'їзду і увійшли до резолюцій-постанов З'їзду.

Обрядово-літургійного питання торкнувся митрополит Йосиф ще в 1942 р., а саме у своїй глибокій статті під заголовком: «Обрядова однообразність»¹³. Шкода, що цей – останній – том «Богословії», який вийшов у розпалі другої світової війни, майже недоступний для ширшого загалу! Стаття про обрядову однообразність – як і всі інші попередні праці Автора – відзначається глибоким знанням справи, точною науковою методою, тверезим підходом до справи та виключенням із наукової дискусії всяких дрібничкових та емоційних чинників.

Для прикладу наводимо деякі думки митрополита Йосифа в обрядових справах:

«Не можна толерувати обрядових різниць серед нас (українців), але за всяку ціну треба змагати до однообразності, яка надає цілому церковному організмові суцільність і динамічний розмах. Вправді, до ідеальної одновидності важко дійти, як це, наприклад, бачимо в латинському обряді. Все ж таки, по довгих літургічних студіях Латинська Церква (обряд) запровадила в себе обрядову одновидність. Все розвивається, отже розвивається теж і обряд. А цей розвиток дійшов у нас до вершка в першій половині XVII ст. Тоді теж почалась стабілізація нашого обряду, про що свідчать найкраще передруки служебників із тих часів».

«Однак, треба підкреслити, що (згадані) обрядові різниці ніяк не є істотні, але прибутневі, акцідентальні (випадкові), плекані може особистими амбіціями. Коли ж охолонуть особисті амбіції, тоді очевидно прийде до остаточного порозуміння. Покищо треба тільки одного – науково висвітлити поодинокі спірні літургічні питання».

«В обрядових справах не можемо вводити своєвільно нових практик і звичаїв, але з другого боку – в очищуванні обрядів треба поступати дуже обережно . . .».

«Відомо, що обряди продовж століть розвивалися й улягали змінам. Був з однієї сторони зазив, щоб усі з'єдинені українці змагали до обрядової однообразності, а були і деякі противники, які питали: До якого ступня нам слід завернути і як далеко по-сунутися в минуле?».

«Ось вам моя відповідь на це питання: У змаганнях до літургійного об'єднання українці католики (з'єдинені) мусять взяти за вихідну точку героїчні часи Унії за митрополита Іпатія Потія, св. Йосафата і митрополита Йосифа Рутського. Тоді наш обряд був спільний всім з'єдиненим і нез'єдиненим українцям. Кількадесят літ пізніше цей обряд розділювався і пішов у двох напрямках. З'єдинені почали його латинизувати, а нез'єдинені йшли по лінії схизми, аж до витворення синодального обряду, головню за Петра

Великого. Вже російський патріарх Нікон на соборі 1654 р. став переводити обрядову «чистку». Наш київський (нез'єдинений) митрополит Петро Могила склонювався до з'єдинених (українців) і у висліді Київська Академія зайняла до Унії дуже згідливе становище як загалом у богослов'ї, так теж і в богослужбах, і це зовсім у протиставленню до Москви...»

«Наше обрядове поєднання мусить іти в тому напрямі, щоб усунути всі латинські нововведення, які не прийнялися загально в цілій Українській Церкві (в Україні, Закарпатті, Югославії, Румунії, Америці) і які не є вимогою практичного життя, ні витвором органічного розвитку обряду. З другого боку, треба задержати все це, що вросло в обрядовий організм. Тому, наприклад, треба признати право громадянства нашій читаній Службі Божій, способів хрещення через полиття тощо...»

«Водночас нез'єдинені і з'єдинені українці, що придержуються синодального обряду, не повинні «ламати копія» за нововведення московської схизми. Ці нововведення сталися без їх участі, навпаки, їм накинули згори цю синодальну форму і вона для них є справді чужою. Чому ж отже її задержувати? Як поставиться з'єдинена Московська Церква до синодального обряду – це її справа!»

«Думаю, що така розв'язка (літургійно-обрядового питання) є приємлива для всіх українців – з'єдинених і нез'єдинених. Такий напрям є одиноким розумний і під історично-літургійним оглядом одиноким оправданий та обоснований...»¹⁴.

Наведені слова о. д-ра Йосифа Сліпого так ясні, що до них не потрібний ніякий коментар. Додаймо тільки те, що ці думки були висловлені за кілька років перед офіційним виданням богослужбово-обрядових книг, що їх для вжитку всієї Української Католицької Церкви зладила Апостольська Столиця в Римі. І дивно, що Апостольська Столиця в питаннях обрядово-літургійних відстоювала той самий погляд, що його відстоював о. д-р Йосиф Сліпий. Зрештою, це був також погляд і Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАУКОВО-БОГОСЛОВСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ МИТРОПОЛИТА ЙОСИФА

Наш огляд науково-богословської творчості митрополита Йосифа не був би повний, якщо б ми бодай не згадали деяких інших його праць і розвідок, в яких він порушує різні богословські проблеми, чи філософічні та інші наукові питання. Сюди слід зачислити апологетичну брошуру: «Віра і наука»¹⁵. Свої спостереження з подорожей по чужих країнах митрополит Йосиф подав у двох книжках: *Паломництво до св. Землі*¹⁶ та *Подорож до Англії*¹⁷. Крім того, митрополит Йосиф підготував і видав у

квартирному «Богослов'ю» такі наукові збірники про наших світлич церковних мужів: «Св. Свящ. Йосафат Кунцевич. Матеріали і розвідки з нагоди ювілею (300-ліття смерті)»¹⁸; «Митрополитові і Батькові народу в двадцятип'ятьліття вступлення на Митрополичий престол, 1901–1926»¹⁹; «Кілька дат із життя луцького єпископа Йосифа Боцяна» у серії статей з нагоди смерті єп. Боцяна²⁰.

Коли візьмемо до уваги, що впродовж 20 років митрополит Йосиф був редактором науково-богословського журналу «Богослов'я» і що там вмістив десятки довгих і коротких рецензій на різні богословські книжки, твори і розвідки, як також огляди богословського життя на Заході та звіти про діяльність Богословської Академії у Львові, – то будемо мати приблизний образ його працьовитості та плідної письменницької діяльності. Покищо* нема повного бібліографічного показника всіх творів митрополита Йосифа, але можна рахувати, що є їх до 100, а всі вони писані досвідченим знавцем богословської думки.

Вкінці ще кілька загальних уваг про характеристики прикмети науково-богословської діяльності митрополита Йосифа. В нашій доповіді ми намагалися підкреслити деякі характеристичні риси його наукової праці. Ми звернули увагу на багаті його знання, – просто енциклопедичну богословську освіту. Не тільки в ділянці богослов'я митрополит Йосиф ґрунтовно обізнаний, але знає також добре церковну історію і Заходу і Візантії та зокрема слов'янського Сходу. Він знавець мистецтва і літератури і завзято вивчав класичні і живі європейські мови. Коротко: це всесторонній ум, з великими зацікавленнями, з шириною і глибиною погляду, завжди готовий для поглиблення скарбу знання і завжди сприйнятливий і відкритий для чужої думки. При своїх великих знаннях та невсипучій пильності митрополит Йосиф є типом може аж надто скромного науковця, бо завжди дуже обережний і обачний у висловлюванні своїх поглядів.

У митрополита Йосифа зустрічаємо рідке вміння розрізняти істотне від того, що змінне, несуттєве. Завдяки цьому він у догматичних спорах між Сходом і Заходом та в інших суперечливих питаннях знаходив більше те, що єднає противників, ніж те, що їх роз'єднує. У богословських питаннях він пильно вмів відрізняти навчання Церкви, основане на Св. Письмі, Церковному Переданні та творах Св. Отців, себто догматичне навчання – від т. зв. теологумнів, себто опіній тих чи інших богословів, а вслід за тим вмів належно оцінити нераз і вікові упередження, пересуди, безпідставні обвинувачення і закиди східних письменників проти західних, як також західних проти східних. Щодо цього він дуже багато має спільного з ментальністю Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького, як теж багато подібного можна б віднайти між ним і знаменитим

російським богословом, філософом та мислителем Соловйовим.

Те, що, на мою думку, можна найкраще сказати про богословську і наукову діяльність митрополита Йосифа, буде, мабуть те, що він уважає завданням науковця і богослова *беззастережне служіння Правді!* Девізою його всього життя і наукової праці було євангельське слово: «Пізнайте правду і правда висвободить вас . . .» Це пізнання правди уважав він дорогою до майбутнього зближення та об'єднання християнського Сходу із Заходом. Пізнання правди стало засадою впродовж довгої професорської, ректорської і архипастирської діяльності і любов до правди він намагався прищепити усім тим, що з ним жили, що їх він виховував або спрямовував до наукової, богословської чи священничої діяльності. Він – жрець Святої Правди – став теж і жертвою за цю правду, бо ось уже 17 років за допустом Божим страждає за правду своєї Церкви, у глибокому переконанні, що це тільки відмінна форма служіння Правді, а правда є одна і вона є Божа!

З нагоди 70-ліття життя митрополита Йосифа та щонайменше 50-ліття його науково-богословської діяльності можна б про нього сказати словами поета:

*«Вся сила моя пішла на роботу,
З обличчя, як сльози, течуть на покоси
Струмочки гарячого поту . . .
Та про мене в них згадка не згине,
Після мене ще довгі години
Моє діло не вмере серед них».*

І закінчуємо словами самого митрополита Йосифа з його передмови до «Науки про Святі Тайни»: «Світло Небес нехай освітить путь Правді!»²¹.

1. Життєписні дані про митрополита Йосифа Сліпого зібрав у «Світлі» (річник 18, Торонто 1955, ч. 4. за квітень, стор. 31 і слід.) о. М. Соловій, ЧСВВ, у статті: «Митрополит Ісповідник». Той сам автор видав окрему книжечку під наголовком: «Митрополит-Ісповідник Йосиф Сліпий». («Слово Доброго Пастиря». Річник XIII, ч. 120. Нью-Йорк 1962. Стор. 64).
Докладний життєпис митрополита Йосифа Сліпого, як також характеристику його церковно-богословської діяльності подав о. д-р Іриней На-зарко, ЧСВВ, у своїй книжці: «Київські і Галицькі Митрополити». Торонто 1962. Стор. 242–249. Згодом – після прочитання доповіді – зв'язкий життєпис пера В. Янева з'явився у збірнику: «Релігія в житті

2. Станіславський. Митрополит у неволі (3 недавнього минулого). «Календар „Світла” на 1961 рік». Торонто 1961. Стор. 93–94.
3. Там же, стор. 100.
4. Покищо така монографія ще не існує. Найдокладніший дотепер огляд науково-богословської праці митр. Йосифа Сліпого подав о. проф. д-р Василь Лаба у «Логосі» (Богословський Квартальних, т. VII, кн. I. Січень-березень 1956. Стор. 7–12), під заголовком: Митрополит Йосиф Сліпий як науковець і науковий організатор.
5. Для прикладу наводимо оцінки богословських праць митр. Йосифа мовами рецензентів:
Die Trinitätslehre des byzantinischen Patriarchen Photios (Innsbruck 1921): “c’est une excellente petite monographie sur la doctrine trinitaire de Photios... La partie la plus originale du travail de J. Slipyj est celle où il montre que les arguments de Photios contre “Filioque” s’opposent plus au “per Filium” des Pères grecs qu’à la formule latine elle-même”... (A. Jugie. Echos d’Orient. 1922. Pages 67, 69).
6. Рукопис «Науки про Святі Тайни», який митрополит Йосиф Сліпий віддав в опіку д-рові Богданові Казимиру в 1944 році, щасливо перебув всі небезпеки воєнної скитальщини і заходами його опікуна вийшов в богословському кварталникові «Логос», видаваному ОО. Редemptористами в Канаді. І так вийшли окремими відбитками: Загальна наука про святі Тайни. 1951. (Стор. 91); Тайни Хрещення й Миропомазання. 1955. (Стор. 94); Тайна Пресвятої Євхаристії, I. частина. 1957. (Стор. 63), II. частина. 1959. (Стор. 54), III. частина. 1960. (Стор. 62).
7. Dr. Joseph Slipyj. De Valore S. Thomae Aquinatis pro Unione eiusque influxu in Theologiam orientalem. («Acta IV. Conventus Velehradensis». Olomucii 1925. Pag. 254–272).
8. Д. Вишневский. Киевская Академия в первой половине XVIII столетия. Киев 1903. Стор. 218.
9. Там же.
10. Acta IV. Convenms Velehradensis. Pag. 270–271.
11. Див. «Богословія», том IV, кн. 3. 126. Стор. 308, 310, 317.
12. Див. «Унійний З’їзд у Львові». Праці Богословського Наукового Товариства у Львові, том XI–XII. Львів 1937. Стор. 45–77.
13. Див. «Богословія», том XVII–XX. Львів 1943. Стор. 100–110.
14. Унійний З’їзд у Львові. Стор. 243–244, 247.
15. Львів 1935. Бібліотека «Дзвони», ч. 12. Стор. 24.
16. Львів 1935. «Аскетична Бібліотека» Греко-Католицької Семінарії у Львові, т. VI. Стор. 200.
17. Львів 1936. Бібліотека «Дзвони», ч. 15. Стор. 128.
18. Львів 1925. Стор. 261.
19. Див. «Богословія», т. IV, кн. 1–2. Львів 1926. Стор. 256.
20. Див. «Богословія», том V, кн. 2–3. Львів 1927. Стор. 65–76.
- * Ідеться про рік 1962! Така бібліографія з’явилась 1966 р. (Див. стор. 285, примітка!).
21. Див. Логос, том. I, кн. 1. Січень-березень 1950. Стор. 9.

Іван Паславський,
м. Львів

ЙОСИФ СЛІПІЙ – ДОСЛІДНИК ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ СВ. ТОМИ АКВІНСЬКОГО ТА ЙОГО МІСЦЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

Без перебільшення можна ствердити, що Йосиф Сліпий займає визначне місце в історії української богословської та філософської думки ХХ століття. Він блискуче проявив себе як вчений-дослідник і як організатор науки. Вже навчаючись у Львівській Духовній семінарії, майбутній первоієрарх УГКЦ і кардинал виявив небуденні здібності і за рекомендацією митрополита Андрея Шептицького був посланий для продовження й поглиблення навчання за кордон. Навчався він у знаменитому Католицькому університеті м. Інсбрука в Австрії та в римських університетах Грегоріанум і Анджелікум, а також у Папському Східному Інституті. Габілітаційні праці на звання доктора богослов'я успішно захистив в Інсбруку (1923 р.) та в Римі (1924 р.). З 1922 року – професор догматики греко-католицької Духовної семінарії у Львові, а з кінця 1925 року – її ректор. За його наполегливими стараннями та підтримкою митрополита А. Шептицького Львівська Духовна семінарія була піднесена до статусу Богословської академії (1929 р.). Йосиф Сліпий був одним з ініціаторів та організаторів Богословського Наукового Товариства (1923 р.), яке очолював у 1926 – 1944 роках. Заснував і редагував науковий кварталник «Богословія» (в 1923 – 1942 рр. вийшло 20 томів-річників). З 1926 року – член Кураторії Українського Національного Музею у Львові.

Поряд з цією активною науково-організаційною і науково-педагогічною діяльністю Й. Сліпий серйозно займався науково-дослідницькою працею. Сфера його пошукових зацікавлень – це головні проблеми богослов'я, історія християнської філософії Сходу і Заходу, а також деякі важливі питання екуменізму та історії Церкви¹. Повне зібрання творів цього визначного церковного діяча і вченого налічує вісімнадцять томів, що свідчить про його солідний науковий доробок². За видатний внесок у розбудову наукових структур Греко-Католицької Церкви та визначні досягнення в царині богословсько-філософських наук о. Йосиф Сліпий був обраний членом (1930 р.), а згодом почесним членом Наукового Товариства імені Тараса Шевченка (1964 р.).

У пропонованій розвідці ми зупинимося лише на одному аспекті наукових зацікавлень Йосифа Сліпого, а саме на його дослідженні філософського вчення св. Томи з Аквіну та його ролі у розвитку

богословсько-філософської думки України в ранньомодерну добу. Але перед тим, як приступимо до конкретного розгляду цього питання, нагадаємо коротко про епоху, що породила цього велетня думки, та стисло розкриємо суть і значення його доктрини.

Тома Аквінський (1225 – 1274) жив і творив у ХІІІ столітті, яке було вершиною у політичному й духовному житті середньовічної Європи. Саме тоді німецька династія Гогенштауфенів оновила Священну Римську імперію, надавши їй майже класичної римської величі, а влада римських пап настільки зміцнилась й усамостійнилась, що перетворилася у важливий чинник європейської політики. Завдяки хрестовим походам зросла роль купецтва, активізувалося економічне життя, відчутно поліпшився загальний матеріальний добробут. Усе це дало поштовх до розквіту духовної культури. Один за одним підносились у вись готичні храми – реальні символи багатого духовного життя християнської Європи. Дух віри пронизував усю культуру, яка за своєю суттю була наскрізь церковною. Єдність Церкви і віри стирала етнічні різниці, а латинська мова єднала цілу Європу в єдиний духовний *orbis terrarum*.

Революційним явищем ХІІІ століття в розвитку європейської культури з далекосяжними наслідками була поява густої мережі вищих навчальних закладів – університетів. Хоч перші прообрази академій універсального характеру з'явилися в Європі раніше (наприклад в Болоньї), все ж справжній розквіт університетської культури припадає на ХІІІ століття. Так, 1211 року остаточно оформився знаменитий Паризький університет, який став зразком для інших; у 1227 році засновано університет в Неаполі, у 1229 – в Тулузі, у 1231 – в Кембриджі, у 1243 – в Саламанці; 1253 року постала паризька Сорбонна (богословський факультет), 1290 року – університет в Лісабоні. Поява мережі цих університетів стала одним із важливих факторів культурного піднесення Європи на порозі Відродження і Нового часу.

І, нарешті, третім, чисто теоретичним фактором, що послужив каталізатором розвитку духовності того часу, було ближче знайомство освіченої Європи з науковою та філософською спадщиною Аристотеля – геніального грецького філософа ІV століття до

Різдва Христового. Власне, у залученні аристотелізму до ідейно-філософського арсеналу християнства вирішальна роль належить св. Томі Аквінському.

До св. Томи європейські інтелектуали знали вчення античного мудреця із Стагіри головно в тлумаченні арабського вченого XII століття Аверроеса (Ібн Рушда) та його послідовників – так званих аверроїстів, які, не зрозумівши справжньої суті аристотелізму, зробили низку хибних висновків, що підривали основи християнського віровчення. Особливо небезпечним було вчення аверроїстів про так звану двояку істину. За цим вченням, функції філософії і релігії різко розмежовувалися. Аверроїсти твердили: те, що є істинним з погляду філософії, не обов'язково має бути істинним згідно віри. Філософія гласить наукові істини, а Церква – релігійні. Загалом кажучи, аверроїсти вчили, що є один шлях пізнання, який провадить до двох різних істин.

Після тривалих підготовчих студій Аристотеля Тома Аквінський рішуче виступив проти новоявленої філософської єресі. Він дав критичний аналіз аверроїстського вчення, пункт за пунктом спростував їхні тези. Важливим моментом філософської полеміки Аквіната з аверроїстами було очищення аристотелізму від арабських напластунків матеріалістичного характеру. Завдяки св. Томі античний філософ був реабілітований в очах християнської Європи.

Спираючись на Аристотеля, Тома Аквінський розв'язав головне питання, що найбільше хвилювало християнських богословів та філософів його часу, – питання про співвідношення віри і розуму. Використовуючи діалектичний метод, він однаково об'єктивно і недвозначно визнав як права Бога й Одкровення, так і права розуму. За Томою, не може бути протиріччя між Одкровенням і розумом; двоякої істини про одну й ту ж річ – об'явленої Богом і виведеної розумом (як про це вчили аверроїсти) – бути не може, бо всяка істина, як об'явлена, так і природна, походить з одного джерела – від Бога. Істини Божого Одкровення доповнюють, а не змінюють істин Божого Промислу. Якщо, за аверроїстами, один шлях пізнання (через розум) веде до двох різних істин, то, за Томою, два різні шляхи (віра і розум) ведуть до однієї істини.

Здійснивши таким чином аристотелівський переворот у християнській філософії, тобто поставивши раціоналістичну філософію мудреця із Стагіри на службу теології, св. Тома з Аквіну знайшов гармонійну розв'язку багатьох вузлових питань онтології, гносеології, моральної філософії і політико-правової доктрини³.

Про велич і значимість богословсько-філософського вчення св. Томи Аквінського свідчить той факт, що інтерес до нього у світі не згасає до сьогодні⁴. Впродовж останніх семисот років

томізм переживав часи піднесення і занепаду, але ніколи не зникав безслідно з духовного арсеналу Західної цивілізації. Кожного разу, як європейську культуру вражала духовна криза, неминуче відбувався поворот до філософських джерел томізму. Так було в XVI столітті, коли протестантська реформація трощила традиційні основи християнського гуманізму, так було на зламі XIX – XX століть, коли в загальній атмосфері безвір'я і релігійного нігілізму, що сформувалися на основі позитивістської філософії і прагматизму, забовваніли привиди комунізму і фашизму.

Першого разу ініціаторами відродження томізму виступили єзуїти – члени молодого, динамічного монашого чину Католицької Церкви, які енергійно взялися за реформу світської освіти постреформаційної Європи. Вони започаткували потужний науковий рух за відродження християнської філософії на основі вчення св. Томи з Аквіну, а також, відповідно до нових суспільно-історичних умов, піддали томізм новому прочитанню. З кінця XVI століття починається період так званої *другої схоластики*, який тривав упродовж всього XVII століття і пройшов під знаком відродження й утвердження томізму. Це повернення св. Томи мало вирішальне значення для духовного оновлення Європи: відроджений томізм став ідейною філософською платформою нової культурної епохи *бароко*. Якщо протестантська Реформація, як реакція на ренесансний гуманізм, шукала духовної опори в старозавітному юдаїзмі⁵, то бароко, як реакція на ці потуги протестантизму, органічно синтезувало кращі досягнення християнського Середньовіччя й доби Ренесансу.

Другий поворот до науки св. Томи відбувся наприкінці XIX століття, коли тодішній Римський Папа Лев XIII видав спеціальну енцикліку "Aeterni Patris" (1879 р.), якою проголосив відродження томізму як філософської основи католицизму і християнської культури взагалі. Стали виникати цілі науково-дослідні та освітні центри (Рим, Лувен, Монреаль, Пулах та ін.), де розробка філософських проблем томізму була поставлена на серйозний науковий рівень. З того часу у філософській культурі Європи починає розвиватися нова ідейна течія, позначена печаттю філософії св. Томи Аквінського, яка відома під назвою *неотомізму*.

Енцикліка Лева XIII "Aeterni Patris" знайшла відгук і в українському науковому середовищі Галичини. Зокрема, визначний український дослідник слов'янської філософії Клим Ганкевич до десятиліття папської енцикліки опублікував простору розвідку про філософію Аквіната⁶. На самому початку XX століття інший український філософ Онуфрій Волянський виступив із серією статей, в яких розкрив суть філософії св. Томи Аквінського та її творчу роль у розвитку духовної культури європейських народів⁷.

А чи мало якийсь вплив богословсько-філософське вчення Аквіната на українську духовність? Першим, хто спробував дати відповідь на це питання, був власне молодий науковець о. Йосиф Сліпий. 1925 року, коли цілий християнський світ відзначав 700-літній ювілей св. Томи, він опублікував латинською мовою своє дисертаційне дослідження “Про значення св. Томи Аквіната для Унії та про його вплив на східну теологію”⁸. Того ж самого року, вже українською мовою, він видав монографію “Святий Тома з Аквіну і схоластика”, яка в українській науці була першою спеціальною працею про цього велетня думки⁹.

Дослідження Йосифа Сліпого про св. Тому Аквінського та про його вплив на східну, зокрема на українську, богословсько-філософську думку, як також його численні рецензії та відгуки на тогочасні іноземні томістичні дослідження¹⁰, досить широко знайомили українську вчену верству Галичини з духовною постаттю Томи Аквінського, його життям і науковою діяльністю. Розглядаючи проблему *Святий Тома з Аквіну і Україна*, яку він вперше поставив на науковому рівні, Й. Сліпий на конкретному джерельному матеріалі показує, як теологія і філософія св. Томи впливала спершу на візантійське богослов’я XIV – XV століть, а згодом на богословсько-філософську науку України. Великою заслугою Й. Сліпого було те, що він відважився по-новому глянути на європейську схоластику XIII – XVII століть, вбачаючи в ній не рецидив “похмурого середньовіччя”, як про це загально твердила європейська, в тому числі й українська наука XIX – початку XX століть, а природний і необхідний етап розвитку людського духу. У передмові до праці “Святий Тома з Аквіну і схоластика” Й. Сліпий писав: “В нас ще покутує перестарілий погляд на Середньовіччя й, особливо схоластику / ... /. Тому, що творчість Томи знайшла сильний відгомін і в нашій теології, я старався по змозі і на се звернути око, передусім на лучбу між західною схоластикою і українською. Рівночасно вважав я мимоходом вказати і на конечність ревізії погляду на схоластику на Україні”¹¹. Захищаючи схоластику, автор бачить також і її слабкі сторони, бо “де сильне світло, там багато тіні”¹². До найбільш позитивних заслуг схоластики, зокрема школи Томи Аквінського, Йосиф Сліпий відносить те, що вона зуміла залучити до арсеналу християнського богословсько-філософського дискурсу вчення дохристиянського грецького мислителя Аристотеля, чим зберегла тяглість і тривкість у поступі загальноєвропейської філософської думки. Зaslугою томістської схоластики, на думку Й. Сліпого, є також те, що їй вдалося органічно поєднати істини Одкровення з істинами, доказаними розумом, тобто зняти протиріччя між вірою і розумом. Позитивним досягненням схоластики, – вважає автор, – було й те, що вона виробила

чітку філософсько-богословську термінологію та свою строго діалектичну методологію¹³.

Оправдання Йосифом Сліпим Томи Аквінського і схоластики можна розглядати як методологічний вступ до його основної концепції про позитивний вплив томізму на розвиток української богословсько-філософської думки XVII століття, коли, за його словами, “зі студіями над Томою відроджувалася і росла теологія на Україні”¹⁴. Йосиф Сліпий звертає увагу на цікавий феномен, що благотворного впливу томізму зазнала як унійна, так і православна богословсько-філософська наука. Унійний митрополит Йосиф В. Рутський, пише вчений, “вважав конечним впровадити Summ’у Аквіната до українських шкіл, щоби на ній оперти й укріпити ідею з’єдинення”¹⁵. Водночас, зазначає він далі, православний митрополит Петро Могила також “був переконаний, що теологію в Україні можна піднести тільки через Тому”¹⁶. Йосиф Сліпий ретельно простежив вплив томістського вчення на філософію і теологію Києво-Могилянської академії і ствердив, що “на Аквинатових творах /.../ бодай посередньо спочивала Могилянська Академія в часі свого розцвіту”¹⁷.

Цей висновок Йосифа Сліпого, хоч і ґрунтувався лише на даних, доступних йому в той час, виявився цілком слушним. Як показали дослідження філософських курсів Києво-Могилянської академії, проведені українськими істориками філософії в 70 – 80-х роках минулого століття, зокрема В. Нічик, М. Кашубою, І. Захарою, В. Литвиновим, М. Роговичем, Я. Стратій та ін., автори цих курсів сформулювали і мислили в річищі західної філософської традиції XIII – XVII століть, в тому числі філософської системи Томи Аквінського¹⁸. При цьому були зроблені цікаві спостереження. Так, якщо в курсах філософії деякі професори академії полемізують з окремими положеннями томізму, не виходячи, звісно, за рамки другої схоластики, то в курсах теології вони послухно йдуть за св. Томою, злегка адаптуючи його до східного православного богослов’я¹⁹.

Отже, Йосиф Сліпий ствердно висновує, що українська богословсько-філософська думка XVII століття сягнула значного рівня розвитку завдяки творчому засвоєнню в православних та унійних духовних закладах досягнень другої схоластики, особливо вчення св. Томи з Аквіну. Це дало йому підставу зробити інший важливий висновок, що після падіння Константинополя (1453 р.) осередок східної православної теології перемістився в Україну, зокрема до Києва. Як доказ Йосиф Сліпий вказує на той факт, що в Київській Академії навчалися вихідці з Московії, Білорусі, Греції, Молдово-Валахії, Болгарії і Сербії²⁰.

Ці висновки поки що ніхто не спростував, тож вони залишаються актуальними й сьогодні.

1. Докладніше про це див.: Гриньох І. Введення до творів Кард. Йосифа, Верховного Архієпископа. – [Мюнхен]: Вид-во “Сучасність”, 1988. – С. 9 – 29; Соловій М. Митрополит Й. Сліпий як науковець-богослов // Матеріали до історії Української Церкви / Наукові записки УВУ. – Мюнхен – Рим – Париж, 1969. – Т. 9/10. – С. 285 – 298; Янів В. Бібліографія праць кардинала Йосифа Сліпого // Записки НТШ. – 1966. – Т. 181. – С. XXV – XXXII.
2. Твори Кард. Йосифа, Верховного Архієпископа / Збір. о. Іван Хома і о. Іван Яців. – Рим, 1968 – 1996. – Т. 1 – 18. Далі посилання на праці Й. Сліпого даємо за цим виданням.
3. Докладніший виклад філософської системи томізму див.: Паславський І. Святий Тома з Аквіну і його вчення в контексті української духовності // Київська Церква: Альманах християнської думки. – Київ – Львів, 1999. – № 4. – С. 15 – 23.
4. Див.: Паславський І. Віра і розум на порозі третього тисячоліття (До річниці виходу в світ енцикліки папи Івана Павла II “Fides et ratio”) // Київська Церква: Альманах християнської думки. – Київ – Львів, 1999. – № 5. – С. 3 – 13.
5. Тойнби А. Дж. Постигание истории. Сборник. – Москва, 1991. – С. 615.
6. Ганкевич К. Філософія св. Томи з Аквіну // Душпастир. – Львів, 1889. – Т. 3. – Ч. 13. – С. 355 – 360; Ч. 14. – С. 387 – 388; Ч. 16. – С. 441 – 443; Ч. 18. – С. 489 – 493; Ч. 19. – С. 522 – 528; Ч. 21. – С. 586 – 588.
7. Волянський О. Про християнську філософію // Католицький Вєхід. – Львів, 1906. – Т. 3. – Ч. 1. – С. 241 – 255, 309 – 325; Католицька Церков а філософія // Нива. – Львів, 1906. – Т. 3. – Ч. 14. – С. 406 – 408; Ч. 15. С. – 441 – 444.
8. Slipuj J. De valore S. Thomae Aquinatis pro Unione eiusque influxu in theologiam orientalem // Богословія. – Львів, 1925. – Т. 3. – Кн. 1. – С. 1 – 18; Перевид.: Твори Кард. Йосифа, Верховного Архієпископа / Збір. о. Іван Хома і о. Іван Яців. – Рим, 1968. – Т. 1. – С. 191 – 210.
9. Сліпий Й. Св[ятий] Тома з Аквіну і схоластика. – Львів, 1925. – 76 с.; Перевид.: Твори Кард. Йосифа, Верховного Архієпископа / Збір. о. Іван Хома і о. Іван Яців. – Рим, 1969. – Т. 2. – С. 29 – 100.
10. Див.: Рецензії Й. Сліпого на праці про св. Тому М. Грабманна (Богословія. – 1924. – Т.2. – С. 65 – 66, 335 – 336; 1925. – Т. 3. – С. 128, 242 – 243); Й. Штуфлера (Богословія. – 1924. – Т.2. – С. 213 – 217); Е. Шепфера (Богословія. – 1927. – Т.5. – С. 45).
11. Твори. – Т. 2. – С. 31.
12. Там само. – С. 42.
13. Там само. – С. 92 – 99.
14. Там само. – С. 37.
15. Там само.
16. Там само. – С. 38.
17. Там само.
18. Див.: Паславський І. Святий Тома з Аквіну і його вчення в контексті української духовності. – С. 21.
19. Твори Кард. Йосифа, Верховного Архієпископа. – Т. 1. – С. 206.
20. Там само. – Т. 2. – С. 89.

*Олег Сидор,
м. Львів*

ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛІПІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗЕЙНИЦТВІ

В історії українського музейництва роль земної Церкви, як суспільної інституції, є винятково важлива, оскільки здебільшого якраз у храмах зберігалися надбання нашої духовної культури, які нині є найвартіснішими клейнодами більшості музеїв України. А тим самим треба віддати належне й багатьом представникам українського духовенства, які чинною дією долучилися до становлення і формування вітчизняного музейництва: спочатку – як збирачі та хранителі предметів сакрального мистецтва у храмах і монастирях, а згодом – і як ініціатори постанови музейних осередків вже у властивому розумінні цього слова.

В широкому діапазоні задумів, діянь і звершень Патріарха Йосифа Сліпого важливе місце займала і турбота про збереження пам'яток культури і мистецтва. Найкращим прикладом для нього й під цим оглядом був митрополит Андрей Шептицький. Заснований ним 1905 р. Національний музей у Львові невдовзі став не просто сховищем скарбів мистецької творчості українського народу, а багатогранною структурою, в якій також досліджували ці багатства, організовували виставки, провадили видавничу діяльність, впливаючи тим самим і на розвиток українського мистецтва в Галичині на новому етапі його розвитку.

У далекому вже 1920 році у Львові з'явилася друком невелика книжка «Про музеї і музейництво (Нариси і замітки)», авторства директора Національного музею у Львові (НМЛ) Іларіона Свенціцького. Стисле вступне слово до цього видання слушно наголошує, що це – перша в Україні теоретична спроба музеології, а також повідомляє, що основою книжки стали лекції, які автор прочитав весною 1917 року на курсах Фребелічок у Києві¹, у травні 1918 року – перед Львівським громадянством, а також – матеріали з річних звітів НМЛ за 1910–1914 роки.

Осмислюючи музейництво як важливу сферу культури, І. Свенціцький зазначив: «З хвилиною очинного розуміння людством, що найкращим ви-

разом самопрояви чоловіка єсть твори його духа, отже мистецтво, поезія і наука, збирання і зберігання предметів гідних уваги відбувається як одна з самовистарчаючих цілей життя одиничного і збірного в отсих трьох напрямках. Тож у сучасному музеєві чоловік хоче знайти або прекрасне, або повчаюче, або дивовижно-таємне, щоби в цім найти основу для будущих форм свого творчого життя.

Музей в нинішньому розумінню це: або скарбниця творчості людини у зв'язку із всесвітом або образ частини життя всесвіту. В першому рядові музеї служать штуці [мистецтву – *О.С.*], поглибленню і поширенню естетичного смаку. Він веде видця в країну взнеслого, в царство духа, заохочуючи його нераз не зважати на сіру буденщину, відпочивати від неї в царині краси, свободної людської творчості та самому знятись до здійснення пізнаної краси у власному житті»².

Не випадково вказана праця з'явилася з-під пера саме Іларіона Свенціцького. Масштабний вчений із широким діапазоном наукових інтересів, він залишився, передусім, в історії української культури як найпомітніша у першій половині ХХ століття постать нашого музейництва і як фактичний організатор заснованого митрополитом Андреем Національного музею у Львові.

Отже, митрополит Андрей та Іларіон Свенціцький були однодумцями у поглядах на музейну справу, яка на землях Галичини робила щойно перші свої кроки. Засновник НМЛ вважав, що «...важну роль в розвитку національного мистецтва може й повинен відіграти кожний «Національний Музей» – себто такий, що стоїть на сторожі національної традиції і старанно зберігає все, що в національному житті заслуговує на увагу – своїм характером, типом, мистецьким стилем або прямо висловом, чи проявом національної думки, або національного життя»³. Якраз завдяки такому баченню ролі новозаснованого Національного музею у Львові він дуже скоро перетворився на провідний осередок національної

культури на землях Правобережної України. Він же став стимулом для появи в Галичині цілої мережі українських музейних осередків (музей «Стривігор» у Перемишлі, «Лемківщина» в Сяноку, «Бойківщина» в Самборі, формувалися збірки пам'яток регіональної культури також і в Стрию, Бережанах, Тернополі, Яворові...). В умовах окупаційного за своєю сутністю режиму, що його запровадила на землях Галичини влада міжвоєнної Польщі, вони виникали передусім з ініціативи українських громадських організацій, які існували нерідко всупереч внутрідержавній політиці офіційних властей. Водночас, певні збірки історико-мистецьких реліквій зберігалися і при релігійно-адміністративних структурах УГКЦ чи й окремих українських храмах.

Національний музей у Львові поєднав у собі ці дві вітки вказаного етапу українського музейництва, й тому активна культурницька праця, яку організував у ньому його перший і довголітній директор Іларіон Свенціцький (1874–1954) стимулювала збільшення інтересу до цієї ділянки суспільного життя. Саме з ним пов'язане і ближче знайомство молодого тоді отця Йосифа Сліпого із музейництвом. Більше того, можна припустити, що саме тут у нього зародилася думка про бажану організацію окремого музею при греко-католицьких духовних школах у Львові.

А згадуючи заслуги на цьому полі представників Церкви, Блаженніший Йосиф Сліпий мав підставу сказати: «В історії українського музейництва світло записані імена українського католицького духовенства, як о. Могильницького, о. Лаврівського, о. Петрушевича і др. Наче завершенням тих старань було оснування Нац[іонального] Музею [у Львові] Впресов. Митрополитом Кир Андреєм»⁴.

Ці слова прозвучали 9 жовтня 1932 р. у промові отця-ректора Греко-Католицької Богословської академії у Львові д-ра Йосифа Сліпого з нагоди інавгурації академічного року 1932–1933, коли він заявив, що «... відкриває Академія з нинішнім днем і свій музей»⁵. Щоправда, ще рік перед тим, підбиваючи підсумок діяльності Богословської академії за перше триліття її праці (1928–1931) у своєму звіті, він наголосив на факті «оснування музею при Академії, який саме впорядковується і має вже дуже цінні предмети»⁶.

Отже, 2012 року минає вісімдесятилітній ювілей відкриття Музею Богословської академії (МБА) у Львові, утвореного стараннями Блаженнішого Йосифа. Щоправда, згадка про цей музей спонукає звернутися до іншого дня, 22 лютого 1929 р., коли з'явився документ з підписом митрополита Андрея Шептицького: це було рішення заснувати у Львові Греко-Католицьку Богословську академію⁷. Усвідомлення вагомості цього чину тодішнього Глави нашої Церкви дало підставу першому ректорові нової школи – отцеві Йосифу Сліпому, сказати: «Оснування Академії Високопреосв. Митрополитом Кир Ан-

дреєм було, без сумніву, історичною подією в житті нашої Церкви й цілого народу»⁸. Сьогодні, знаючи подальшу долю цієї Академії, можна ствердити, що відносно недовгий період її існування (до ліквідації більшовиками на початку 1940-х) ознаменувався великими здобутками завдяки благодійній співдії двох великих особистостей: її засновника Андрея Шептицького та фактичного організатора і незмінного ректора – отця Йосифа Сліпого.

Саме отець Йосиф Сліпий став ініціатором, а нерідко і безпосереднім реалізатором тих численних починань, що своїм значенням виходили далеко поза горизонти Богословської академії, стаючися чинниками загальноцерковного, чи навіть – загальнонаціонального життя. До таких можна зарахувати й заснування МБА, про що отець Йосиф Сліпий оголосив 9 жовтня 1932 року, наголошуючи, що «... Без бібліотеки й музею не може бути основної праці в Академії»⁹. У згаданій промові було окреслено два головні завдання новоствореного музею:

- порятунком і зберігання, передусім, пам'яток церковної старовини (як і культури взагалі);
- використання цих збірок для потреб академії, тобто – для унаочнення багатьох моментів навчальної програми (богословських, літургійних, церковно-історичних тощо), як також – естетичного виховання майбутніх священиків.

Отже, рішення отця-ректора заснувати музей не було випадковим. Проте воно пояснюється не лише вказаними об'єктивними мотиваціями. Третім важливим аспектом був і чинник суб'єктивного характеру. Не можна забувати, що на той момент отець Йосиф Сліпий уже неодноразово виявляв себе людиною тонкого естетичного смаку та масштабного, дійсно державного мислення, і все це, у поєднанні, й спонукало його до такого неординарного кроку в культурному житті Галичини. Щоразу, повертаючись із літньому відпочинку, він привозив із собою пам'ятки церковної старовини, які в сільських храмах уже виходили з релігійного вжитку. А «коли він у 1930 р. привіз більшу колекцію з ферій [...] тоді мистець П. Ковжун висловив погляд, що Академія повинна рішуче мати свій музей»¹⁰.

Ця думка збігалася з намірами самого отця Йосифа Сліпого. Тож зібрана ним на той час у поїздках по Галичині уже немала кількість предметів церковної старовини, разом із творами новітнього українського мистецтва, й склали ядро новоутвореного музею. Так, із тодішніх відгуків преси на відкриття музею¹¹ можна довідатися, що у той день – 9 жовтня 1932 року, перші глядачі музею бачили картини О. Новаківського («Мойсей» – портрет митрополита Андрея; два варіанти «Благовіщення», «Воскресення» і «Пробудження»), П. Холодного (два зображення дерев'яних дзвіниць та ряд краєвидів), П. Ковжуна («Натюрморт»), І. Іванця (види церкви у Рогатині й собору Святого Юра у Львові), Ю. Магалецького

(«Портрет отця Т. Мишковського»), Л. Перфецького («Розстріл більшовиків»), копії В. Пещанського з ікон та В. Дядинюка – з картин італійського Ренесансу. Причому, дев'ять із новітніх картин подарував для музею митрополит Андрей.

Наявність творів тодішніх львівських мистців у колекції музею вже на першому етапі його існування й подальше надходження до збірки подібних експонатів не викликає подиву. Бо ж постійно цікавився сучасним мистецтвом і сам отець-ректор, та й не слід забувати, що директор музею Михайло Драган був своєю людиною у мистецькому середовищі 1920–1930 рр. Врешті, о. Йосиф Сліпий залучив до співпраці з Богословською академією кращих львівських мистців, якими були Петро Холодний-ст. (виконав іконостас і настінні розписи для семінарської каплиці, Павло Ковжун (розписи актових залів), Ярослава Музика і Святослав Гординський, Андрій Коверко (зведений за його проєктом пам'ятник митрополитові Андреєві на території академії у повоєнні роки було зруйновано більшовицькою владою).

Закупляючи у 1930-тих роках для МБА твори тогочасних мистців, зі зрозумілих причин перевага надавалася таким роботам, що так чи інакше були пов'язані з релігією: приміром, це були зображення храмів чи предметів церковного вжитку. Тобто, такі твори для музею саме Богословської академії мали подвійну вартість: і високомистецького твору відомого майстра, і важливого документального свідчення про конкретну церковну будівлю. Саме такий характер мала одна олійна картина й чотири рисунки Льва Геца, чи двадцять п'ять рисунків, гуашей та акварелей Миколи Бутовича, вписаних у музейну книгу в 1934–1935 роках. На жаль, на сьогодні залишається невідомою доля не лише цих акварелей М. Бутовича, але й двох творів П. Холодного («Портретний шкід жінок» – олія на текстурі, 25,5×17,5; «В городі» – етюд олією на текстурі, виконаний 1.VII.1922 року в Тарнові) та ряду інших робіт різного авторства.

Однак, безперечно, найбільшою вартістю Музею ЛБА вже й тоді була збірка ікон та інших предметів сакрального мистецтва. Зібрана колекція потребувала ретельного музейно-інвентарного опрацювання. Первинним її упорядкуванням у перший період історії цієї збірки займався віце-ректор академії отець Олександр Малиновський, однак він, не маючи необхідних у музейництві навиків, залишався у цій сфері на рівні аматорства. Тож серйозна праця над формуванням й опрацюванням колекції почалася після того, як 1 грудня 1931 року було запрошено д-ра Михайла Драгана, який в історії нашої культури відомий як один із засновників наукового мистецтвознавства в Галичині, а на той час він був ще працівником Національного музею у Львові. Відтоді М. Драган став кустошем (хранителем), або – директором Музею Богословської академії, аж до його ліквідації. Можна

навіть сказати, що М. Драган залишався при колекції МБА і після його ліквідації, оскільки він повернувся на постійну працю до Національного музею одночасно із передачею туди ж майже усієї колекції сакрального мистецтва з Богословської академії¹².

Отець Йосиф Сліпий зробив найвідповідніший вибір на керівника музею, адже мало того, що М. Драган був фахівцем високої проби, істориком мистецтва широкого світогляду і багатогранних інтересів. За роки праці в Національному музею він також проявив себе й самовідданим музейником, який без цього уже не мислив свого життя. Михайло Драган обійшов цілу Галичину із наплечником, в якому ніс фотокамеру із запасом важких скляних негативів, на яких зафіксував безліч дерев'яних церков та окремих пам'яток сакрального мистецтва. Сьогодні кожен із великої кількості його негативів є неоціненним документом, оскільки багато цих унікальних пам'яток уже втрачено назавжди. Результатом мандрівок М. Драгана було не лише чимало безцінних експонатів у колекції Національного музею (а в 1930-ті роки – у Музею Богословської Академії), але й етапні для українського мистецтвознавства праці – двотомник «Українські дерев'яні церкви» (Львів, 1937 р.) та «Українська декоративна різьба XVI–XVIII ст.» (Київ, 1970 р.).

Тому й не дивно, що під його орудою Музей Греко-Католицької Богословської академії у Львові доволі скоро зібрав колекцію давньоукраїнського мистецтва, яка після скасування Національного музею була найвагомішою. Очевидно також, що як у випадку Національного музею неможливо говорити про розвиток цієї інституції, не згадуючи повсякчас про митрополита Андрея, так само й у випадку Музею Богословської академії щоразу необхідно згадувати про її Ректора, отця Йосифа Сліпого.

Бо ж напевно чи периферійне духовенство так активно сприяло би формуванню колекції цього музею при менш авторитетному ректорові академії. До того ж, він не лише заохочував священників і, зокрема, питомців-студентів, які щороку роз'їжджалися на вакації по своїх домівках у різні куточки Галичини, збагачували колекцію музею, але й сам під час власних поїздок незмінно пам'ятав про музей, поповнивши його надзвичайно вартісними експонатами. Навіть упродовж паломництва до Святої Землі (1934 р.), він не полишав у думках Львова, коли спостерігав життя і звичай тамтешніх мешканців. Про це свідчать хоч би такі його слова: «Мою увагу звернула передусім ноша дітей: на раменах коптят [дітей коптів – О. С.] були вишивки старовинних зразків, які знаходяться ще в музеях в Ліоні. Хоч як уже були подерті, я мав велику охоту їх купити і привезти до музею»; «Передусім є тут (в Тиберіаді – О. С.) гарні збанки на воду, з яких я й купив один для музею»¹³. Крім цього збанка, для поповнення колекції отець-ректор привіз дві керамічні амфорки (звісно, вже

нові) з Кани Галилейської, вазу з Атен (теж нову) та свиріль (подвійну сопілку) з Палестини...

Але повертаючись до дня відкриття музею (8.X.1932 р.), варто згадати про теплі привітання, які з цієї okazji отримав отець-ректор від Управи Національного музею у Львові (в особі директора І. Свенціцького), від директора Музею Наукового Товариства ім. Т. Шевченка Я. Пастернака, від кустоша (хранителя) Музею «Народного Дому» А. Генсьорського. Іларіон Свенціцький висловив упевненість, що «мимо тяжкого часу для праці біля пам'яток і питань духовної культури – вірю, що запал Ваш і Ваших Співробітників заховає для найдалших поколінь ті цінності культурного життя народу, які ще чекають на своїх опікунів і дослідників». А д-р Я. Пастернак, зокрема, написав тоді слова, зміст яких залишається дуже актуальним й донині: «Нехай нововідкритий Музей Богословської Академії стане для будучих священиків взірцем, якими очима вони мають колись дивитися на пам'ятки так тісно з українським народом зв'язаної нашої церковної минувшини, як мають їх шанувати та куди віддавати для збереження перед затратою для науки та історії культури західно-українських земель»¹⁴.

Побажання І. Свенціцького, аби нова музейна установа зберегла для прийдешнього ще уцілілі культурні скарби нашого народу, дуже скоро почали реалізуватися (властиво, отець Йосиф Сліпий робив це ще до офіційного відкриття музею). Так, згідно звітів отця-ректора, у 1934 році було вже 808 експонатів; за 1934–1935 академічний рік колекція збільшилася на 158 предметів; за 1935–1936 рік – на 145; за 1936–1937 рік – на 262. У промові, виголошеній 9 жовтня 1938 року з нагоди десятиліття Богословської академії, він назвав таку цифру – 1321 експонат, та додав, що ці експонати були розміщені у 5 залах й у великих коридорах¹⁵. Чималі досягнення музею, важливість його ролі у рятуванні та збереженні духовної спадщини народу, як також у формуванні духовенства, розуміли усі. Недаремно митрополит Андрей, обнародуючи у 1941 році факт єпископської хіротонії отця Йосифа Сліпого та відзначаючи його позитивні прикмети, наголосив, що «його теж заслугою є незвичайно цінний музей Семінарії»¹⁶.

Про цінність музейних збірок свідчить, зокрема, й такий факт: коли в лютому 1934 року у Варшаві була організована виставка українського мистецтва зі збірок Національного музею у Львові¹⁷, то до її експонатів були додані й ікони з Музею Богословської академії: каталог виставки подає широкознану ікону Юрія Змієборця (XIV ст.) зі Станілі, що біля Дрогобича; Святого Юрія і Параскеву П'ятницю (XV ст.) з Корчина, що на Сколівщині¹⁸; дві ікони (XVI ст.) з Камінки, що на Сколівщині, кожна з яких являє собою зображення двох пристоячих при Хресті-Розп'ятті. Виставка користувалася великим успіхом; тоді ж немало польських видань («Bluszcz», «Swiat»,

«Zion», «Kurier Poranny», «Expres Poranny») помістили репродукції наших ікон із цієї виставки, зокрема тих, що належали Богословській академії. Згадку про цього ж «Юрія Змієборця» помістили і в рецензії на виставку, яку опублікувала австрійська «Neues Wiener Abendblatt». Потрібно також зазначити, що на підставі колекції ікон з Музею Греко-Католицької Богословської академії у Львові її професор, відомий вчений Володимир Залозецький у німецькомовному журналі «Byzantinische Zeitschrift» опублікував статтю «Ikonensammlung an der Griechisch-Katholischen Theologischen Akademie in Lemberg» з 5 репродукціями¹⁹.

Зібрані скарби, як уже сказано вище, були виставлені не лише у спеціально призначених для цього кімнатах, але й у коридорах Богословської академії, тобто вони постійно були перед очима вихованців і формували, може навіть підсвідомо для них самих, їхній естетичний смак. Д-р Богдан Кравців, згадуючи своє передвоєнне навчання в Богословській академії, писав: «...Стіни коридору, так само обидва боки сходів були прикрашені старими іконами, що їх з пильністю і любов'ю, цими властивими йому прикметами, збирав отець-ректор. Повіяло давниною і витонченістю української духовності в церковному мистецтві. Я не сподівався, що побачу таке багатство, хоч до того часу мав змогу оглядати мистецькі скарби в різних музеях Західної Європи, зокрема в Бельгії й Німеччині. [...] В почекальні, перед канцелярією отця-ректора, стіни були прикрашені картинами таких сучасних мистців, як О. Новаківського, І. Труша, О. Кульчицької, Ів. Іванця та інших. Це була справжня галерія в мініатюрі»²⁰.

Отже, відтоді почалася тісна співпраця отця Йосифа Сліпого з Михайлом Драганом, і вона виявилася плідною та надзвичайно корисною для української культури. Михайло Драган від 1932 року вів «Книгу надходжень експонатів до Музею Богословської Академії», і цей інвентар тепер є найважливішим джерелом для розмови про Музей Богословської Академії у Львові.

Зокрема, він подає важливу інформацію про те, що немало цінних експонатів надійшло до музею внаслідок поїздок самого отця-ректора у Грибівський, Горлицький, Ліський, Добромильський повіти і на Турківщину. Наприклад, предмети під числами 158–168 (серед записів від 17.X.1932 р.) – це результат його поїздки у села Лосе, Флоринку, Верхомле; 695–710, 722, 739–741, 744–747 – у Ровень, Хашів, Смільник, Устіянову Горішню, Журавин, Ступосяни, Лип'є; 749–775 – до Явори, Багноватого, Турки, Мельничного, Рикова; запис під числом 908 фіксує екзотичну для збірки МБА китайську посудину, яку подарував отець Йосиф Сліпий.

Навпроти записів про чотири фелони, що походять із уславленого Скиту Манявського, є примітка, що вони знаходяться в отця-ректора. Очевидно, він

міг користуватися цими реліквіями нашої культури у своїй літургійній практиці, а тому ці фелони мають для нас подвійну мистецько-історичну вартість²¹.

Більшість ікон, що їх привіз отець Йосиф Сліпий, – класичні та хрестоматійні тепер зразки українського іконопису XV–XVIII століть, чи не кожна з яких може слугувати підставою окремого дослідження. Зокрема, це стосується ікон Деісісного Чину з Явори – доволі рідкісного нині прикладу такого вирішення цього ряду в українських іконостасах XV століття²². А ікони «Успення Богородиці» (Смільник, 1547 р.), «Богородиці Одигітрії з похвалою» (одна – зі Смільника, друга – з Ровеня) і «Нерукотворного Образа» з Устіянови Горішньої, які виконав Майстер Олексій²³, з кількох оглядів належать до знакових явищ українського сакрального малярства, зокрема – даючи конкретніше уявлення про тодішнє малярське середовище Перемишля. З Перемишлем (а навіть і з майстернею, де працював також Майстер Олексій) слід пов'язувати і походження групи ікон другої третини XVI століття з Багноватого, які також мають одного автора (він виконав як публіковані вже «Богородицю Одигітрію з похвалою», «Страшний суд», «Страсті Господні», «Нерукотворний Образ»²⁴, так і менше знану, круглу за конфігурацією ікону «Богородиця-Знамення», яка в іконостасі могла займати місце посередині пророчого ряду – під завершенням привітварної відгороди.

Хоч би побіжно слід згадати й інші ікони, які до Музею Богословської академії привіз отець-ректор Йосиф Сліпий. З них вирізняється, зокрема, «Святий Миколай з житієм» (середина XVI ст.) з Хашева²⁵, що є зразком великої групи ікон середини – другої половини XVI століття, об'єднаної спільною традицією. В межах цього можна говорити про кілька її рівнів: починаючи від мистецької індивідуальності її родоначальника, через його помічників або безпосереднє оточення – аж до послідовників, чи – лише окремі ремінісценції у хронологічно віддалених від нього іконах. До цього кола пам'яток належать, зокрема, ікони «Спас в силах» (середина XVI ст.) зі Шклярів²⁶ та Лісковатого²⁷, «Св. Миколая з житієм», що з Прикрої на Словаччині²⁸, «Богородиці Одигітрії з похвалою» невідомого походження²⁹ та із Лопушанки (саме до МБА її також привіз отець Ректор), «Преображення Господнього» з Яблунева, мальовані царські врата з Кривого та Плав'я, «Розп'яття з пристоячими», «Богородиці Одигітрії з похвалою» та «Собору Архангелів» із Долини, «Молення» (Деісіс) з Тур'я, «Страшного Суду» з Трушевич³⁰, «Страстей Господніх» з Великого³¹, «Нерукотворного образу» з Коростна тощо.

Оскільки український іконопис, як мистецько-культурне явище, є переважно анонімним, тому й зрозуміло, що особливого значення набувають датовані й підписні його пам'ятки. З-посеред тих, що надійшли до МБА³² внаслідок поїздок Блаженнішо-

го Йосифа, можна назвати «Успення Богородиці» (1666 р.) зі Ступосян, стилістика якої дозволяє висловити припущення про неї як про твір видатного львівського маляра Миколи Петраховича, або ж ікону «Христос і самар'янка» (з Мельничного), яка в іконостасі була пределлою намісного образу Спасителя. Попри те, що вона не відзначається високою професійною майстерністю виконання (хоч би поряд з «Успенням», 1666 р.), її прикметність полягає у тому, що на ній залишив свій підпис автор – Іван, маляр Щирецький. Ймовірно, що названий мистець створив цілу привітварну відгороду для церкви св. Архистратига Михаїла в Мельничному. Більше того, є підстави стверджувати, що цей іконостас постав 1689 року, оскільки в збірках НМЛ тепер зберігається ще одна предела («Жертвоприношення Авраама») з цього ж мистецького ансамблю й цього ж авторства, і на ній проставлена така дата. То ж дві останні ікони, взаємно доповнюючи одна другу, вводять до історії українського сакрального мистецтва важливі для нього факти.

А «Покрова», яку отцеві-ректорів Йосифові Сліпому передав парох церкви в м. Турка, отець Адріян Левицький, має на собі напис із вказівкою на дату (1646 р.) й автора ікони, маляра вишенського Іллю Бродлаковича, одного з видатніших представників західноукраїнського малярського осередка в містечку Судовій Вишні. В колекції МБА поіменно був представлений, зокрема, й Федір – маляр вишенський (підпис Федора є на іконах Різдва Пречистої Діви Марії – 1675 р. і Тайної вечері – другої половини XVII ст.).

Серед перших записів у «Книзі надходжень МБА», зроблених рукою М. Драгана, є і дарунки митрополита Андрея, зокрема – ікона «Христос–Пантократор», що походила з Білорусі (№ 5), або мідерит із портретом Михайла Кричевського (№ 295), який був учасником воєн Б. Хмельницького. Цікавою є історія останнього, бо його ще у 1926 році Вячеслав Липинський передав митрополитові Андрею. Показово, що В. Липинський, який героя національно-визвольної війни українського народу в середині XVII ст. М. Кричевського в одній зі своїх статей називав прикладом, гідним наслідування і в тогочасній українській дійсності, подарував його зображення саме засновникові Національного музею у Львові, а вже той передав його до Музею Богословської Академії, у якій формувалися духовні провідники нації.

Серед подарунків Митрополита Андрея були і шість творів О. Новаківського³³, копія чоловічого портрета Флорентійської школи XV століття з Лувру, яку виконала Марія Карп'юк, «Пейзаж» С. Луцика і «Церква в Скольому» Ю. Заяця (№№ 664–665), як також і чотири коштовних случьких пояси. З іменем митрополита Андрея пов'язана ще одна пам'ятка з МБА, яка, на щастя, уціліла і яка є ще одним підтвердженням його мистецького хисту. Йдеться про

невеликий малярський твір «Бойко», який 1906 року власноруч виконав митрополит і подарував отцеві Титові Войнаровському, від котрого малюнок і потрапив до Музею Богословської академії³⁴. А говоримо «ще одним підтвердженням», бо дотепер було відомо принаймні два твори, які намалював митрополит Андрей: невеличкий краєвид з будівлею на першому плані³⁵ та ікона на полотні «За гріхи світу»³⁶, яка нині зберігається у Римі в Музею Українського Католицького Університету ім. Святого Климента Папи, тобто – в другому із музеїв, які заснував Блаженніший Йосиф. Так незбагненною волею Божого Провидіння і в цьому другому музею символічно поєдналися імена двох найбільших мужів Української Церкви ХХ століття. Подібним і глибоко символічним виразом такого поєднання був ще один предмет з МБА, а саме – проста дерев'яна палиця з подвійною ручкою, яку 14 вересня 1914 року митрополит вручив отцеві Йосифові Боцяну, як архиєрейський жезл, коли таємно висвячував його на єпископа Луцького в одному із київських готелів. Саме цю реліквію у 1939 році митрополит вручив отцеві Йосифові Сліпому, возводячи його (також таємно!) в сан єпископа. Цей архиєрейський жезл ніби буквально «перегукується» з палицями, що їх взяли апостоли, розходячись від Ісуса Христа по всьому світу проповідувати Його науку. І такий вимовний за своєю вагомістю експонат у 1932 році було вписано в інвентарну книгу МБА (№ 136) разом із ще однією пам'яткою, що залишилися після єпископа Йосифа Боцяна – часточкою мощів святого Йосафата, поміщених у зашклений срібний овальний медальйон із ланцюжком (№ 137).

Група археологічних експонатів поповнила музейні збірки як результат наукових поїздок професора Богословської академії Ярослава Пастернака – помітної особистості в історії нашої культури. Приміром, предмети під №№ 296–315 походили із давньокняжої Теребовельщини. Заходами музею було здійснено розкопи княжої ротонди в Побережні³⁷. Серед археологічних знахідок особливий інтерес завжди викликали і викликають залишки дубового човна, знайденого у торфовищі під Берестечком; до МБА цю знахідку передав отець Михайло Гаврилюк³⁸.

Чимало цікавих музейних речей походили зі збірки Ярослави Музики (приміром, тканини, ікони на склі), яка теж робила реставрацію ікон з колекції Музею Богословської академії («Стрітіння», друга половина XIV ст. – зі Станілі; «Богородиці з дитям», XVI ст. – з Поляниці, що на Долинщині; «Св. Миколая», перша половина XVI ст. – зі Стрия; «Св. Параскеви П'ятниці», середина XVI ст. – з Камінки на Сколівщині). До речі буде зазначити, що постійно дбав і займався консервацією іконопису й сам М. Драган. У зв'язку з цим можна назвати хоч би згадані ікони Майстра Олексія – «Богородицю Одигітрію з похвалою» з Лопушанки, фрагменти композиції «Страшний суд» із Завадки тощо.

Віддаючи належне заслугам митрополита Андрея й отця-ректора Йосифа Сліпого у справі безпосереднього примноження збірки новопосталого музею, доцільно зазначити, що музейну колекцію найактивніше поповнювало духовенство. Тим більше, що за ті попередні роки, коли ректором, спочатку Духовної семінарії, а згодом і Богословської академії у Львові, був отець Йосиф Сліпий, внаслідок його уваги до естетичного виховання майбутніх священників позитивно змінилася загальна ситуація у цьому сенсі. Й тут можна говорити про хоч би часткову реалізацію того, про що мовилося у вищенаведеній цитаті із вітальної телеграми Я. Пастернака. Загалом духовенства починав розуміти вагомість для повноцінного життя Церкви (та й культурного життя нації) музейних установ; у цьому теж немалою була заслуга отця Йосифа Сліпого назагал, а Музею Богословської академії, який він заснував – зокрема. З-посеред предметів, отриманих від парох Стебника отця Петра Микелити, на особливу увагу заслуговують пам'ятки з другої половини XIV століття зі Станілі – згадувані вже «Св. Юрій Змієборець» та ікона «Стрітіння Господнього»³⁹. Велика кількість ікон надійшла з Войнилова (на Калущині) від отця Івана Зарицького (55 ікон та два зразки декоративної різьби), від отця Івана Цимбали з Долини, отця Т. Кудрика з Рогатина та інших душпастирів. Зрештою у звітах про діяльність Богословської академії знаходимо докладнішу інформацію про кількість і стиль експонатів, чи – про жертводавців музею⁴⁰. Розлога характеристика зростання вагомості Музею Богословської академії знаходиться і в «Книзі надходжень», яку скрупульозно вів М. Драган. Так, 1933 рік починається у ній із запису під № 350; 1934 рік – № 622; 1935 рік – № 776; 1936 рік – № 973; 1937 рік – № 1078; 1938 рік – № 1269; 1939 рік – № 1341.

Трагічний для Галичини 1939 рік водночас був і останнім роком нормального існування Музею Греко-Католицької Богословської академії у Львові. Останній цього року впис до «Книги надходжень» музею зробив М. Драган під № 1435 (це була цинова чаша-дарохранильниця XVIII ст. зі с. Коропень). Підрахунки доводять, що назагал у «Книгу надходжень» Музею Богословської академії було внесено понад тисячу шістсот експонатів (деяка розбіжність між такою цифрою і кількістю вписаних номерів пояснюється тим, що часом під одним номером було вписано декілька предметів. На загальну кількість експонатів припало понад 570 ікон (467 – на дошці, 27 – на полотні, 44 – на склі, 34 – плащаниці), 31 зразок фігуративної і декоративної різьби, 31 антимінс, 121 екземпляр літургійного одягу та інших предметів з тканини (зокрема і з гаптами), біля 120 творів малярства і графіки, понад 380 виробів декоративно-ужиткового характеру, як також – значна кількість нумізматики і медальєрики, археологічних знахідок, фотографій та іншого типу пам'яток...

«Книгу надходжень» недовго продовжували вести ще воєнного 1943 року, коли було зроблено записи до №1452, але серед останніх надходжень уже не було таких, що вирізнялись би своїм загальнокультурним значенням. Однак серед них знаходимо такі драматичні для Богословської академії історико-мистецькі документи, як зарисовки руїн семінарської церкви Святого Духа (виконав Анатоль Чорний), що 14 вересня 1939 року була розбомблена⁴¹. Та ще більше музей постраждав у 1944 році, коли у Квітну неділю більшовицька бомба влучила у те крило Богословської академії, де переважно зберігалася колекція. Відтоді багато ікон мають на собі сліди тієї трагедії: чимало пробоїн від осколків залишилося на них донині. Такі ж пошкодження є й на іконах, що їх свого часу привіз до музею Блаженніший Йосиф, а зокрема – на «Нерукотворному образі» з Багноватого (особливо значні)⁴², на деяких мистецьких пам'ятках з Явори, на «Богородиці Одигітрії з похвалою» з Лопушанки...

Такими сумними подіями завершилася історія першого із музеїв, який заснував отець Йосиф Сліпий. Але вона продовжує бути для нас живою, маючи продовження не лише в експозиціях нинішнього Національного музею у Львові, куди у 1940-ві роки, під час реорганізації системи львівських музеїв, була передана колекція сакрального мистецтва з МБА і де її щодня оглядають львів'яни і численні гості міста. Своєрідним продовженням історії МБА можна вважати другий із музеїв, який теж заснував Блаженніший Йосиф – Музей Українського Католицького Університету ім. Святого Климента Папи у Римі⁴³.

А говорячи про історію МБА у ширших категоріях, можна стверджувати, що вона продовжує бути для нас живою, оскільки може слугувати уроком для наступних поколінь. Вони чимало почерпнуть для себе зі звершень у житті великих особистостей: до їх числа належить і св. пам'яті Патріярх Йосиф Сліпий, духовний вплив якого на український народ зростатиме й у майбутньому. А щодо Музею Греко-Католицької Богословської академії у Львові, то слова, які сказав отець-ректор Йосиф Сліпий (процитовані на початку, з переліком конкретних осіб) під час його відкриття, необхідно доповнити й іменем самого Блаженнішого Йосифа Сліпого: без нього культурний літопис українського народу, зокрема ж історія українського музейництва будуть суттєво збідненими.

* * *

Як уже згадувалося, Музей Богословської Академії у Львові був не єдиною музейною установою, заснованою Блаженнішим Патріярхом Йосифом Сліпим. Мабуть, згадка про тамтой, неіснуючий нині музей (хоча колекція його фактично існує, об'єднавшись з колекцією НМЛ, зібраною під патронатом Митрополита Андрія Шептицького, і в цьому можна вбачати

глибоко символічний зміст) спонукала його заснувати вже на вигнанні, у Вічному місті Римі, нову збірку, Музей Українського Католицького Університету ім. Св. Климента Папи. Оскільки ця нова колекція формувалася у специфічних умовах, вона має інший характер, зумовлений цими обставинами.

Початки формування колекції Музею УКУ в Римі пов'язані, зокрема, і з поновленням уже діяспорної співпраці Блаженнішого Патріярха Йосифа Сліпого та широкознаного мистця й організатора культурно-громадського життя, дослідника й літератора, маестро Святослава Гординського (1906–1992). Доля звела їх разом уперше на початку 1930-х років, у стінах Греко-католицької Богословської Академії у Львові, де молодий тоді мистець брав участь у виконанні монументальних розписів академічних приміщень. Лише через 30 літ, після багатьох драматичних для Церкви подій періоду комуністичного тоталітаризму в українській історії, вони зустрілися вже 1963 року, в Римі. Сюди Блаженніший Йосиф прибув як щойно перед тим звільнений в'язень сумління, що провів вісімнадцять літ у советських тюрмах, таборах, засланнях.

І, знову ж таки, ніби на продовження історії започаткованого ним колись у Львові Музею Богословської академії, Блаженніший Йосиф подбав і про заснування в Римі подібного підрозділу Українського католицького університету – його Музею, про що було сказано: «одне з перших завдань Католицького Університету буде у власній домівці тут у Римі зібрати Бібліотеку, зокрема ті всі видання, що появились у Римі за останні десятиліття, як теж зібрати Музей церковно-мистецьких пам'ятників тощо»⁴⁴.

Збережене у Патріяршому архіві листування Первоієрарха УГКЦ з мистцем починається короткою запискою маестро Гординського, яку він залишив 22 жовтня 1963 року, при виїзді з Риму⁴⁵. Тоді у Вічному Місті відбулася знаменна і хвилююча для мистця зустріч з Митрополитом Йосифом Сліпим, перша після їхньої ще довоєнної співпраці у Львові. Враховуючи масштабність мислення й багатогранну динамічну діяльність Блаженнішого, можна припустити, що однією з тем, порушуваних у ході їх розмов, була й ідея організації музею при майбутньому Українському католицькому університеті в Римі.

З волі Святішого Отця Йоана XXIII, після приїзду Митрополита до Риму, в його розпорядження було надано окремих будинок, т. зв. Архипресвітерську палату, що стоїть поряд із базилікою св. Петра, на території Ватикану. Тут він мешкав, працював, звідси у перші роки визволення з комуністичної неволі керував Українською Греко-католицькою Церквою. Враховуючи, що майбутній Музей УКУ «має зберігати й показати надбання укр[аїнської] культури в найширшому того слова

значенні, зокрема на еміграції, з особливим вирішенням релігії і Церкви»⁴⁶, він постійно прибирав історично й мистецьки вартісні предмети, в тому числі й численні дарунки різного походження. О. д-р І. Хома згадував, як Блаженніший Йосиф щоразу привозив до своїх апартаментів у Ватикані безліч предметів, особливо ж – книжки, купи яких Владика особисто розбирав і систематизував, сидячи серед них на підлозі. Таким чином, у приміщеннях Архипресвітерської палати почала формуватися збірка з окремих експонатів, документальну реєстрацію яких розпочали в березні 1965, а весною 1966 року активно побільшувану колекцію перевезено до новозбудованої споруди УКУ, на Віа Боччея, 478⁴⁷.

Якраз у першій половині 1966 року, коли відбувалося переміщення збірки з Ватикану – на Віа Боччея, 478, Блаженніший Йосиф активізував роботу по упорядкуванню Музею, і при виконанні цієї праці він покладав велику надію на допомогу Святослава Гординського, своїм листом від 23 травня запрошуючи його прибути до Риму у серпні–вересні, бо, як Митрополит писав до маестро, «...тоді Ви могли би зробити нам в Музею велику прислугу»⁴⁸. Очевидно, автор цих слів мав на увазі основні засади організації праці Музею, починаючи від формування колекції, ведення інвентарної документації, зберігання експонатів – і до їх популяризації (влаштування постійної експозиції, тимчасових виставок, ознайомлення з ними глядачів через проведення екскурсій або ж – за посередництвом публікацій). Оскільки мистець планував бути в Європі від 20 вересня, то на початку жовтня розраховував приїхати до Риму, аби докладніше обговорити справу музею.

Припускати, що вже при першій римській зустрічі з Блаженнішим Йосифом могла виникнути ця тема, дозволяє зміст вже згаданої записки від 22 жовтня 1963 року. Святослав Гординський пише про кільканадцять не підписаних фотографій з ікон (очевидно, українських), які він пробував ідентифікувати і які радить наліпити на картонні підкладки, в результаті чого вийде своєрідний альбом. Мабуть, саме ці фотокартки стали основою для значної у музейних збірках кількості світлин з пам'яток українського сакрального мистецтва й архітектури. Колекцію цих знімків періодично поповнював також і Св. Гординський, і вони дотепер зберігаються в Музеї УКУ в Римі.

Навряд чи вже тоді, при цій зустрічі, йшла мова про конкретні обриси майбутньої співпраці (в тому числі й стосовно Музею УКУ), але безсумнівно, що Блаженніший не переставав думати про коло людей в середовищі української діаспори, на співдію яких він зможе розраховувати у процесі реалізації його великих планів, і безсумнівно, що маестро Гординському серед них належала далеко не остання роль.

Роздумуючи про можливість створення у Римі умов для вишколу нового покоління українських мистецтвознавців, Святослав Гординський сподівався, що заснований при УКУ й належно укомплектований Музей мав би бути одним із наріжних каменів такого проєкту. Складнішою в діяспорних обставинах була проблема формування вартісної колекції, яка з історико-мистецького огляду відповідала би подібним функціям. То ж Блаженніший Йосиф ніколи не забував про потребу поповнювати Музей УКУ мистецькими творами належної естетичної якості, так само як і маестро Гординський постійно заохочував українських мистців і ширше середовище української діаспори дарувати до музею такі речі.

До прикладу, в січні 1966 року одне з питань щодо можливого поповнення колекції з'явилося у Владика після отриманої ним інформації про наявність у Філядельфії вартісних творів українського мистецтва, зокрема – Петра Холодного-старшого та Василя Крижанівського, хоча названі власником ціни перевищували фінансові можливості Музею УКУ⁴⁹. Зрозуміло, що звістка про твори П. Холодного сколихнула в пам'яті Блаженнішого Йосифа багато. Саме Петрові Холодному-старшому в 1930-х роках о. ректор Йосиф Сліпий замовив виконання стінопису й іконостасу для каплиці Богословської Академії у Львові, і ця високотворча праця стала одним із вищих досягнень мистця⁵⁰. Тож зрозуміло, що Патріярхові Йосифу залежало на тому, аби твори цього великого мистця опинилися в новоствореному Музею УКУ.

Святославу Гординському на той час уже було відомо, про що йшлося. Власником згаданої групи творів різних авторів був Клим Трохименко, талановитий маляр-самоук, що мешкав тоді в Філядельфії і був доволі активним учасником культурного життя української діаспори в Америці, передусім – своєю участю в мистецьких виставках⁵¹. Як впливає зі слів Гординського, ще перед тим, як листа з інформацією про це отримав Блаженніший, він викупив у К. Трохименка два твори П. Холодного: «Отворення Гробу» і «Голова ангела»⁵². За першу з них було заплачено 500 доларів, і мистець, після репродукування у планованій ним «Історії українського мистецтва», збирався подарувати «цей образ Еміненції, щоб університет мав щось, що в'язало б його з Богословською Академією у Львові».

Згідно інвентарної книги Музею УКУ, в 1966 році він подарував сюди твір «Голова ангела», і тоді ж Блаженніший Йосиф отримав ще дві роботи П. Холодного-ст., як дар від Пенсильванського відділу Українського Лікарського Товариства. Це були акварельні проєкти для вітражів «Апостоли Петро і Павло» і «Св. Йосафат» – до церкви у Мразниці біля Борислава. Не виключено,

що й ці проєкти перед тим знаходилися у К. Трохименка. Таким чином, разом із «Портретом двох молодих жінок»⁵³, що його 1971 року передали до музею подружжя Софії й Володимира Янівих, тут стало чотири твори П. Холодного-ст. Однак слідів перебування в музейних збірках згаданої Гординським «Голови ангела» наразі не виявлено.

Можливо, твір П. Холодного «Отворення Гробу» Св. Гординський сам і привіз до Риму, коли, у відповідь на листа Блаженнішого від 23 травня, восени того ж 1966 року прибув до Риму. Причому, він приїхав сюди разом зі своїм приятелем, відомим на Заході скульптором Леонідом Молодожаніном, якого там знали під скороченим іменем Лео Мола. Мабуть, саме Гординський подав ініціативу, аби той виконав за час їхнього перебування в Римі портрет Блаженнішого. Так і сталося. Весною ж 1966 року, в очікуванні приїзду мистця, Блаженніший призупинив роботи з новостворюваною музейною колекцією, щоби вже восени «упорядкування Музею розпочав проф. С. Гординський; працював над тим безкорисно майже два місяці»⁵⁴. 11 жовтня, після першого докладнішого ознайомлення зі збірками, він написав своє двосторінкове «резюме» під назвою «Організація музею при Українському Католицькому Університеті в Римі». У шести пунктах цієї програми йшлося про: I) Матеріал музею; II) Найвартісніші експонати; III) Інші експонати; IV) Напрями для дальшої організації музею; V) Поділ кімнат [для експонування тих чи інших груп предметів]; VI) Найважливіші потреби музею.

Про свою роль маєстро Гординський писав: «Постараюся прислати такі вартісні експонати: зразки укр[аїнського] письма від найдавніших часів (пергаменти з 11-14 вв.), стара пергаменова грамота, рукописний співаник з нотами (колядник з 18 в.), доповнити фотоархів та, врешті, організувати експонати від інших осіб, у тому числі мистців. Допоможу зорганізувати одну вітрину, що представлятиме кращі зразки сучасного укр[аїнського] мистецтва». А наприкінці йшли «Загальні уваги: Музей обов'язково потребує однієї особи, яка систематично, хоч би 1–2 рази в тиждень займалася упорядкуванням експонатів, класифікацією нових, складенням каталогу картовою системою та в разі потреби могла давати вичерпні і фахові пояснення відвідувачам», з допискою: «Є багато істор[ичної] вартості фото – всі потребують ідентифікації і дат!».

Хоча у цьому Музеї його засновник міг вбачати спадкоємця колишнього Музею Богословської Академії (МБА) у Львові, зрозуміло, що об'єктивні чинники часу й місця їх заснування дуже різнилися, що неминуче зумовлювало й кількісні та якісні характеристики колекцій обидвох музеїв та фаховий рівень зайнятих у них працівників та

можливих дорадників. Енциклопедичні знання й досвід музейної й реставраційної праці директора першого з цих музеїв, Михайла Драгана, як також і наявність тоді у Львові очолюваного Іларіоном Свенціцьким Національного музею з його унікальною колекцією української давнини, гарантували належний фундамент для принаймні першого етапу існування МБА. А потреби римського Музею УКУ заспокоювали переважно принагідні люди, яким, попри їхні найкращі наміри й жертвовну безкорисливу працю, бракувало професійних навиків у сфері музейництва.

Тож зважаючи на те, що Св. Гординський був тоді найавторитетнішим у середовищі української діаспори знавцем мистецтва (передусім – українського і східнохристиянського загалом), для Блаженнішого Йосифа саме його думка нерідко була визначальною, особливо – у питаннях, що виникали і при формуванні колекції Музею УКУ. Зазначене резюме повинно було стати своєрідним дороговказом для людей, яких Митрополит залучав до праці в Музеї.

Передусім йдеться про відому в середовищі української діаспори тодішню мешканку Сарселю у Франції, п. Софію Янів, яка після первинного упорядкування Музею Св. Гординським прийняла на себе його подальшу управу⁵⁵. У подячному листі до нього за пророблену працю Блаженніший Йосиф писав, що «Пані Проф. Янів буде продовжувати працю в Музею і Бібліотеці по Вашим вказівкам»⁵⁶, а в подальшому управу Музеєм здійснювала п. Софія Янів, і до жовтня 1967 р. було занотовано вже 604 предмети⁵⁷. Мабуть, якоюсь мірою тоді долучився до музейних клопотів також і мистець Зенон Онишкевич, який саме перебував у Римі, внаслідок чого в музейній збірці опинилося кільканадцять його творів. Маєстро Гординський 22 листопада 1966 року, в листі вже із Нью-Йорка, висловлює сподівання, що «Онишкевич уже відібрав образи з рамарні»⁵⁸. Очевидно, йшлося про підготовку експозиції Музею, для чого й виникла потреба обрамлення мистецьких творів, які мали висіти на стінах Музею. При консультації Гординського з архітектором Ді Стефано (автором проєкту Собору Святої Софії Римської) було вирішено, що найбільш естетично виглядатимуть у музейних приміщеннях дерев'яні штанги (для підвішування картин), під колір стін.

У тому ж листі його автор пише: «Я готую різні матеріали для Музею, одночасно намовив групу пань приготувати низку вишивок так, щоб їх можна показати на картонах за рамами». З перспективи часу можна сказати, що подібні вишивки не завжди мали належну естетичну вартість, хоча певною мірою й свідчили про давню й багату традицію цього виду українського народного мистецтва. Зрештою, це стосується не лише вишивок.

Колекція Музею УКУ в Римі має у своєму складі немало таких речей, які опинилися тут не стільки завдяки своїй історичній чи мистецькій вартості, скільки через значення принагідної пам'ятки – внаслідок того, що їх зі щирими почуттями люди дарували Блаженнішому, попри те, що це були цілком випадкові предмети.

Тож Святослав Гординський продовжував уживати заходів для підвищення якісного рівня формованої колекції Музею УКУ. Зокрема, плануючи коло першого травня 1968 року бути в Римі, він обіцяє привезти для Музею великі фото пам'яток української архітектури (щоби примістити їх у коридорах), а також власну збірку графіки, аби, на прохання п. С. Янів, позичити її для влаштування у Музеї тимчасової виставки графіки⁵⁹.

1968 року, коли Блаженніший Йосиф здійснював свою першу заокеанську пастирську подорож, він переконався, що ідея організувати в Римі Український музей користується підтримкою. Красномовно свідчать про це написи жертводавців із різних країн – на багатьох предметах з Музею, у тому числі – й на мистецьких творах. Згадані написи нерідко є й цікавими історико-документальними свідченнями, оскільки фіксують час зустрічі конкретної особи з Владикою, місце події, деколи інформують про історію твору, не кажучи вже про те, що вони є виявом суто людських почувань.

Українці в діаспорі одразу ж переконалися, що в особі Блаженнішого Йосифа вони мають справжнього духовного пастиря, і ширше – великого Провідника нації, якого недаремно почали називати «новітнім Мойсеем». Як повідомляло восьме число (грудень, 1968 р.) журналу «Нотатки з мистецтва», – 23 липня 1968 року, у Філадельфії, Блаженніший Йосиф прийняв на окремій авдієнції мистців (були присутні М. Дмитренко, В. Дорошенко, П. Капшученко, П. Мегик, С. Рожок, Марія Стиранка), які склали йому письмовий привіт, де, – зокрема, – говорилося: «Ми захоплені тими великими культурно-творчими планами, які Ви, Ваше Блаженство, реалізуєте в центрі християнської культури.

Якщо б наші скромні мистецькі праці були десь там потрібні, ми радо пожертвуємо й перешлемо до Риму».

Дізнаючись про заснування Владикою Музею, люди дарували все, що у своїй щирості вважали за потрібне зберегти у ньому. Звичайно ж, нерідко з цієї причини сюди попадали речі, які засвідчують доволі наївне уявлення цих жертводавців про музей як інституцію, покликану бути своєрідним конденсатором національної пам'яті, народного досвіду, кращих здобутків національної культури. Але навіть при наївній безпосередності багатьох із предметів нинішньої колекції Музею УКУ, усі вони вже є певними документами епохи, щирого і

сповненого пістету відношення рядових людей до свого Владики й до невтомно продовжуваної ним великої справи його життя.

Наприкінці року, думаючи про його здобутки, Блаженніший Йосиф мав підстави сказати Св. Гординському: «...дякую також за все те, що Ви зробили для Музею Українського Католицького Університету»⁶⁰. Але Св. Гординський дивився на речі тверезо. Маючи від п. С. Янів інформації про склад мистецьких збірок Музею, він 23 червня 1969 року відверто пише до Блаженнішого, що вони – «невеликої вартості і для не українця не дають ніякого поняття про наше мистецтво»⁶¹. Щоб зарадити цьому, мистець почав заходи, аби набути для Музею кілька поважніших творів найбільш знаних авторів. Він мав на увазі скульптури Михайла Черешньовського, як також свій намір подарувати котрусь із своїх картин модерністського характеру та виготовити відливи серії медалей на історичну тематику, авторства Василя Масютина. Важливим завданням він вважав поповнення Музею творами найвидатнішого на той час українського маляра, Олексі Грищенка, у зв'язку з чим переконував прочан, які масово збиралися їхати до Риму на недалеке вже посвячення Собору Святої Софії, як дар для Блаженнішого придбати дві великі акварелі Грищенка з 1920 року – «Церква св. Апостолів у Солуні» і «Церква в Містрі». Водночас, необхідно було думати і про те, аби роздобути твори О. Архипенка й Г. Мазепи. На жаль, з різних причин не все з цих намірів Св. Гординського вдалося реалізувати... І все ж, сьогодні в будівлі УКУ в Римі зберігається вісім творів О. Грищенка: п'ять акварелей 1919–1920 рр., зі Стамбульського періоду його творчості, а також – три олійні картини 1950–1960-х рр. (усі вони репродукуються тут).

Крім того, 23 червня 1969 року він зауважує, що графічні аркуші Я. Гніздовського оправлені зовсім нефахово, що цілком невідповідно, і їх «треба буде переоправити, це визначний мистець з інтернаціональним іменем, має тепер виставку в Лондоні, його речі купує і Білий Дім у Вашингтоні»⁶².

А для популяризації Музею він запропонував, аби хтось із причетних на той час до праці в музеї людей подав загальну інформацію про нього та бібліотеку до бюлетеня, який саме тоді починав видавати інший український музей у діаспорі – при єпархіальному осередку УГКЦ у Стенфордї (США). У відповідь отець-доктор Іван Хома 29 липня 1969 року повідомив Гординського, що це повинна була зробити Маріянна Дубляниця-Гузар⁶³, котра, як і її сестра Дарія, приїжджала для допомоги в облаштуванні Музею.

Святослав Гординський в міру можливостей виконував свої обіцянки щодо поповнення колекції. В серпні того ж року він вислав до Риму пакет із

відбитками медалей В. Масютина, а у вересні дві олійні картини: «Кінець осені» Михайла Мороза (ще одна, більша за розмірами, подарована М. Морозом картина мала бути переслана при найближчій okazji) і свої «Гуцульські музиканти»⁶⁴. Деякі речі він збирався привезти особисто, плануючи приїхати до Вічного Міста наприкінці листопада.

Музейної теми в листі до Св. Гординського, написаному зі Сарселю 18 грудня 1969 року, торкається і Софія Янів. Оскільки після її від'їзду з Риму до Музею надійшли картини зі спадщини подружжя Смішків, то вона радиться, як розмістити їх, а також ділиться надією, що їй, можливо, вдасться дістати картину Михайла Андрієнка-Нечитайла та літографію Олександра Архипенка. Як впливає з її листа, тоді мала бути переоправлена графіка Я. Гніздовського (можливо, враховуючи давніше критичне зауваження Гординського), а твори С. Зарицької, Л. Гуцалюка, О. Кульчицької та І. Іванця отримати порядні рами. На закінчення листа Софія Янів нагадує Св. Гординському про те, що у них в Сарселю вона свого часу показувала уже згаданий тут портрет двох молодих жінок, намальований на дерев'яній дощині, яка розламалася. Тоді мистець приобіцяв реставрувати його, про що вона й нагадує, з тим, щоби після цього опрацювати цей маленький шедевр П. Холодного-ст. і подарувати до Музею УКУ.

Святослав Гординський у ті роки підтримував контакти з видатним українським мистцем Львом Гецом, з яким знався ще з довоєнних літ. Літній уже Л. Гец, що був тоді професором Краківської Академії красних мистецтв, вболівав за долю свого мистецького доробку, бо вважав, що у Кракові немає жодної родини, якій би він міг довірити його на зберігання. Гординський думав зробити спробу оформити дозвіл на виставку Л. Геца в Римі, що дало би змогу перевезти сюди його твори й тут залишити (лист від 30 жовтня 1970 р.)⁶⁵. На жаль, і цю ідею не вдалося реалізувати, принаймні – стосовно Музею УКУ⁶⁶.

Важливою акцією маестро Гординського був організований ним закуп літургійних риз на аукціоні, про що він 28 березня 1971 року писав Блаженнішому: «Нещодавно тут відбувся на аукціоні продаж цінних з релігійного й історичного погляду церковних риз, виставлених сов[єтським] урядом. Всіх було до 30 штук, деякі новіші. Найважливіші були ті, які вдалося ідентифікувати: з св. Софії, Михайлівського Золотоверхого монастиря, Лаври і Лаврського музею. Мені вдалося зорганізувати викуп тих речей, крім списку, що його долучую, ми пробуємо відкупити дві митрополичі ризи від жидівської фірми, яка робить з них «античні» торбинки і под[ібне]»⁶⁷. На пропозицію мистця, дві ризи зі св. Софії Київської мали перебрати пані з Союзу Українок Америки, провести загальніші

відновлювальні заходи й передати до Музею УКУ, що згодом і сталося.

Разом із тим, у своїй записці з Риму, датованій 9 червня 1971 року, він відраджував Блаженнішого Йосифа від можливої закупки речей од антиквара з Мюнхену, п. І. Білянюка, який представляв їх такими, що походять з Софії Київської. Це, на думку Гординського, не відповідало дійсності⁶⁸ і пояснювалося лише бажанням добре заробити.

Безперечно, процес розвитку заснованого Патріархом Йосифом Сліпим Музею УКУ в Римі не міг бути повноцінним без сталого працівника (того ж директора, яким формально вважалася п. Софія Янів), який постійно був би в Римі, й регулярно працював би над налагодженням звичного й необхідного для нормальної роботи Музею його функціонування. Натомість існувала практика періодичного приїзду своєрідних «волонтерів» із середовища української діаспори (переважно із-за океану). Такими добровольцями, приміром, були пп. Стефанія Пушкар і Марія Мазур з Філядельфії (від травня 1971 р.), разом із тоді ще студентом, а згодом – відомим мистцем-графіком Андрієм Мадаєм. Приїздила з Канади, для праці в Музеї, п. Ірина Павликовська, як і подружжя Кобилянських⁶⁹. Бували тут і вже згадані Дарія й Маріянна Дубляниця-Гузар. Зрештою, в жовтні 1972 року приїздила сюди для добродійної праці й дружина Святослава Гординського, п. Мирослава.

Блаженніший Йосиф розумів потребу сталого працівника, хоча виявилось, що здійснити це було непросто. Окрім необхідності постійних видатків на заробітну платню такого працівника, нелегко було знайти й людину відповідних професійних і моральних якостей, яка би погодилася прийняти цю посаду, яка навряд чи могла би принести їй якісь суттєві вигоди...

В 1970 році були плани, аби з Лос-Анджелесу до Риму переселився знаний український мистець-графік Володимир Баляс, який повинен був стати директором Музею УКУ, на що Блаженніший Йосиф покладав великі надії, сподіваючися, що той зуміє перетворити Музей на репрезентативну установу української культури⁷⁰. Адже після відкуплення Блаженнішим давнього осідку УГКЦ в Римі на П'яцца Мадонна деї Монті й перенесення сюди Музею, перед ним відкривалися ширші перспективи. Однак життєві обставини покерували інакше: В. Баляс так і не обійняв посади директора Музею УКУ. Згодом Блаженніший звертався з подібною пропозицією (і з подібним результатом) також до п. Василя Качмара...

Саме у ті роки, паралельно зі спорудженням на Віа Боччея, 478 нового комплексу українського релігійно-освітнього центру в Римі, постійно «вітала в повітрі» ідея про повернення у власність Української Греко-католицької церкви храму свв. Сергія

і Вакха та прилеглих до нього будівель на П'яцца Мадонна деї Монті, 3 – у центральній частині міста. Вони належали Українській церкві ще від 1639 р., але 1960 р., внаслідок скомплікованого вузла проблем, – перестали, на жаль, бути її власністю⁷¹. Враховуючи невіддільність історії нашої Церкви від цього, доволі примітного у вічному Римі місця, Блаженнішому вдалося відкупити цей архітектурний комплекс, перетворений перед тим чужинцями майже буквально у руїну⁷², й одразу ж заходився відновлювати його, пристосовуючи до тодішніх потреб Церкви й новоутвореної його заходами української парохії при храмі Жировицької Богоматері. Щоби надати більшого значення цьому давньому українському осередкові на берегах Тибру й розв'язати музейну проблему, було вирішено перенести сюди мистецький підрозділ Музею УКУ, залишивши на Віа Боччея природничий музей. Так, Патріарх Йосиф 7 липня 1971 року інформував на засіданні Професорської Колегії Українського Католицького Університету ім. св. Климента Папи, що «...вже невдовзі перенесеться культурно-історичний музей до відреставрованого будинку на Мадонна деї Монті»⁷³.

На кінець жовтня 1971 року Блаженніший Йосиф запланував офіційно оголосити про відкриття Музею УКУ і він звернувся до Св. Гординського з проханням допомогти розмістити твори у призначених для цього музейних приміщеннях. Відкриття мало відбутися зразу після посвячення відновленого храму святих Сергія і Вакха, в неділю, 31 жовтня. Оскільки сам Гординський не мав змоги бути присутнім (Музей готувала до відкриття п. С. Янів), то Блаженніший Йосиф запропонував йому хоч би написати принагідний реферат, який мали відчитати одразу після вступного слова самого Владики. Згодом цей текст Гординського, під назвою «Українське мистецтво впродовж віків», було опубліковано українською й англійською мовами⁷⁴.

У звіті ж Ректора (Блаженнішого Йосифа) за акад. рік 1970/71, з яким він виступив 8.XII.1971, говорилося: «Мистецький музей перенесено до нашої давньої колегії, при площі Мадонна деї Монті, 3, де він заняв 52 більших і менших кімнат, та не вміщує уже всіх експонатів»⁷⁵. Таким чином, більша /й найвартісніша/ частина мистецької колекції була перенесена на П'яцца Мадонна деї Монті, 3, зайнявши початково понад 50 кімнат.

Вістка про відкриття Музею УКУ в Римі певною мірою стимулювала культурно-мистецьке середовище української діаспори до того, щоби дарувати до нього різні експонати. Нерідко посередником у цьому продовжував залишатися Святослав Гординський, приміром, коли в листопаді 1972 року він переслав на ватиканську адресу Блаженнішого дві картини – Михайла Мороза і Романа Мараза⁷⁶.

З об'єктивних причин переважну частину сформованої колекції становлять твори мистців-сучасників Блаженнішого. Нерідко самі ж вони й дарували свої праці сюди. Та й колекціонери і просто шанувальники мистецтва часто робили подібні дари – чи то особисто Патріярхові, чи безпосередньо до Музею. У зв'язку з цим можна навести коротку інформацію з журналу «Нотатки з мистецтва» (червень 1973, ч.13, с.76) : «В рамках урочистих святкувань із нагоди відвідин Верховним первоієрархом Йосифом Сліпим у Філядельфії, була влаштована виставка праць українських мистців філядельфійської округи та деяких мистців із поза Америки, що тривала від 2 до 16 травня 1973. Участь у виставці взяло 21 мистців, вони показали 36 експонатів (скульптура, малярство, графіка). З тієї кількості виставлених праць, 12 були призначені на дар мистців до Українського музею в Римі. Виставку влаштовано в будинку св. Йосафата в українському монастирі СС. Василіян на Факс Чейсі – Менор Джуніор Каледж, Дженкін-таун, на окраїнах Філядельфії».

Поповнення колекції Музею УКУ в Римі та її опрацювання постійно було в полі зору Патріярха Йосифа Сліпого. Кожна з його пастирських поїздок в різні країни світу обов'язково були плідними і для Музею, оскільки він всюди заохочував своїх вірників поповнювати збірки Музею, і ці його побажання не залишалися без відгуку. Інвентарна книга (останній впис до неї зроблено 28 серпня 1987 року) подає немало інформацій про щедрі пожертви для Музею.

Нині у його мистецькому відділі чимало першорядних речей, які тепер можна оглянути в найбільшому наразі музейному приміщенні на П'яцца Мадонна деї Монті, 3 – великій Синодальній залі, що розташована саме над церквою Жировицької Богоматері та свв. Сергія і Вакха⁷⁷, як також – у приміщеннях УКУ, при віа Боччея, 478. Зрозуміло, що тут, поза межами України, до музею не могли надходити численні твори давньоукраїнського мистецтва, як було колись у заснованому о. Йосифом Сліпим Музеї Богословської Академії. Хоча окремі предмети, які волею обставин опинилися далеко від рідної землі та в чужих руках, вдавалося ціною великих зусиль знову повернути у власність українців.

Приміром, 1972 р. до Музею були передані ризи, що в часи комуністичного господарювання в Україні були злодійськи вилучені з ризниці собору Святої Софії в Києві й вивезені на Захід. Це – фелон XVIII ст. (дар Українського Інституту Америки) та саккос XIX ст. (дар Союзу Українок Америки). Реліквією УГКЦ є нині також архиєрейські вишивані ризи Блаженного священномученика Йосафата Коциловського, єпископа Перемиського, подаровані до Музею о. митратом Василем

Гриником з Польщі, чи – літургійні одяги самого Блаженнішого Йосифа Сліпого. Неабияку вартість мають декілька невеликих ікон, що тепер зберігаються у збірках Музею. Серед них у першу чергу слід згадати «Різдво Марії», XVII ст. – із села Грибовичі, «Богородицю Одигітрію», XVIII ст. – із Західної України та східноукраїнську ікону «Христа Пантократора» – характерний зразок українського барокового ікономалярства.

Оскільки в колекції Музею УКУ є й поодинокі малярські твори українських мистців XIX – початку XX століть, то вони є своєрідним містком до основної частини збірки. З об'єктивних причин переважну частину колекції становлять твори діяспорних українських мистців-сучасників Блаженнішого. Нерідко самі ж вони й дарували свої праці сюди. Та й колекціонери і просто шанувальники мистецтва могли без особливих проблем зробити саме такий дар – чи то особисто Патріярхові, чи – безпосередньо до Музею. У зв'язку з цим можна навести коротку інформацію з журналу «Нотатки з мистецтва» (червень 1973, ч. 13, с. 76): «В рамках урочистих святкувань із нагоди відвідин Верховним Первоієрархом Йосифом Сліпим у Філадельфії, була влаштована виставка праць українських мистців філадельфійської округи та деяких мистців із поза Америки, що тривала від 2 до 16 травня 1973. Участь у виставці взяло 21 мистців, вони показали 36 експонатів (скульптура, малярство, графіка). З тієї кількості виставлених праць, 12 були призначені на дар мистців до Українського музею в Римі. Виставку влаштовано в будинку св. Йосафата в українському монастирі СС. Василіянок на Факс Чейсі – Менор Джуніор Каледж, Дженкінтавн, на окраїнах Філадельфії».

Попри те, хоча й нечисленні, твори декотрих «українсько-материкових» мистців переконливо ілюструють важливі етапи, явища, стилістичні течії та напрями в еволюції нашої культури. Це ставить завдання на майбутнє: треба думати про достойніше представлення у Музеї загальної картини українського мистецтва, яка наразі є фрагментарною, хоча й представлена рядом імен, яким належить почесне місце на сторінках історії українського мистецтва. У зв'язку з цим можна назвати видатних львівських портретистів минулого століття Алоїза Рейхана і Мартина Яблонського (їхні портрети – дар видатної майстрині емалі та рисунку Марії Дольницької); цікавого, але малознаного маляра Степана Томасевича; європейського рівня мистців кінця XIX – початку XX століть Івана Труша, Олекси Новаківського, Олени Кульчицької, Модеста Сосенка, Петра Холодного-старшого; майстрів, творчий шлях котрих починався ще в Україні, а продовжувався уже за кордонами Батьківщини – Олександра Архипенка і Михайла Андрієнка-Нечитайла, Миколи Бутовича

та Северина Борачка, Едварда Козака і Святослава Гординського, Миколи Кричевського і Петра Мегики, Михайла Осінчука та Юліяна Буцманюка, Сергія Литвиненка й Михайла Черешньовського; наступного, уже цілком «діяспорного» покоління, яке, однак, не втратило відчуття приналежності до своїх генетичних витоків і з-поміж котрого можна згадати хоч би Юрія Козака, Софію Ладу, Андрія Мадая, Зенона Онишкевича та й інших мистців, твори яких включені до Каталога мистецького відділу Музею УКУ.

Слід відзначити окремі примітніші експонати, які вирізняються чи то своїми естетичними вартостями, чи – історико-мистецькими прикметами. Наприклад, подружжям Смиків з Америки подаровано п'ять невеликих картин Мар'яна Стронського – маляра, творчість якого практично невідома в Україні. Однак вказані картини свідчать, що історія українського мистецтва дещо збіднена без згадки про їх автора, який народився 1892 року в Тернополі, а впродовж 1908–1913 рр. навчався у Теодора Аксентовича в Краківській Академії красних мистецтв, де за успіхи неодноразово вирізнявся нагородами, в тому числі – й бронзовою та срібною медалями⁷⁸. Безперечно, для істориків нашої культури буде цікавим і факт існування хоругви, проєкт якої виконав Іван Пулюй. В доробку українських портретистів треба буде згадувати і про високого рівня портрети, намальовані вже згаданими А. Рейханом, М. Яблонським, С. Томасевичем. Серед великої кількості акварелей уславленого українського (лемківського) мистця Никифора (Епіфанія Дровняка) до кращих можна зарахувати краєвид «Криниця – куток майдану», що знаходиться в Музеї УКУ. Так само до кращих досягнень мистців належать твори М. Сосенка, П. Холодного, І. Іванця, П. Мегики, М. Осінчука, які теж є окрасою збірки. Можна згадати хоч би ікону «Св. Йосафат» пензля Модеста Сосенка.

Зрештою, кожен з представлених в цій колекції предметів вносить свій неповторний штрих до історії нашої культури, за кожним апритується його історія, і кожен або майже кожен може бути спонукою для багатоаспектної розмови. Тим паче, що в колекції є експонати, виконані у різних мистецьких техніках: олійне й темперне малярство, пастель і монотипія, класична й «авторська» мозаїка, комбінації кількох матеріалів, гуаш та акварель, рисунок, кілька різновидів графічних технік, кругла пластика і рельєф... Отже, колекція Мистецької галереї Музею УКУ дає достатній матеріал для ознайомлення з окремими періодами і стилістичними течіями українського мистецтва, окремими його майстрами та їхніми ідейно-тематичними й формально-пластичними зацікавленнями. Прикладом можуть слугувати картини Івана Кураха, мистця, котрий наразі практично також невідомий

в Україні, хоча й він обов'язково займе в новій уже історії нашого мистецтва гідне місце. І не лише як непересічна творча особистість, у малярстві й графіці котрого зі своєрідною експресією і символіко-філософським осмисленням трансформувались драматичні колізії новітньої української та європейської історії, але й як людина, що уособлює одну зі сторінок українсько-італійських мистецьких стосунків. Після літ навчання у Львові, Варшаві, Берліні, Римі й Мілані він (од 1936 р.) мешкав тут, в Італії, здобувши собі належне визнання (від 1954 р. перебував у Нью-Йорку). Мистецьки активним був від 1939 р., виставляючи свої твори в Італії, Чехословаччині, Польщі, Швейцарії, Німеччині, Франції, США. Зокрема, персональні виставки І.Кураха відбувалися в Мілані, Римі, Генуї, Падуй, Бергамо, Брешиї – ще наприкінці 1930-х – на початку 1940-х років, а на початку 1964 року – в Мілані (16–31 січня, галерія «L'Indice») та Римі (10–20 березня, Palazzo Barberini) причому, мистець завжди маніфестував свою українську національність. Безперечно, в Італії можна знайти немало слідів його (та й інших українців) мистецької діяльності, вартих окремого розгляду...

Принагідно треба хоч би згадати бодай декого зі щедрих жертводавців Музею УКУ в Римі. Без них, без їхніх дарів Музей не міг би похвалитися доброю колекцією мистецьких творів, у якій представлені імена, що є нині гордістю української культури. Добірними творами поповнив колекцію д-р Володимир Попович, постійно пам'ятала про Музей п. Рома Навроцька, чи не найбільше вартісних дарів пов'язано з подружжям С. і Л. Смішків. Пані Софія Смішко, до речі, належала вже до другого покоління родини, що так відчутно причинилася до розвитку української культури, оскільки вона – донька відомого українського мистця Юліяна Панькевича. В історії Музею записані подружжя Л. та Р. Смиків, п. С. Пушкар, М. Осінчук та П. Мегик, О. Мазурик і Св. Гординський, зрештою – кожен з добродійців Музею, імена котрих є в музейних інвентарних книгах чи у каталозі. Кілька творів подарував Папа Павло VI, зокрема – досконалу копію з мозаїки «Вдовина лепта» (оригінал – у Равенні), що в цьому конкретному випадку сприймається символічно, бо саме з таких щиросердних лепт і виріс Музей Українського Католицького Університету в Римі. Музей отримував дари від українських владик, від кардинала А. Чіконіяні, від багатьох наших священників.

Серед експонатів є й цілі групи творів окремих авторів, що дає добру нагоду прослідкувати різні аспекти й еволюцію їхньої мистецької манери. Достатньо згадати, що лише творів Михайла Мороза в Музеї УКУ налічується 69⁷⁹, Марії Гарасовської-Дачишин – 20, Тирса Венгриновича – 254 (в т.ч. – 232 екслібриси), Якова Гніздовського – 43 (в т.ч. – 23

екслібриси), Володимира Баляса – 9, Андрія Сологуба – 10, своєрідних мистців із яскравою індивідуальною манерою Параскевії Єремївої-Ставро – 12, Кліма Трохименка – 11... Музейні колекції зростали досить швидко й на сьогодні їх кількість обраховується тисячами. Виданий 1976 р. другий том «Світильника істини...» подавав, що музей на той час мав близько 10 000 експонатів⁸⁰. Невдовзі стало зрозумілим, що належним чином розмістити й зберегти таку поважну кількість предметів у непристосованих до цього приміщеннях УКУ буде неможливо. Тим паче, що треба було враховувати і перспективу розвитку Музею.

Зібрана в Римі стараннями Блаженнішого Патріярха Йосифа колекція водночас є і свідченням жертвенности багатьох українсько-діаспорних мистців, шанувальників прекрасного, фактом поваги й відданості людей з різних континентів до Патріярха Йосифа Сліпого. Сам засновник Музею УКУ та численні жертводавці вбачали його місію в тому, аби утримувати присутність української культури в цьому центрі світової культури, дати змогу відвідувачам Музею хоч би й епізодично ознайомитися з її розмаїтістю та багатством.

Як би не бачилася керівництву Української Греко-католицької Церкви й Товариству «Свята Софія» майбутність створеного Патріярхом Йосифом українського релігійно-культурного осередку у Вічному Місті, деякі його структури, особливо ж – Музей УКУ (властиво, тепер уже треба говорити про цей Музей, як про власність Товариства «Свята Софія» в Римі, заснованого Блаженнішим Йосифом) могли би і мали би стати добрим фундаментом для майбутнього Українського культурного центру в Римі, потреба в якому – велика, і який мав би постати тут в результаті співдії УГКЦ – й вищих структур державної влади України. Такий Український центр в Римі (може навіть – на купленій Блаженнішим Патріярхом Йосифом Сліпим території побіч Собору Святої Софії, і названий його іменем) був би гідним продовженням і реалізацією масштабних задумів Блаженнішого Йосифа, а водночас – гарантією для подальшого розвитку цього Українського Музею в Римі, тим самим – і продовженням справи його Великого Засновника.

У збірках Музею Блаженніший бачив один із чинників, які мали б допомогти українцям не затратити почуття своєї національної ідентичности, проти чого він застерігає усіх нас у «Завіщанні»: «Пам'ятайте, що нарід, який не знає або загубив знання свого минулого з його духовними скарбами, вмирає і зникає з лиця землі»⁸¹.

*Ректор Греко-католицької
Духовної семінарії та Богословської
Академії у Львові, о. д-р Йосиф Сліпий*

*В день відкриття посмертної виставки П. Холодного в стінах
Національного музею у Львові (організаційний комітет вистав-
ки: сидить – о. Йосиф Сліпий, стоять, зліва-направо –
І. Свенціцький, Ю. Магалевський, О. Луцький, М. Драган)*

Будівля Греко-католицької Духовної семінарії та Богословської Академії у Львові; фасад з вул. Коперника, 36

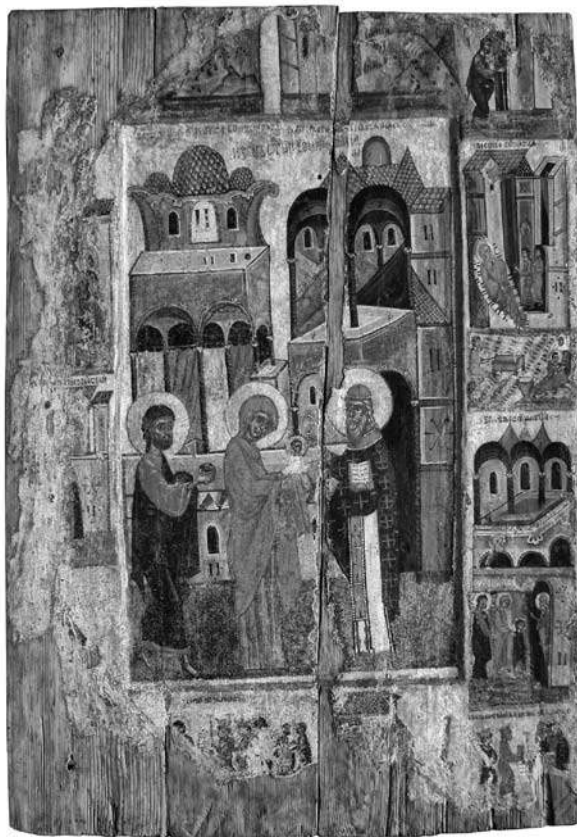
Внутрішнє подвір'я Греко-католицької Духовної семінарії та Богословської Академії у Львові

*Благословення розписів у каплиці Греко-католицької Духовної семінарії
(в центрі – митрополит Андрей Шептицький, крайній зліва – о. Ректор Йосиф Сліпий, поряд із ним – Петро Холодний)*

Св. Юрій Змієборець. XIV ст. Зі с. Станілі (МБА-52)

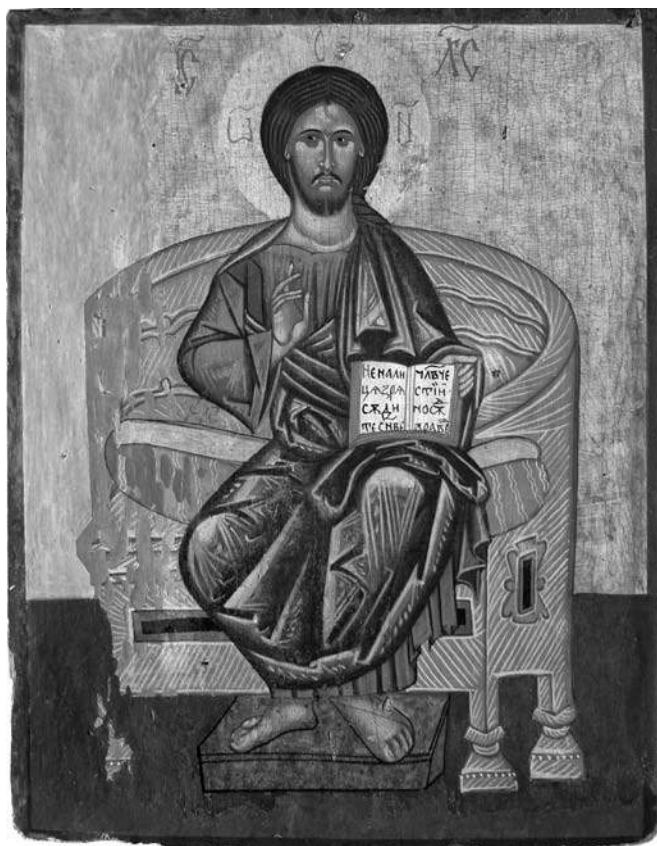
Собор свв. Йоакима й Анни. [1466]. Зі с. Станілі (МБА-215)

Христос-учитель. XV. З с. Милик (МБА-966)

Свв. Юрій і Параскева П'ятниця. XV. З с. Корчин (МБА-520)

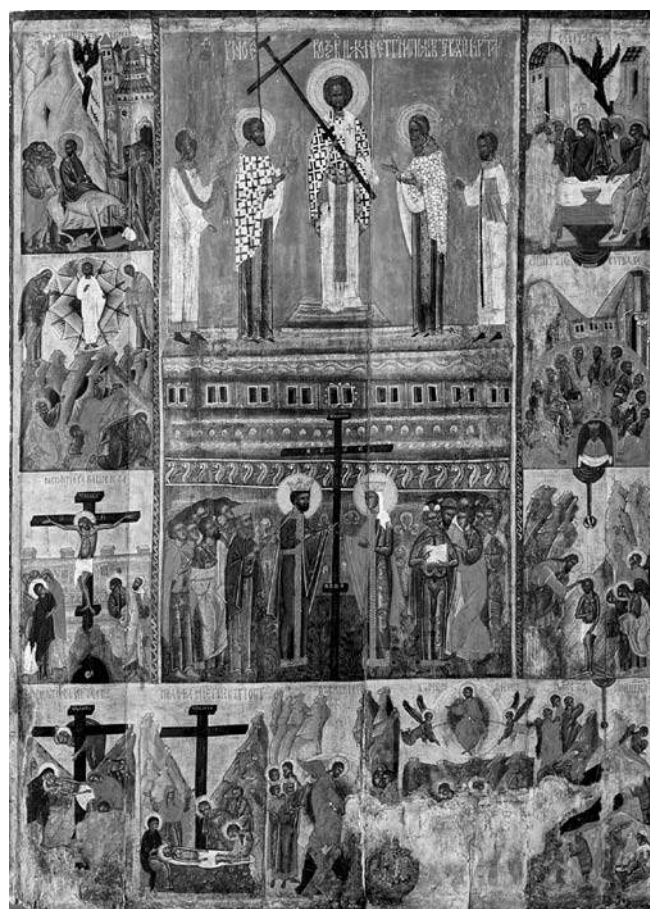
Пантократор. XV. 3 с. Явора (МБА-749)

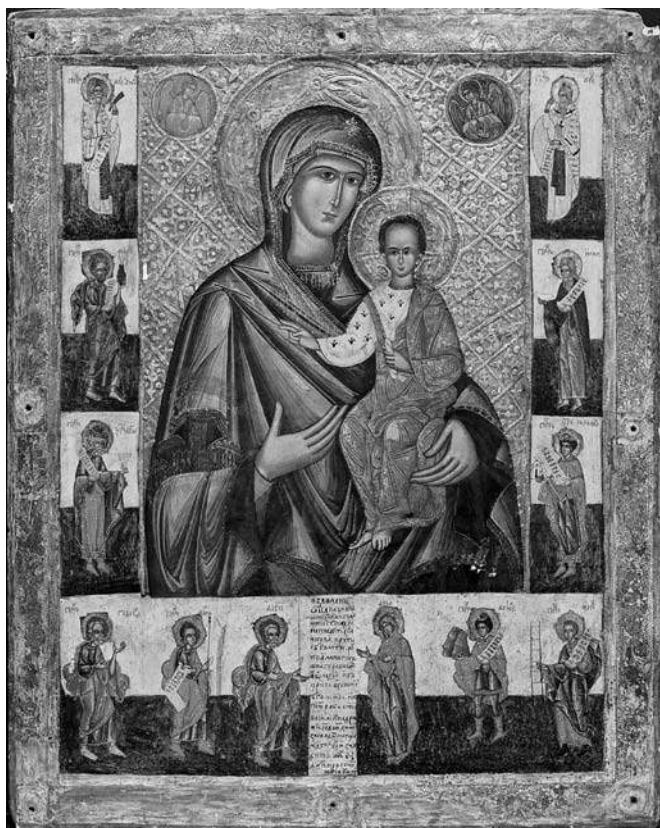
Богородиця Одигітрія з похвалою. Поч. XVI. 3 с. Камінка (МБА-95)

Св. Миколай. XVI. 3 с. Сушиця Велика (МБА-865)

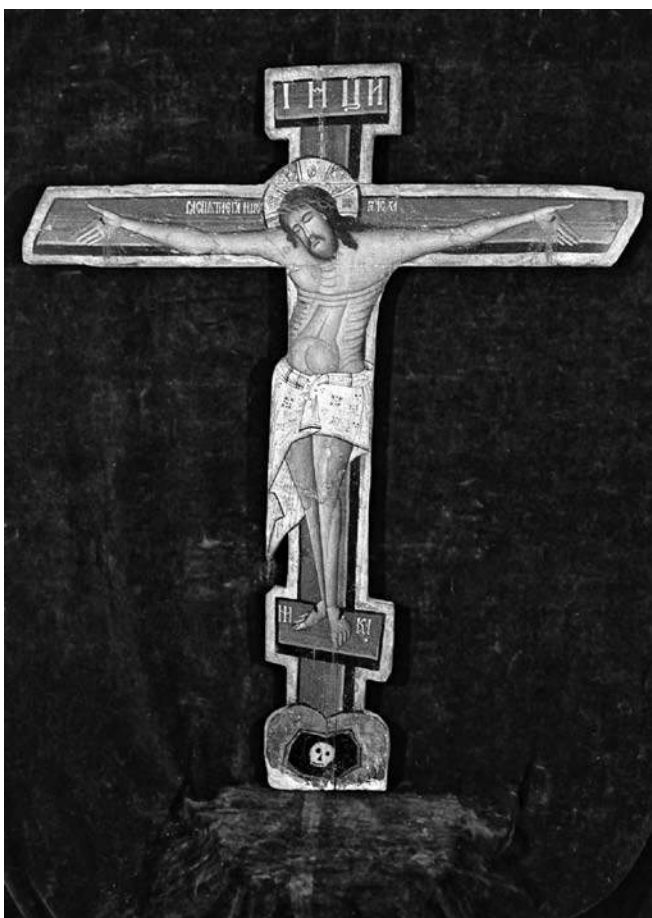
Воздвиження Чесного Хреста. XV. 3 с. Здвижень (МБА-1420)

Майстер Олексій. Богородиця Одигітрія з похвалою. Сер. XVI. 3 с. Смільник (МБА-698)

Знамення Богородиці. II/XVI. 3 с. Багновате (МБА-772)

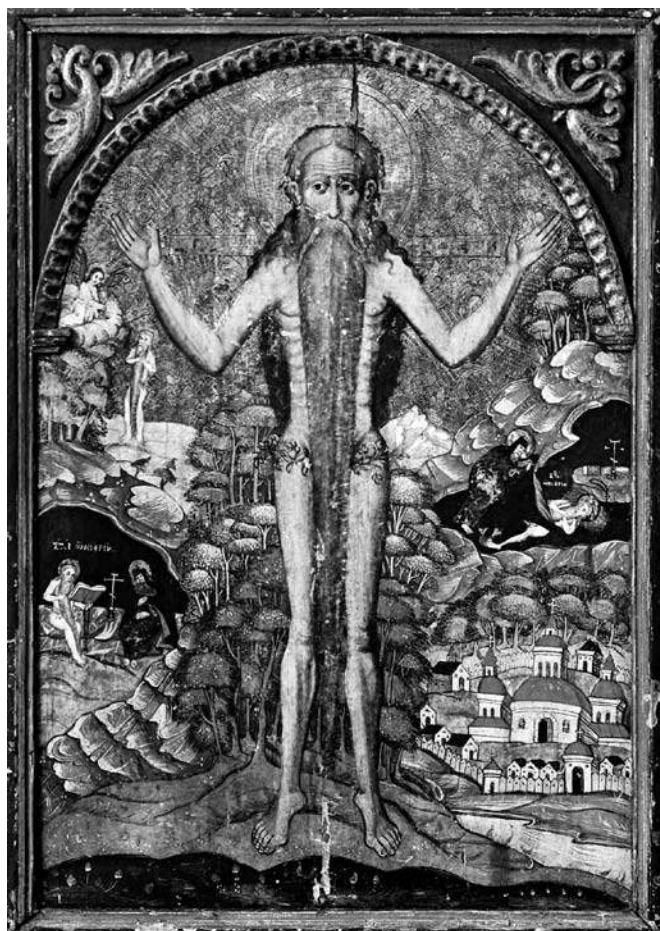
Хрест-Розп'яття. II/XVI. 3 с. Мізунь (МБА-58)

Страшний Суд. II/XVI. 3 с. Станія (МБА-86)

Микола Петрахович. Успення Богородиці. 1666.
З с. Ступосяни (МБА-709)

Св. Онуфрій Великий зі сценами житія. I/XVII.
З с. Лагодів (МБА-1156)

Св. Юрій Змісборець з житієм. Сер. XVII.
З с. Поручин (МБА-1028)

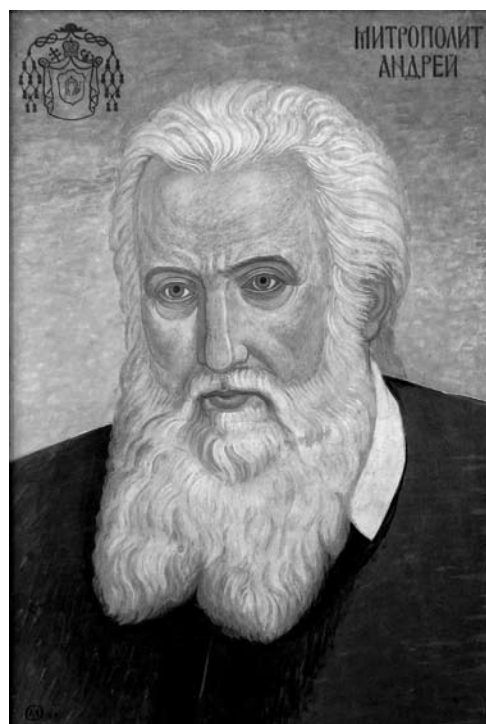
Іван – маляр Щирецький. Христос і самарянка. 1689.
З с. Мельничне (МБА-764)

Патріарший Двір УГКЦ в Римі, де зберігається частина мистецької колекції заснованого Блаженнішим Йосифом Українського музею в Римі. Фото Патріярха Йосифа (Сліпого) з римського періоду його життя

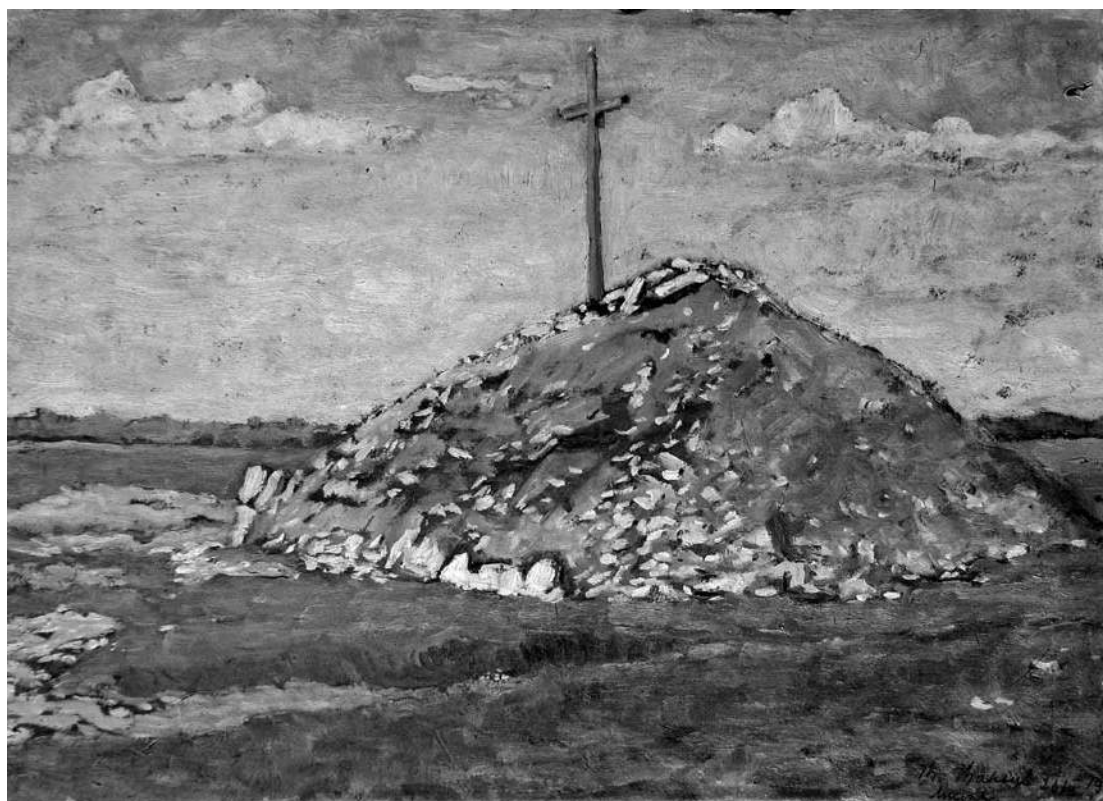

Михайло Мороз. Собор Святої Софії в Римі

Михайло Осінчук.
Портрет митр. Андрея Шептицького

Іван Іванець.
Могила УСС на Лисоні

Едвард Козак.
Бій у Львові в 1918 р.

Мілан Вучковіч.
Портрет Блаженнішого Йосифа

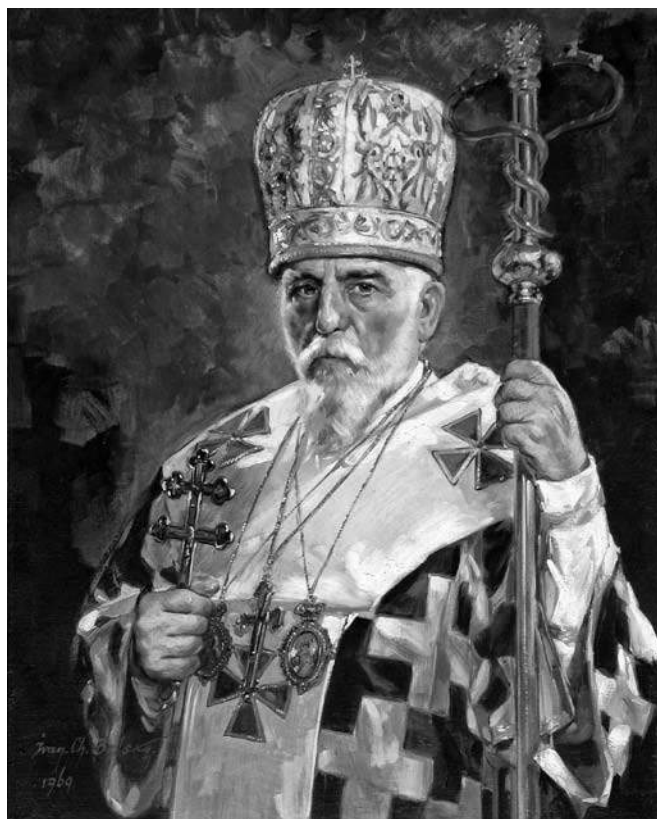
Борис Крюков.
Портрет Блаженнішого Йосифа

Петро Холодний-ст.
Портрет двох
молодих жінок

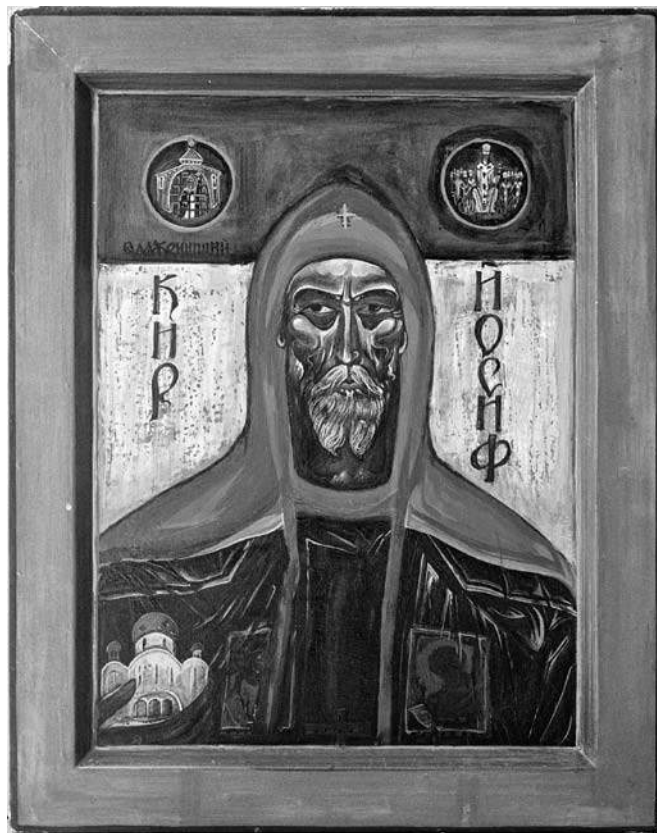
Уго Маццеї. Портрет Патріярха Йосифа (Сліпого)

Іван Бельський.
Портрет Патріярха Йосифа (Сліпого)

Михайло Мороз. Портрет Патріярха Йосифа („Іду на Україну”)

Омелян Мазурик.
Патріярх Йосиф-Ісповідник (портрет в іконній стилізації)

1. 1914 року Іларіона Свенціцького, під час відступу царських військ із тимчасово окупованої ними Галичини, російська влада вивезла (так само, як і митрополита Андрея Шептицького та багатьох інших визначних галичан) на територію тодішньої Російської імперії, звідки він зміг повернутися лише після повалення царського режиму в 1917 році.
2. Свенціцький І. Про музеї і музейництво (Нариси і замітки). – Львів, 1920. – С. 8.
3. Андрей Шептицький, митрополит. Про вагу і значіння музеїв // Літопис Національного музею за 1934 рік. – Львів, 1935. – С. 3.
4. Йосиф Сліпий, Верховний архієпископ і кардинал. Твори. – Рим, 1970. – Т. III–IV. – С. 377.
5. Там само.
6. Там само. – С. 351.
7. Відповідний декрет див. у: Йосиф Сліпий, Верховний архієпископ і кардинал. Твори... – С. 261–263.
8. Там само. – С. 260.
9. Там само. – С. 377–378.
10. Про це йдеться у статті «Музей церковного мистецтва при Богословській Академії у Львові». – «Діло», 1932. – 26 жовтня.
11. А про цю подію писали (окрім згаданої статті, підписаної криптонімом «В. С.») такі періодичні видання: «Мета», 23 жовтня 1932 року – стаття «Новий культурний здобуток»; «Діло», 4, 5 травня 1933 року – стаття І. Федорович-Малицької «Поза сірим буднем»; «Діло», 9 липня 1933 року; «Новий час», 9 листопада 1932 року – стаття М. Островерхи «Новий український музей у Львові»; «Неділя», 23 жовтня 1932 року – стаття «Свято в Богословській Академії у Львові: Інавгурація акад. року – Кілька слів про церковний музей – Пам'ятник Митрополита Андрея», підписана криптонімом.
12. Вперше колекція МБА була передана до НМЛ ще перед початком Німецько-радянської війни 1941–1945 рр., коли після приєднання Галичини до підрадянської України у 1939 році Богословська Академія, фактично, була закрита.
13. Паломництво до Святої Землі. Вражіння з подорожі // Твори Кир Йосифа... – Т. V. – Рим, 1973. – С. 224.
14. Йосиф Сліпий, Верховний архієпископ і кардинал. Твори. – Рим, 1970. – Т. III–IV. – С. 476–477.
15. Там само. – С. 730.
16. Див.: Декрет «Проголошення Преосв. Кир Йосифа Львівським Єпископом Помічником» // «Світильник істини». Джерела до історії Української Католицької Богословської академії у Львові (матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). – Торонто–Чикаго. – Част. II. – С. 211.
17. Див. каталог: «Retrospektywna Wystawa Sztuki Ukrainskiej ze zbiorow Ukrainskiego Muzeum Narodowego we Lwowie». – 1934, Luty. – №№ 22, 25, 42, 43.
18. Див.: Логвин Г., Міляєва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис. – Київ, 1976. – Табл. LXXI.
19. «Byzantinische Zeitschrift», 1935. – Bd. 35. – S. 70–77.
20. «Світильник істини». – Част. II. – С. 73.
21. Тепер фелони та епитрахилі зі Скиту Манявського знаходяться в колекції НМЛ: НМЛ-18457 / Дт-664; НМЛ-18458/1 / Дт-665; НМЛ-18458/2 / Дт-666; НМЛ-16459/1 / Дт-667; НМЛ-18459/2 / Дт-668; НМЛ-18460 / Дт-669; НМЛ-18462/2 / Дт-670.
22. Ікони з цього Молитовно-Деїсисного Чину вперше опубліковані у: Гординський С. Українська ікона 12–18 сторіччя. – Філадельфія, 1973. – Іл. 36–42. Щоправда, в це видання вкралася помилка: вказано, що вони походять з Милика.
23. Див.: Свенціцька В. Живопис XIV–XVI століть // Історія українського мистецтва. – Т. II. Київ, 1967. – С. 155, іл. 172; Гординський С. Українська ікона... – Іл. 127, 129; окрему публікацію, де йде мова про ікони Майстра Олексія (зокрема, й про дотичну бібліографію) див.: Сидор О. Ікони Майстрів Олексія і Дмитрія в колекції Національного музею у Львові // Літопис Національного музею у Львові. – Львів, 2000. – № 1(6). – С. 89–152.
24. Див.: Гординський С. Українська ікона... – Іл. 106, 125, 139, 142.
25. У вказаній праці С. Гординського ця ікона (іл. 144) подається без вказівки на її походження.
26. Див.: Свенціцький І. Іконопис Галицької України XV–XVI віків. – Львів, 1928. – Іл. 58; Свенціцький-Свяницький І. Ікони Галицької України XV–XVI віків. – Львів, 1929. – Іл. 224 (кольорова репродукція).
27. Див.: Сидор О. Іконографія Ісуса Христа в давньому українському мистецтві // Київська Церква. – 2000. – № 5. – С. 85.
28. Tkac C. Ikony zo 16–19 storocia na Severovychodnom Slovensku. – Bratislava, 1981. – Il. 32–40.
29. Див.: Свенціцький-Свяницький І. Ікони Галицької України... – Іл. 144.
30. Там само, відповідно, такі ілюстрації: 61, 63, 108, 152, 203, 205, 228.
31. Логвин Г., Міляєва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис... – Табл. CV.
32. Про підписні й датовані ікони з теперішнього складу збірок НМЛ (в т.ч. й відповідні ікони з колекції МБА) див.: Сидор О. Підписні та датовані ікони зі збірок Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. CCLXI. Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 2011. – С. 561–607.
33. «Воскресення» 1931 р. (68 × 42,5); два варіанти «Благовіщення» 20.IV.1931 р. (62 × 40,5); «Пробудження» (62 × 41); «Йордан» (Митрополит у мітрі, з хрестом і патерицею в руках, на тлі громади людей і священства), 1920 (48 × 55); «Квіти» 23.VII.1932 р. (олія, текстура: 53 × 42).
34. Подаємо повний опис цього твору, з Книги надходжень МБА: «Шептицький Андрей, митроп.; Бойко, олійний образок на дощині олійними красками; Бойко сидить в лісі на пні, в білій одежі з широким поясом, з довгим волоссям, з костуром в правій руці і капелюхом в лівій на коліні, звернений вправо. На обороті напис: «Всеч. О. Титу Войнаровському на пам'ятку хвиль довгих розмов – спільних праць і намірів – і щирої приязни. Підлюте, 12 липня 1906 + Андрей Митрополит»; сигнатура А.Ш., в золотій рамці. 23,5 × 36,5; рамка 32 × 44,5 см».
35. НМЛ-32451 / Ж-1984. Полотно, олія. 20 × 35 см. Цей твір (Пейзаж з корчмою при шляху в Лаврові – ?) подарував до НМЛ академік В. Щурат (вписано в інв. книгу 18.V.1949 р.).
36. Отець Музичка І. Ікона пензля Митрополита Андрея // Патріархат. – Нью-Йорк–Філадельфія, 1999. – № 11. – С. 7–10.
37. Твори Кир Йосифа... – Т. III–IV. – С. 629.
38. Ця пам'ятка тепер зберігається у Львівському музеї народної архітектури і побуту.
39. Петрушак П., Свенцицкая В. Икона «Сретение со сцени из жизни Марии» конца XIV – начала XV в. Из с. Станыли // Памятники культуры. Новые открытия. «Ежегодник-1990». – Москва, 1992. – С. 211–224.
40. Зведені відомості такого характеру за роки 1931–1937 див.: Твори Кир Йосифа... – С. 453–457, 628–629.

41. Тепер зберігається у фонді графіки НМЛ.
42. Її репродукція знаходиться у вже згаданій книзі С. Гординського і подіє вигляд цієї ікони ще до вибуху бомби, оскільки Михайло Драган, прощаючись із Гординським перед виїздом останнього на Захід, передбачливо (бо ж в обставинах того часу треба було бути готовим до всього) передав йому пачку негативів з ікон МБА.
43. Першу більшу публікацію про мистецьку колекцію цього музею див.: Сидор О. Блаженніший Йосиф і мистецтво. – Рим: Видання Українського Католицького Університету Святого Климента Папи, 1994 (книжка видана на пожертву \$5000 від п. Ірини Щербанюк зі США). У вказаному виданні міститься каталог 163-х мистецьких творів, що на той час знаходилися в експозиції Музею УКУ в Римі.
44. Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в першому п'ятиліттю свого постання і діяльності (1963–1968). – Рим, 1969. – С. 8.
45. Патріарший архів при Соборі Св. Софії в Римі, том 210 (далі – Архів). – Арк. 3.
46. Український Католицький Університет ... (1963–1968). – Рим, 1969. – С. 220.
47. Там само.
48. Архів. – Арк. 14.
49. Архів. – Арк. 11.
50. Високу оцінку давали цій роботі тогочасні мистецькі критики у різних публікаціях.
51. Згодом якраз до Музею УКУ в Римі були передані кільканадцять творів самого К. Трохименка, перелік яких див. у згаданому Каталозі мистецької колекції Музею.
52. Очевидно, це були ескізи до збережених в колекції Національного музею у Львові двох монументальних композицій на тему Воскресення Господнього, які мали бути частинами циклу т.зв. «Божого Гробу» для церкви Успення Пресвятої Богородиці у Львові, замовленого у П. Холодного-ст. На жаль, через його хворобу і смерть він не зумів завершити задуманого, і згодом подібний цикл для цього храму виконав В. Дядинюк.
53. Чорно-білу репродукцію, під назвою «Подвійний портрет», див. у журналі «Нотатки з мистецтва» (Філадельфія. – 1973. – Ч. 13. – С. 53); кольорова репродукція під назвою «Віра і Надія» – у виданні: Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятиліттю своєї діяльності, 1968–1973. – Рим, 1974. – Прикінцевий блок ілюстрацій.
54. Український Католицький Університет... (1963–1968)... – С. 219.
55. Там само.
56. Архів. – Арк. 19.
57. Там само. – С. 219, 221.
58. Архів. – Арк. 20.
59. Там само. – Арк. 28.
60. Там само. – Арк. 37.
61. Там само. – Арк. 62.
62. Там само.
63. Там само. – Арк. 67.
64. Репродукцію останньої див.: Сидор О. Блаженніший Йосиф і мистецтво. – Рим, 1994. – Кат. 26.
65. Архів. – Арк. 143.
66. Дещо вдалося передати до Генеральної Управи Чину святого Василя Великого в Римі.
67. Архів. – Арк. 186.
68. Там само. – Арк. 152.
69. Світильник істини. Джерела до історії Української католицької Богословської Академії у Львові (Матеріали зібрав і опрацював д-р Павло Сениця). Частина друга. – Торонто–Чикаго, 1976. – С. 565.
70. Архів. – Арк. 134.
71. Про історію церкви Жировицької Богоматері та св. Сергія і Вакха в Римі, як і про пов'язані з нею «українські сліди» в Римі див. працю о. д-ра Івана Хоми «Нарис історії храму Жировицької Богоматері в Римі» /окрема відбитка/. – Рим, 1972; а також статтю о. д-ра Партенія Павлика «Образотворче мистецтво в Українським Патр. храмі Жировицької Богоматері і Свв. мучеників Сергія і Вакха в Римі» // Богословія, т. XXXVI. – Рим, 1972. – С. 131–140.
- Про іншу точку зору на події 1960–1969 рр. навколо комплексу будівель на П'яцца Мадонна деї Монті, 3 – див.: О. Порфірій Підручний, ЧСВВ. Генеральна Курія ЧСВВ в Римі // Нарис історії Василянського чину святого Йосафата. – Рим, 1992. – С. 575–589.
72. «Вівтарі зруйновано, стінні фрески й образи знищено, образи вирізано з рам, іконостас викинено, залишилися тільки ікона Жировицької Матері Божої, якої важко було вирвати зі стіни, в якій вона вмурована...» // Вісті з Риму, 25 листопада 1970, ч. 17–18 (150–151). – С. 17.
73. Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятиліттю своєї діяльності. 1968–1973. – Рим, 1974. – С. 103.
74. Український Католицький Університет... 1968–1973. – Рим, 1974. – С. 215–222.
75. Там само. – С. 35.
76. Архів. – Арк. 205.
77. Автор цих рядків на початку 1992 р. займався упорядкуванням мистецької колекції Музею УКУ і, відібравши з неї вартісніші речі, влаштував із них експозицію у згаданій залі та в коридорі перед нею. У Синодальній залі було приміщено передусім твори малярства та скульптури, а в коридорі перед нею – переважно графіку. Синодальна зала пам'ятна, зокрема, тим, що тут від 31 жовтня до 5 листопада 1971 р. відбувся V Архiepіскопський Синод Української Греко-католицької Церкви, а 4–8 червня 1972 р. – пройшла перша сесія Постійного Синоду УГКЦ.
78. Materiały do dziejów Akademii sztuk pięknych w Krakowie. Tom II. 1895–1939. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1969. – S. 401.
79. Каталог творів М. Мороза в Музеї УКУ свого часу уклав проф. Володимир Овсійчук; опублікований у томі 55 «Богословії» за 1991 р., а також – окремою відбиткою («Михайло Мороз в Римі». – Рим, 1993).
80. Світильник істини... – Частина друга... – С. 565. Точну цифру неможливо назвати без докладної, кропіткої й довготривалої перевірки записів в інвентарних книгах, оскільки окремі предмети вписані до них по два, а то й по три рази, а під декотрими номерами вписано більші групи предметів (приміром, фотографії, поштові або пам'ятні значки й конверти, відзнаки, жетони тощо). Останній впис в інвентарну книгу зроблений 28 серпня 1987 р., під числом 34.557, однак ця цифра – неправильна. Повинно би бути – 5.757, бо в інвентарній книзі порушена послідовність нумерації: після числа «3.209» поставлено одразу «32.010», і далі вже йде така, помилково перебільшена нумерація.
81. Завіщення Блаженнішого Патріярха Йосифа // Благівісник Патріярха Києво-Галицького і всієї Руси. – Рік XVI–XX, кн. 1–4. – Кастель-Гандольфо, 1980–84. – С. 271.

РЕЦЕНЗІЇ

Михайло Косів,
м. Львів

ДОКУМЕНТИ, ЧИТАТИ ЯКІ... БОЛЯЧЕ І СТРАШНО

Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939 – 1987. У двох томах. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. Передмова, упорядкування, загальна редакція Володимира Сергійчука. Публікація здійснена за сприяння фракції Блоку Юлії Тимошенко у Верховній Раді.

Цей двотомник є найпотужнішим інформаційним проривом у суспільно-політично-психологічну проблему, щодо якої точиться гостра дискусія від часу схвалення Акта проголошення незалежності України. Відтоді й дотепер не припиняються суперечки: що робити з архівами совєцьких спецслужб? Їх варто відкрити повністю, наша свідомість здатна сприйняти весь масив засекреченої інформації, чи це може призвести до суспільного вибуху, протистояння, бажання помсти? Вимогу «люстрації» деякі політичні сили ставлять в основу своєї партійної програми, тоді як інші виступають проти цього. Кажуть: не час ще, зарано.

Коли називаю двотомник кагебістських документів про Патріарха Йосифа Сліпого найпотужнішим інформаційним проривом, то це означає, по-перше, що аналогічні публікації у нас уже здійснювалися, але, по-друге, останнє видання охоплює період у 49 років (півстоліття), він пов'язаний не лише з по-статтю Сліпого, але й з усією Українською Церквою, усім суспільним життям українців, яке гуртувалося навколо Церкви.

Отож, пригадаймо: у 2011 – 2012 рр. У серії “Історичні документи” видавництво “Смолоскип” здійснило три надзвичайно важливі видання: “Даниленко Василь. Ізидора, рідна сестра Лесі Українки: від сталінських таборів до еміграції”, “Репресовані діячі Української автокефальної Православної Церкви (1921 – біографічний довідник /упорядкували І.Бухарева, В.Даниленко, В.Окіпнюк, І.Преловська”, “Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918 – 1922): Документи і матеріали /упорядкували В.М.Даниленко, Н.В.Кривець/. 1 березня ц.р.

у Київському Будинку вчителя відбулася презентація цих книжок, про що писала “Літ. Україна” (22.03.2012). Таким чином вони набули значного публічного звучання. На жаль, менш відомим залишилося видання збірника документів “Окупанти без маски” (2011 р.), здійснене відомим правозахисником, політв'язнем, письменником Богданом Горинем. Цю книжку варто було б прочитати кожному українцеві. Адже в ній уперше опубліковано документальні матеріали про створення груп добре вишколених енкаведистських провокаторів, які діяли під маскою УПА, зокрема й партизанської СБ, чинили шпигунські дії, терористичні акти, жорстокі розправи над мирним населенням, списуючи ці злочини на українських націоналістів.

Двотомник про Патріарха Сліпого обіймає 245 документів (1132 сторінки). Вони “вели” його від першої їхньої появи в Галичині й аж до смерті Блаженнішого у Ватикані. Документи охоплюють сотні найрізноманітніших подій, ще більший перелік імен, розробку провокаційних планів, скерованих на знищення “уніатської” Церкви й самих уніатів. І перше, що треба собі чітко усвідомити: *такі документи треба вміти читати*. Треба завжди пам'ятати, що в них часто закодована дезінформація, відверта брехня (особливо, коли донощики передають зміст вислуханих розмов із відомими людьми – тут часто бажане видається за дійсне). На цьому акцентує нашу увагу упорядник й автор передмови проф. В.Сергійчук, категорично застерігаючи: “Публікація документів радянських органів державної безпеки вимагає уважного аналізу з огляду на суб'єктивність, а то й спотворене висвітлення якоїсь події, чи характеристики постаті, що залежало від конкретного інформатора. Особливо належить бути уважним стосовно, скажімо, думки допитуваного, зокрема під час досудового слідства» (т.1, с.7). Справді так, особливо це стосується текстів допитів ув'язненого Митрополита Йосифа Сліпого. Читаючи їх, хочеться почути (бодай в уяві відтворити) живий голос живої людини – страстотерпника,

а його там немає. Є залізобетонно-казенний стиль тюремного ката, або його помічників, які записують протокол. До того ж, допити проводилися, як правило, вночі, що й зазначено в протоколах, а вдень лягати на ліжко, відпочивати не дозволяли. “Ув’язнення ніччю, тайні судилища, безконечні допити і підглядання, катування, морення голодом; нечистиві слідчі і судді, а перед ними я, безборонний в’язень-каторжник, “німий свідок Церкви”, що знеможений, фізично і психічно вичерпаний, дає свідчення своїй рідній мовчазній і на смерть приреченій Церкві... І в’язень-каторжник бачив, що його шлях “на краю землі” кінчався приреченням на смерть! “ (Це зі спогадів про свій 18-річний шлях в’язня-каторжанина у “Заповіті”. – Львів: Піраміда, 2003. – С.11).

Дивне відчуття виникає під час прочитання усього словесного матеріалу двотомника: ці люди (і з одного, і з другого боку) були – ну, зовсім не готові, не здатні до розмови звичайною людською мовою. Допити, документи, агентурні свідчення велися, звісно, російською мовою. Та справа не в тому. Навіть не в тому, що арештант і допитувач були ідейними противниками. Справа в інтелектуально-психологічно-моральній безодні, яка пролягала між ними. З одного боку, на пригвинченій до підлоги табуретці (мені також довелося на такій сидіти) перебував духовний велетень, Глава Церкви, професор теології й філософії, ректор університету, автор численних наукових досліджень, учений європейського рівня, людина – ревно віддана Богові і своїй пастві (“Любит дасть почувствовать свою власть и ошеломить человека. Противоречий не выносит. Образован хорошо. Знает почти все европейские языки. Хороший организатор. Много путешествовал, был во всех европейских странах и в Америке, считается крупным теоретиком...” – із оперативного повідомлення НКВД у Львівській області), а з другого, – за столом, у м’якому фотелі – природний нікчема, невіглас, до того ж – моральний виродок (незалежно, чи це капітан, майор, полковник – вони іноді мінялися). Якою могла бути розмова між цими людьми, навіть якщо не забувати, що це представники різних, ворожих світів?! Біль стискає серце: в які (чий) руки ми тоді (та іноді й тепер) потрапили! Отож маючи конкретні, наочні, очевидні докази того, з якими новітніми “панамі” йому і його Церкві судилося мати справу, безкінечно обвинувачуваний “во лжи” (позаяк не хотів свідчити щодо конкретних подій, фактів, людей), Йосиф Сліпий, однак, не приховує своїх поглядів – ані релігійних, ані політичних.

Складається враження, що він говорить не з ними, не для них – він говорить з вічністю, чинить сповідь перед суддею Всевишнім. Зовсім не скриває своєї відданості греко-католицькій Церкві, Ватиканові, своїх симпатій до українських національних державотворчих ідей, навіть своєї участі в усуненні розколу між двома гілками ОУН (мельниківського і

бандерівського напрямків), бо це ж, ясна річ, послаблює національні змагання українського народу. Ситуацію, яка склалася на слідстві, яскраво відтворює протокол допиту, який тривав з невеликими перервами дві доби, 4 і 5 липня і ще вночі 6 липня 1945 р. в Києві. Допит починається запитанням: “Следствием установлено, что греко-католическая церковь, находящаяся под главенством Папы Римского, проводила и проводит подрывную работу против Советского Союза. Почему Вы, как лицо, через которое эта подрывная работа проводилась, находясь под арестом более двух месяцев, не даете по существу вопроса откровенных показаний? “(Т.1, с.303). А позаяк підслідний ніяк не бажав давати “откровенных показаний”, вони почали “шити справу” самі. Створюється враження, що протокол допиту був складений наперед у катівських кабінетах слідчих. Митрополита три доби мордували лише для того, щоб офіційно, вголос, поставити необхідні їм запитання, а відтак підставити під ними наперед заготовлені відповіді. Бо Йосиф Сліпий відразу ж “признається”, що він дійсно “пытался скрыть от органов следствия” відомі йому факти, а далі ... Судіть самі: “В 1918 году, с помощью иностранных интервентов, буржуазные украинские националисты пытались отторгнуть Украину от России и создали Самостоятельное украинское государство. Ватикан не замедлил признать правительство Петлюры...”(Т.1, с.304). Таке хтось з нормальних людей може “вкласти” в уста і свідомість Йосифа Сліпого? Або: “Греко-католическая униатская церковь Галиции, находившаяся под главенством Папы Римского, долгие годы руководившая польским графом и крупным помещиком митрополитом Андреем Шептицким, а после его смерти мною, в полном соответствии с антисоветской политикой Ватикана, проводила подрывную работу против влияния марксистско-ленинского материалистического мировоззрения, против нарастающего в народе Западной Украины революционного движения, против пропаганды коммунистических идей и советского строя” (Т.1, с.305).

Який жаж! Та не міг так говорити професор, теолог, митрополит Йосиф Сліпий, навіть якби дуже старався, прагнучи догодити. Просто не знав він такої мови з курсу примітивних комуністичних агітликів. Серед усіх європейських мов, якими він володів, не було такої лексики, такого стилю, такої фразеології, тональності – їх витворила тільки російська імперська тюремщина. Не кажу навіть про змістову, ідейну скерованість наведених текстів – вони не були (не могли бути) в жодному запасі його лінгвістичних знань, навиків. А за 2,5 місяці тюремної науки він фізично не міг їх опанувати. Майор Гевлич, капітан Крикун, стенографістка Близнюк, підписані під протоколом допиту – підлі, жорстокі, але й нікчемні фальсифікатори, злочинці. Отаких би судити без жалю і милосердя!

Страшно стає, коли читаєш серед розроблених тюремщиками заходів ось таке завдання: “В течении 10-ти дней подобрать агента для разработки СЛЕПОГО в камере (исполняет т.Волошин), а также подобрать для камерной разработки остальных арестованных” (Т.1, с.448). І підбирали. Й ті діяли від 1939 року й до самого кінця. Уявлю ситуацію: 1944 року, тоді ще живий Митрополит Шептицький, готує делегацію в Москву для зустрічі з найвищим державним керівництвом (бажано б із самим Сталіним), аби обговорити подальшу долю УГКЦ. При тому передає для потреб фронту зібрані серед віруючих 100000 крб. Так ось, у цій невеличкій групці є й спеціальний “інформатор” (як і в тодішньому святоюрському середовищі). Цитую: “Агентов УНКГБ – [...] и агента НКГБ УССР - [...] имеющих доступ в ближайшее окружение митрополита ШЕПТИЦКОГО, использовать для глубокого освещения настроений этого окружения и всех мероприятий...” (Т.1, с.38). Делегацію в Москву очолював брат Митрополита Андрея – Архимандрит Унівського монастиря отців студитів о.Климентій Шептицький. Так ось: “Архимандрит интересовался “экономической стороной” поездки делегации. Спрашивал источника о том, хватит ли на поездку 4-х лиц, 10-12 тыс.рублей. Поездка назначена на 3 недели, т.е. до половины октября.

Архимандрит просил источника непременно известить его в том случае, если он выедет сам раньше, т.е. до отъезда делегации из Львова в Киев и в Москву” (Т.1, с.44). Хто? Хто із цих чотирьох, точніше – трьох, бо ж не будемо рахувати самого Архимандрита Климентія, був “істочніком”? Скажіть, на милість Божу: це треба знати? Не маю сумніву – треба! Інакше ж ми не станемо вільними людьми. Бо ж “істочніки” незмінно супроводжували Митрополита Сліпого протягом усієї його вісімнадцятирічної тюрми-каторги, не бракувало їх і після його звільнення і від’їзду до Риму в 1963 р. Уявляєте, знову ж таки, нову ситуацію: у вересні 1956 року, Блаженніший уже понад 11 років перебуває у концлагері (це слово незмінно вживав сам Йосиф Сліпий, як і інші совєцькі в’язні) і зовсім немає надії, що він вийде на волю, і взагалі – що залишиться живим, панове-гестапівці із Карагандинського та Львівського КГБ (“дружба народів” у дії) організовують “разработку бывшего митрополита греко-католической церкви СЛЕПОГО”, першим пунктом якої передбачено: “Подбор кандидатур, вербовку и подставы СЛЕПОМУ такой агентуры, которую можно было бы через него ввести в униатское подполье и Ватикан” (Т.2, с.166). Гадаєте, не підібрали, не підставили, не ввели? Ще й як! Через 17 років (лютий 1973) Святійший Отець Павло VI доручає кардиналові Сліпому послати в Україну свого найдовіренішого представника для зустрічей і розмов з представниками катакомбної Церкви. Звісно ж усе мало відбуватися абсолютно конспіративно. Й ось: “СЛИПЫЙ пригласил в

Рим [...], с которым он лично знаком на протяжении многих лет, и предложил ему выехать во Львов. За время пребывания во Львове [...] по нашему заданию осуществил встречи с рядом униатских священников и монахов, в том числе с нелегальным епископом СТЕРНЮКОМ, бывшим ректором семинарии ЧОРНЯКОМ и канцлером Перемышльской епархии ГРИЦЕЛЯКОМ” (Т.2, с.416). Далі інформація про суть розмов. Що з цим робити тепер? Отой чоловік – три крапки – ще живе, діє? Що він зараз робить? Чи хтось є на його місці? Маємо на це не зважати й мовчати?

В книжці не обнародовано жодного прізвища тих, що позначені трьома крапками. Це виглядає так: “агент [...] сообщил”. Або так же само: “источник [...] сообщил”. Їхня позиція зрозуміла, адже “...необходимо иметь в виду, что источник, давший эти сведения, является весьма ценным агентом и неосторожное пользование его материалами, например дача агентуре ориентировки или прямых заданий о фигурирующих в настоящем сообщении лицах, может привести к провалу” (Т.1, с.30). А що ж тепер робити з усім цим архісекретним масивом нам? Продовжувати проявляти “осторожность”? Гадаю, щодо цього мають висловитися якнайширші кола громадськості. Проблема не може стосуватися лише науковців, політиків, працівників СБУ. Та навіть тих, кого це особисто стосується. Наведу текст листа, присланого мені Державним архівом Служби безпеки України 25.01.2010 р.: “Шановний Михайле Васильовичу! У 2009 – 2010 роках у Галузевому державному архіві Служби безпеки України проведено пошук документів стосовно репресій, вчинених КГБ проти представників українського демократичного руху в 1970 – 1980-х роках. У результаті архівно-пошукової роботи виявлено близько 800 документів, які свідчать про brutальні дії радянських органів держбезпеки відносно Вас, Ваших рідних та однодумців у ході проведення операції за справою “Блок”. (В основі цієї обширної операції було полювання за “недобитками” українських буржуазних націоналістів і бажання їх остаточно зліквідувати, зокрема за учасниками видання підпільного журналу “Український вісник”. – М.К.). На даний час ми постали перед проблемою, яким чином і в якій мірі можна було би оприлюднити ці непересічні свідчення жертвовності свідомої української інтелігенції на шляху до відновлення державної незалежності нашої Батьківщини... Директор архіву В. В’ятрович”.

На засіданні “круглого столу”, скликаного архівістами з означених питань, були присутні зо два десятки причетних до “Дела “Блок” дисидентів та членів їхніх сімей. Усі заявили, що не заперечують оприлюднення знайдених архівістами документів. І що з того? Прийшла нова влада, не стало в Галузевому архіві СБУ В’ятровича, а проти історика-архівіста Руслана Забілого взагалі порушили кримі-

нальну справу за “спробу розголошення”. Але ж бо це не є особистою справою фігурантів кагебістського архіву.

Означений в опублікованих документах період Патріарх Йосиф Сліпий вважає визначальною віхою свого життя у передсмертному “Заповіті”: “На цьому шляху могутня Божа Десниця помагала мені, в’язневі Христа ради, давати свідчення Христові, як це Він прорік учням-послідовникам: “І будете мені свідками в Єрусалимі і в усій Юдеї та Самарії, і аж до краю Землі...” Але на придорожніх стовпах мого шляху видніли інші написи: не Єрусалим, Юдея, Самарія, а Львів, Київ, Сибір, Красноярський край, Єнісейськ, Полярія, Мордовія..., і так дослівно “аж до краю землі”.

Патріарха Йосифа Сліпого називаємо Сповідником Віри. Таким він постає перед нами зі щойно опублікованих документів. Від нього вимагали не відречення від християнської віри, як від перших священномучеників, а тільки від “своєї Церкви, свого народу. Патріарх не пішов на це. І в цьому полягає його апостольська місія в українській історії. “Сьогодні я дякую Господу Богу, – пише Йосиф Сліпий у своєму “Заповіті”, – що дав мені ласку бути свідком і Сповідником Христа так, як це велить Його заповітні слова! З глибини душі дякую Господу Богу за те, що з Його поміччю я не посоромив землі своєї, ні доброго імені своєї рідної Церкви, ні себе, її смиренного служителя і пастиря...”

Будьмо й ми гідними цього подвигу.

7 квітня 2012 р.

*Алла Киридон,
м. Київ*

«ВМЕРЛИЙ», ЩО ГОВОРИТЬ...»: ПАТРІАРХ ЙОСИП СЛІПІЙ (1892-1984) У ДОКУМЕНТАХ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Рецензія на видання: Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр. У двох томах. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012.

2012 рік проголошений Роком Блаженнішого кардинала Йосифа Сліпого. 17 лютого цього року виповнилася 120-та річниця від дня народження Патріарха Йосипа Сліпого (Йосипа Коберницького-Дичковського), непересічної особистості багатьох політичних, церковних і культурних контекстів. Верховний архієпископ Йосип Сліпий – єпископ Української греко-католицької церкви, кардинал Римо-католицької церкви; з 1 листопада 1944 року – Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський; з 23 грудня 1963 року – Верховний Архієпископ Львівський – предстоятель Української греко-католицької церкви; учений-богослов, автор низки творів із догматичної теології та історії церкви, опублікованих упродовж 1961-1984 рр.; був почесним членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка, дійсним членом Тіберійської академії в Римі, членом Папської Академії Святого Томи, почесним доктором багатьох університетів. Враховуючи визначний внесок Патріарха Йосипа Сліпого у розвиток національної ідентичності та духовності українського народу, Верховна Рада України постановою від 22 березня

2012 року «Про відзначення 120-річчя з дня народження Патріарха Йосипа Сліпого» ухвалила «протягом 2012 року урочисто відзначити на державному рівні 120-річчя з дня народження Патріарха Йосипа Сліпого (Йосипа Коберницького-Дичковського)»¹.

Річниця видатного діяча актуалізувала творчий пошук науковців і відповідно появу нових праць про життя та діяльність Патріарха Української греко-католицької церкви. Саме цього року світ побачило двотомне видання «Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр.» (Передмова, упорядкування, загальна редакція Володимира Сергійчука, професора Київського національного університету імені Тараса Шевченка)². Як наголосив директор Інституту історії Церкви УКУ о. д-р Андрій Михалейко, двотомник документів – це велике доповнення до джерельної бази, пов’язаної з дослідженням постаті Патріарха Йосипа Сліпого, зокрема, періоду 1945 – 1963 рр.³. На думку М. Косіва, цей двотомник «є найпотужнішим інформаційним проривом у суспільно-психологічну проблему, щодо якої точиться дискусія вже 20 років: що робити з архівами совєцьких спецслужб?»⁴.

Мета пропонованої публікації – подати рецензію на видання. Слово «рецензія» латинського походження («*recensio*») і в перекладі означає «перегляд, по-

відомлення, оцінка, відгук про що-небудь». Можна сказати, що рецензія – це жанр, основу якого складає відгук про твір, а відтак, за правилами жанру, предметом рецензії виступають не безпосередні факти дійсності, а інформаційні явища – книги, брошури, спектаклі, кінофільми, телепередачі тощо.

Предметом пропонованої рецензії є видання «Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр.». Як слушно зауважив сучасний вітчизняний архівознавець Г. Папакін, «публікація історичних джерел здавна є невід'ємною частиною історичного наукового процесу, адже саме за рахунок таких публікацій створюється його могутнє підґрунтя. Спираючись на оприлюднені джерела, історична наука розвивається, претендуючи на розкриття всебічної об'єктивної картини минулого»⁵.

Слова заголовка пропонованої наукової розвідки запозичено з «Заповіту Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого»⁶. Зокрема в документі вміщено текст промови, виголошеної 28 вересня 1969 року Президентом італійської посольської палати Юлій Адреотті. Звертаючись до Патріарха, посол нагадав епізод 1940-х років. У 1948 році вийшла книжка про становище християнства в СРСР, де зокрема зазначалося: «Одинадцятого квітня 1945 року деяких єпископів заарештовано: Митрополит Сліпий, про якого загально говорилося, що він помер, на підставі найновіших вісток мав би ще знаходитися між живими». Оцей теперішній світ, який відважився робити закиди Пієві XII-ому за те, що він вчасно не довідався про те все, що потайки діялося в концентраційних таборах, цей самий світ після закінчення війни і після того, як наступив мир, в 1948р. все ще не міг знати, Еміненціє, чи Ви може вже вмерлі, а чи може ще живі. На превелике щастя, Ви є «вмерлий», що говорить, і не тільки той, хто говорить, але такий, що творить...»⁷. Зі сторінок двотомного видання «Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр.», діяч говорить мовою документів.

У двотомному виданні, хронологічно сфокусованому на майже півстолітньому проміжку (охоплює 49 років) уперше публікуються документи радянських спецслужб, у яких зафіксовано сторінки життя й діяльності Патріарха Йосипа Сліпого. До видання включено унікальні документи (245 одиниць), які зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Хронологічний діапазон документального масиву, включеного до першого тому, – листопад 1939–червень 1946 року. Другий том репрезентує джерельний комплекс у часових межах від квітня 1953 року до червня 1991 року.

Публікації джерел передусь вступна стаття упорядника під назвою «Великий страдник за віру й Україну», в якій окреслено основні життєві віхи Патріарха Йосипа Сліпого. Як справедливо наголошує

упорядник видання, публікація документів радянських органів державної безпеки вимагає уважного аналізу з огляду на суб'єктивність, а то й спотворення висвітлення якоїсь події чи характеристики поста-ті, що залежало від конкретного інформатора. Особливо належить бути уважним стосовно адекватного вираження, скажімо, думки допитуваного, зокрема, під час досудового слідства. Треба мати на увазі, що слідчі каральних органів, які писали протоколи допитів, довільно передавали пояснення заарештованих, подавали свою версію почутого від них, вставляючи слова й вирази, які ті зовсім не висловлювали. Це особливо впадає в око, коли у відповідях Йосифа Сліпого наводять такі вирази, як «бандформирования» тощо.

Справді, протоколи з такими виразами підписані Сліпим, але це не означає, що він давав саме такі пояснення. Зрештою, Йосиф Сліпий на судовому засіданні про це скаже чітко, звинувачуючи слідчих-енкаведистів у фальсифікації документів і примусу щодо їх підписання.

«Ретельний аналіз пропонованих документів, зокрема протоколів допитів (і не тільки Йосифа Сліпого) якраз і засвідчує запроваджену в більшовицьких каральних органах таку недопустиму практику фальшування свідчень, коли заарештованих змушують підписати протокол, який викривляє дійсність», підкреслює В. Сергійчук⁸.

У вступній статті зазначається: «...Відчуваючи загрозу існуванню рідної церкви, Митрополит Андрей Шептицький у вересні 1939 року звернувся до Папи Пія XII з проханням⁹ затвердити ректора Львівської Богословської академії о. Йосифа Сліпого архієпископом»¹⁰. Відтак стає зрозумілим, чому перший документ зібрання датований 25 листопада 1939 року – «Звернення папи Римського Пія XII до духовенства і віруючих Львівської єпархії з нагоди надання Йосифу Сліпому права на наслідування престолу Митрополита УГКЦ»¹¹. Зокрема в «Зверненні» зазначалося: «Сьогодні ми...Возлюбленого Сина Йосифа Сліпого, Архидиякона Вашої Митрополичої Капітули і ректора Єпархіяльної Богословської Семінарії, вибираємо для вакууючої Архiepіскопської Церкви в Серре і її ж титул йому надаємо, а рівночасно оголошуємо й устанавляємо Достойному Братові Андрееві Шептицькому Митрополичої Вашої Львівської Церкви Українців Архiepіскупові, поки він живе та очолює свою Церкву, Кoadiутором в Управі та Адміністрації цієї ж Церкви із правом будучого наслідства як в духовних, так теж в дочасних справах, із усіма повноваженнями, тягарями й обов'язками, що приналежать цьому Урядові згідно з загальним правом і нормами Української Церкви». Водночас зауважувалося: «На випадок, коли б Ваша Архiepархія з якої-небудь причини порожнилася, постановляємо і заявляємо, що вона вже відтепер фактично обсаджена Особою цього ж Архiepіскупови Йосифа»¹².

Увесь масив документів першого тому (118 одиниць) можна умовно розділити на дві частини. Перша – незначна за обсягом, включає дев'ять документів періоду 1939 – 1941 рр. Із точки зору походження увиразнюються дві групи матеріалів. До першої слід віднести документи церковного походження (звернення папи Римського Пія XII, Митрополита Андрея Шептицького до духовенства і віруючих з нагоди надання Йосифу Сліпому права на наслідування престолу Митрополита УГКЦ, повідомлення конгрегації Східної церкви про призначення Святого Престолу в УГКЦ). Друга група (шість документів) відтворює характер оперативної роботи по духовенству УГКЦ в західних областях УРСР, стосовно єзуїтів у м. Львові, оперативного повідомлення про оточення Митрополита Андрея Шептицького, а також оперативного повідомлення щодо розробки Йосифа Сліпого і реєстраційного листка на нього. За видовою ознакою ці документи поділяються на а) звернення найвищих духівників Римської церкви і УГКЦ; б) плани оперативних заходів і оперативні повідомлення радянських органів держбезпеки щодо роботи по духовенству УГКЦ; в) інші документи – реєстраційний листок Управління НКВС по Львівській області на Йосифа Сліпого; повідомлення конгрегації Східної церкви про призначення Святого Престолу в УГКЦ.

Друга частина документів першого тому включає 108 одиниць різних матеріалів від часу відновлення радянської влади в західних областях УРСР восени 1944 року до середини червня 1946 року. З метою дотримання вимог наукового підходу до аналізу їх також доречно умовно розділити на кілька груп з огляду на їх походження. У першій з них зібрані документи радянських органів державної безпеки щодо греко-католицьких священників і проведення проти них репресивних заходів. Наступна група включає шість документів спецорганів радянської влади щодо Митрополита Андрея Шептицького, де Йосиф Сліпий фігурує тільки опосередковано. Найчисельніша група містить документальні матеріали із спецархівосховищ, присвячені безпосередньо Патріарху Йосифу Сліпому.

Загалом усі документи другої частини першого тому за видовою ознакою можна поділити на а) оперативні і спеціальні повідомлення, рапорти і довідки НКДБ УРСР; б) доповідні, постанови органів держбезпеки про визначення запобіжних заходів, арешти греко-католицьких священників, їх майна; в) протоколи обшуків; г) протоколи та стенограми допитів і судових засідань (найбільший за обсягом масив матеріалів – усього 62 документи); д) обвинувальний висновок і вирок військового трибуналу військ МВС Українського округу у справі митрополита Йосифа Сліпого та ієрархів УГКЦ; е) інші документи – ордер на арешт і обшук Митрополи-

та Йосифа Сліпого; його анкета; плани радянських органів державної безпеки щодо проведення додаткових оперативно-слідчих заходів по справі заарештованих керівників УГКЦ; довідка лікаря в'язниці МДБ УРСР про стан здоров'я Митрополита Йосифа Сліпого; список свідків у справі Митрополита Йосифа Сліпого та ін.

Другий том видання включає 127 документів за період квітень 1953 року (після смерті Й. Сталіна) – січень 1987 року (процес перебудови М. Горбачова). Органічним доповненням до другого тому видання є додаток, у якому міститься «Висновок стосовно Митрополита Йосифа Сліпого за матеріалами його кримінальної справи» від 3 червня 1991 року. За хронологією документи умовно формують дві групи: документи періоду ув'язнення Митрополита Йосифа Сліпого в радянських спецтаборах ГУЛАГу (1953 – січень 1963 року) – 109 документів; матеріали після звільнення Патріарха та його виїзду за кордон (травень 1963 року – жовтень 1982 року) – 18 документів. Осібно знаходиться останній документ «Доповідна записка КДБ УРСР до ЦК КПУ про нарощування зусиль Ватикану з відродження УГКЦ в Україні», датований 5 січня 1987 року.

У першій частині другого тому (хронологічно окреслимо цей сегмент документального обшару 1953-1963 роками) виокремлюється кілька груп документів: матеріали МВС СРСР і УРСР, документи КДБ при Раді Міністрів СРСР і при Раді Міністрів УРСР, матеріали Судової колегії з кримінальних справ Верховного суду УРСР. Усі вони мають відношення до оперативної інформації, слідчої діяльності та судових рішень у справі видатного церковного діяча й пов'язаних із ним осіб. За територіальним походженням – це документи, які географічно локалізовані на території України, Російської Федерації й пов'язані з «розробкою» очільника Української греко-католицької церкви.

За видовою ознакою документи першої частини другого тому поділяються на а) довідки, доповідні записки, листи (оперативні, реєстраційні), вказівки щодо «розробки» осіб тощо; б) оперативні повідомлення; в) листування Митрополита Йосифа Сліпого; г) запити і відповіді відносно Йосифа Сліпого, його родичів, знайомих, сподвижників та ін.; д) постанови про арешт Митрополита Йосифа Сліпого; е) протоколи допиту Йосифа Сліпого, його знайомих, рідних та ін.; вирок судового засідання, ухвали судової колегії.

Певна частина документів (18 одиниць) другої частини другого тому (хронологічно – від травня 1963 року належать до групи відомчих матеріалів Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР: постанова про припинення оперативної справи «Рифи» на Митрополита Йосифа Сліпого й інших осіб, інформаційні повідомлення та доповідні записки КДБ при Раді Міністрів УРСР до ЦК КПУ щодо

діяльності Митрополита Йосифа Сліпого за кордоном, діяльності УГКЦ в підпіллі тощо.

Матеріали другої частини другого тому теж умовно можна увиразнити за видовою характеристикою: а) постанови; б) інформаційні повідомлення; в) доповідні записки (з приводу діяльності Митрополита Йосифа Сліпого, його прихильників, зусиль українського греко-католицького підпілля, емігрантських кіл і Ватикану з відродження структури і діяльності УГКЦ в Україні тощо).

Органічним доповненням до другого тому документів є додаток, у якому міститься «Висновок стосовно Митрополита Йосифа Сліпого за матеріалами його кримінальної справи» (від 3 червня 1991 року). У документі, зокрема, констатовано, що «Сліпий Йосиф Іванович підпадає під дію ст. 1 Закону Української Радянської Соціалістичної республіки від 17 квітня 1991 року «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні»¹³.

Вагомим доробком видання є іменний та географічний покажчики до першого і другого томів. Відтак, рецензований двотомник частково компенсує фрагментарність документальної спадщини повного періоду історії УГКЦ. Актуальність видання визначається необхідністю реконструкції життєвого шляху Патріарха Йосипа Сліпого, інформативною лакунарністю та потребою системного дослідження історії УГКЦ.

Водночас, на превеликий жаль, попри очевидну унікальність видання, упорядник не вважав за потрібне окреслити принципи виявлення та відбору джерел до публікації, відбору тексту (за наявності кількох примірників, редакцій, списків тощо). Потребу поглиблення методологічний інструментарій публікації документів. Ретельнішим хотілося б бачити археографічне оформлення історичних джерел. Публікації документів здійснено без дотримання правил едіційної археографії, згідно з вимогами якої вартісними є означення текстових лакун, виправлень, втрат частин тексту тощо. Необхідним видається комплексний аналіз документів із позицій досягнень сучасної науки. Відсутність повноцінного наукового апарату (зокрема коментарів до окремого документу та видання в цілому, ситуативних коментарів тощо) значно збіднюють і підважують його наукову цінність. Можливо, упорядникові варто було б окреслити тип публікації джерел (як відомо, запропоновано три таких основних типи: академічна, науково-критична, популярна публікації), що забезпечило б від критичних зауважень щодо правил публікації історичних джерел.

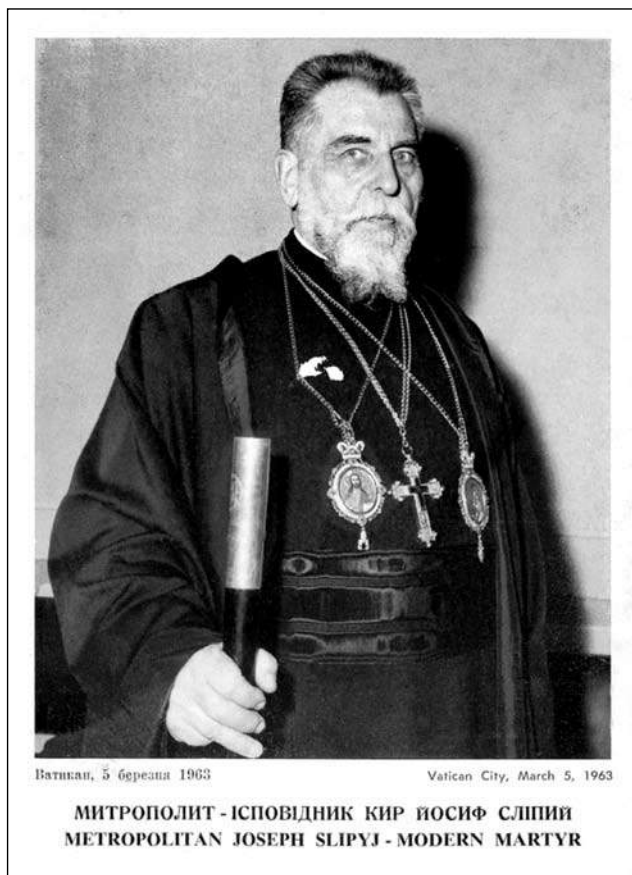
Попри зазначені зауваження, рецензоване видання є вагомим надбанням вітчизняної історіографії, яке надає можливість долучитися до вивчення унікального масиву засекреченої інформації, раніше недоступних документів для реконструкції історії УГКЦ.

Адже, як зазначається в Пастирському посланні Синоду Єпископів Української греко-католицької церкви до вірних з нагоди 120-літнього ювілею Патріарха Йосифа (Сліпого), «Патріарх Йосиф був живим втіленням долі Української Церкви і нашого народу в XX столітті – його, як і багатьох інших, було незаконно позбавлено свободи збиратися із одновітчизниками. Його, як і мільйони українців, прирекли на тортури в катівнях НКВД/КГБ і на мучеництво в ГУЛАГу. Але якщо в ув'язненні він був «німим свідком Церкви» («Заповіт»), то згодом, уже на поселеннях, він став голосом «мовчазної Церкви» та її духовною опорою, ніколи не забуваючи про тих своїх земляків, які й далі каралися в неволі»¹⁴.

1. Про відзначення 120-річчя з дня народження Патріарха Йосипа Сліпого: Постанова Верховної Ради України від 22 березня 2012 року № 4608-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4608-17>
2. У Римі презентували документи спецслужб про Патріарха Йосипа Сліпого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.ua/ua/print/2012/06/12/353170>
3. Новий двотомник про Патріарха Йосифа Сліпого – ще одне свідчення про нищення радянськими спецслужбами УГКЦ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://risu.tviy.com.ua/ua/index/all_news/catholics/ugcc/47220
4. Косів М. Документи, читати які... боляче і страшно // Високий замок. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/articles/105498>
5. Г.В.Папакін Використання історичних джерел в археографічних публікаціях: суспільні виклики та наукові проблеми (Роздуми архівознавця). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2009/6/11.pdf>
6. В оригіналі – «Завіщання» (Прим. А.К.) Див.: Завіщання Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого // Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. – Львів: Свічадо, 2010. – С. 584-597.
7. Завіщання Блаженнішого Патріарха Йосифа Сліпого // Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви. Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. – Львів: Свічадо, 2010. – С. 588.
8. Сергійчук В. Великий страдник за віру й Україну // Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр. У двох томах. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – Т.1. – С. – Т.1. – С. 7.
9. Проф. В. Ленчик зауважує: Митрополит Кир Андрей у жовтні 1939 року вислав потаємно до Риму о. д-ра Йосифа Кладочного з двома листами. Один лист повідомляв Апостольську Столицю, що Митрополит іменує чотирьох екзархів на цілий Союз. На Східну Україну Митрополит пропонував о. митрата д-ра Йосипа Сліпого. У другому листі було прохання до Святішого Отця Папи Пія XII, щоб той затвердив його номінацію о. ректора Сліпого на свого коадютора з правами наслідства. Папа потвердив номінацію, що її запропонував Митрополит, і о. Кладочний привіз від кардинала Євгенія Тіссерана відповідь Кир Андреєві такого змісту: «Радію, що можу повідомити Вас: можете вважати своїм коадютором і наслідником Вашого улюбленого учня, про якого Ви багато разів говорили і хвалили його... Вашому учневі дано титул

- Серре...» (Архиєпископ Серрейський)» // Ленчик В. Визначні постаті Української церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. – Львів: Свічадо, 2010. – С. 360-361.
10. Сергійчук В. Великий страдник за віру й Україну // Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр. У двох томах. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – Т.1. – С. 4.
11. Звернення папи Римського Пія XII до духовенства і віруючих Львівської єпархії з нагоди надання Йосифу Сліпому права на наслідування престолу Митрополита УГКЦ // Там само. – С. 21-22.
12. Там само. – С. 21.
13. Висновок стосовно Митрополита Йосифа Сліпого за матеріалами його кримінальної справи. 3 червня 1991 року // Патріарх Йосип Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987 рр. У двох томах. – К.: ПП Сергійчук М.І., 2012. – Т.2. – С. 447.
14. Пастирське послання Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви до вірних з нагоди 120-літнього ювілею Патріарха Йосифа (Сліпого). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sde.org.ua/home/archive/item/1936-v-ugkc-vidkryly-rik-patriarkha-josyfa-slipogo.html>

СВІТЛИНИ

*Митрополит-сповідник Йосиф Сліпий.
Ватикан. 5 березня 1963 р.*

*Конверт зі спецпогашенням з нагоди II Ватиканського
Собору. 1962 р. З колекції ЛМІР*

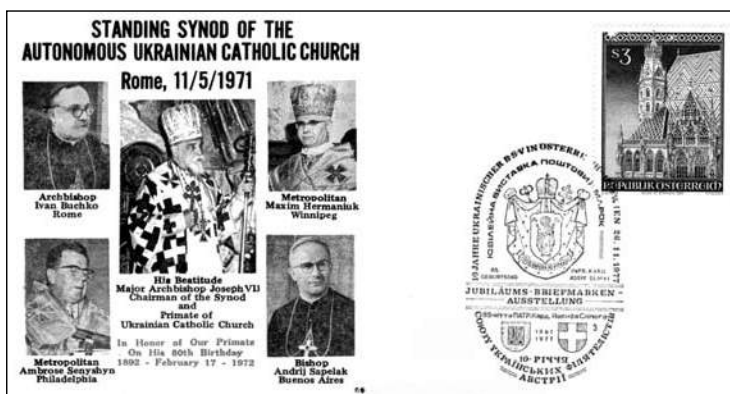
*Поштівка із картою парафії УГКЦ у світі.
Канада. 1968 р. З колекції ЛМІР*

*Ректор Львівської богословської семінарії Й. Сліпий на зустрічі з випускниками Тернопільської гімназії. 1920-і роки.
З колекції ЛМІР*

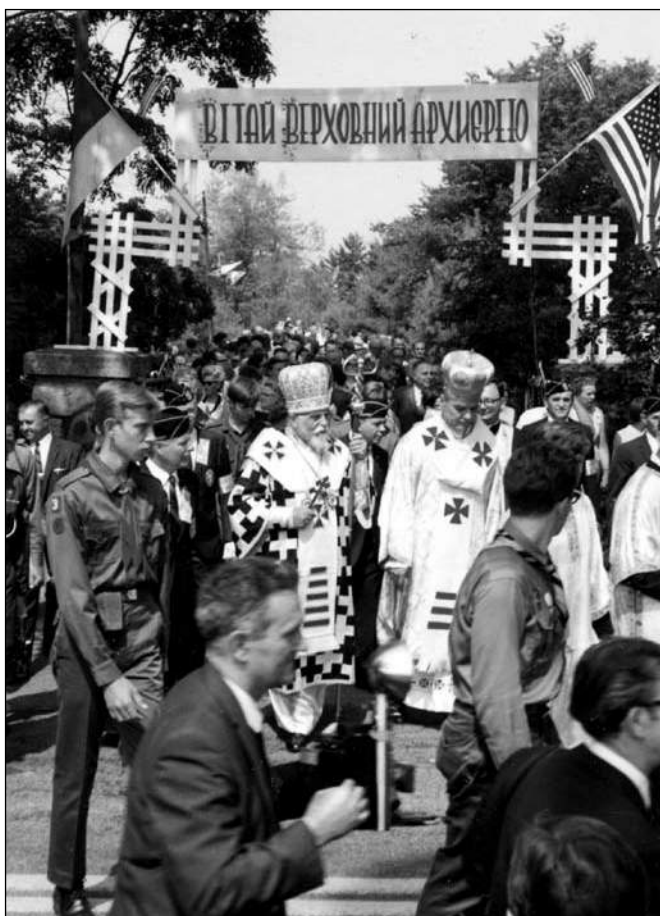
Поштівка з нагоди
заснування жіночого
товариства «Покрови
Пресвятої Богородиці»
в Чикаго. 1968 р.
З колекції ЛМІР

Конверт зі спецпогашенням з нагоди синоду Української
католицької церкви 11 травня 1971 р. З колекції ЛМІР

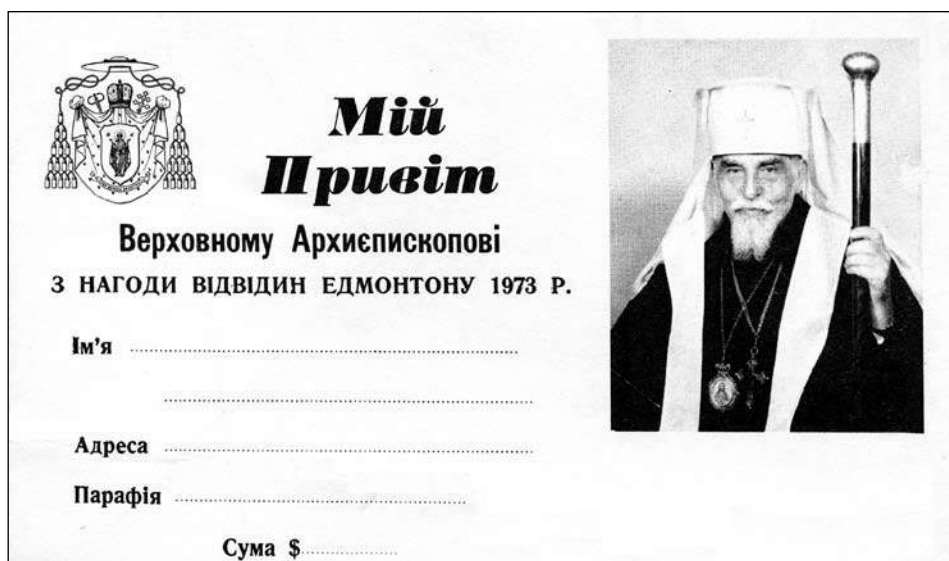
Приїзд кардинала Йосифа Сліпого до церкви Умн-Спей. США. 1968 р. Зі збірки фотографій ЛМІР

Візитації патріарха Йосифа Слімого у США. 1970-і рр. Зі збірки фотографій ЛМІР

Конверт і поштівка
з нагоди візитації
Й. Сліпого до Великої Британії.
1970-і рр. З колекції ЛМІР

Пам'ятні стрічки з нагоди освячення патріархом Йосифом Сліпим храму св. Володимира і Ольги в Чикаго.
США. 1968 – 1978 рр. З колекції ЛМІР

В пам'ять жертвам радянського тоталітарного режиму. Львів. 17 вересня 1990 р. Зі збірки фотографій ЛМІР

Літак із прахом кардинала Йосипа Сліпого прибув на Львівський аеропорт. 24 серпня 1992 р. Зі збірки фотографій ЛМІР

Церковні ієрархи зустрічають прах кардинала Йосипа Сліпого (зліва направо: єпископ УГКЦ Володимир Стернюк, патріарх УАПЦ Мстислав Скрипник, митрополит УГКЦ Любачівський, митрополит УПЦ КП Андрій Горак). Зі збірки фотографій ЛМІР

Панахида пам'яті Йосифа Сліпого у річницю його смерті біля колишнього приміщення Богословської академії. 7 вересня 1992 р. Зі збірки фотографій ЛМІР

Екслібрис і начерки
до портрета
кардинала Йосифа Сліпого.
1975 р.

НАЧЕРКИ ДО ПОРТРЕТУ
КАРДИНАЛА ЙОСИПА СЛІПОГО
ТА ЕКСЛІБРИС БЛАЖЕННІШОГО

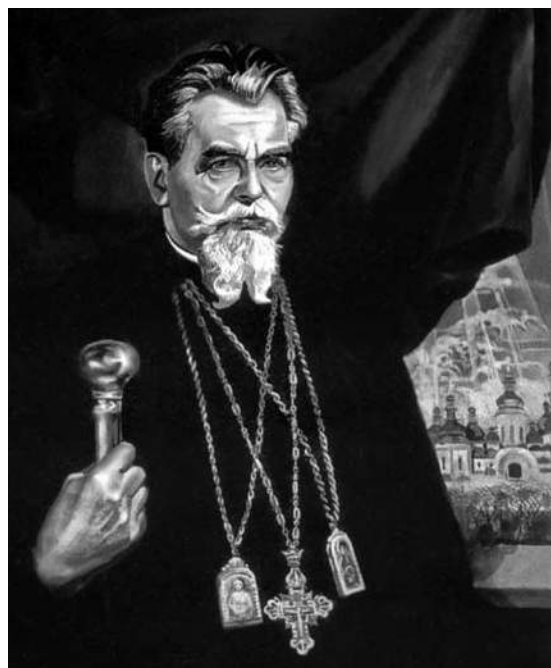

13.10.75
Roma
C.F.

Roma
13.10.75

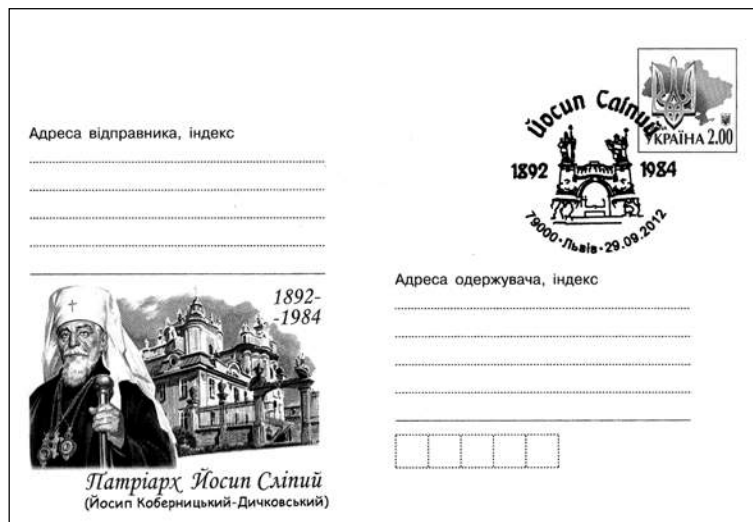
Автомат - Євдоким Тодієвич

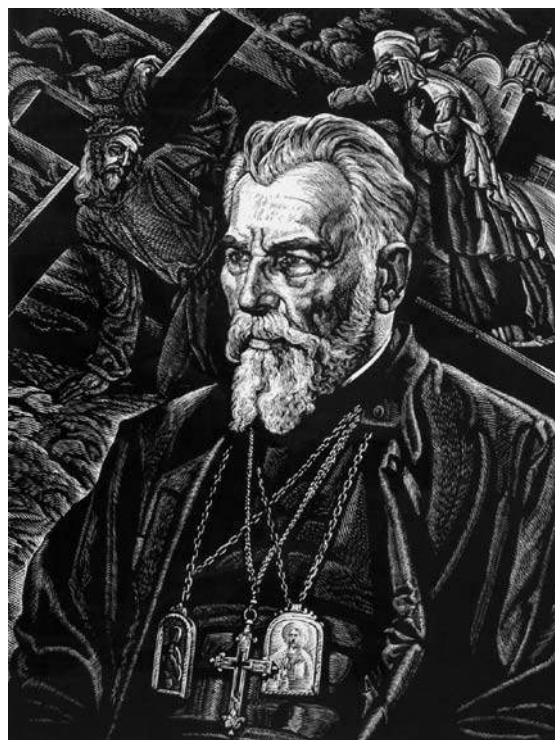
Портрет Й. Сліпого. Худ. Ірина Лисенко-Ткачук.
1997 р.

Йосиф Сліпий. Худ. Ернст Дегаспері.
Подарунок автора ЛМІР з нагоди
перезахоронення кардинала УГКЦ

*Ювілейний конверт з нагоди відзначення 120-ліття від дня народження
Патріарха Йосифа Сліпого.
З колекції ЛМІР*

*Кардинал Йосиф Сліпий. Худ. В. Лопата.
Поч. 1990-х рр.
Зі збірки фондів ЛМІР*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Катерина Будз, аспірантка Національного університету “Києво-Могилянська академія” (м. Київ).

Алла Киридон, доктор історичних наук, професор Київського славістичного університету (м. Київ).

Олександра Киричук, кандидат історичних наук, доцент кафедри європейської інтеграції та права Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України; завідувач відділу Інституту релігієзнавства Львівського музею історії релігії.

Михайло Косів, Народний депутат Верховної Ради України, письменник, публіцист (м. Львів).

Роман Лубківський, Надзвичайний і Повноважний Посол України, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка (м. Львів).

Іван Паславський, кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України (м. Львів).

Ірина Преловська, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, провідний науковий спеціаліст відділу науково-історичних досліджень Національного заповідника «Софія Київська», доцент Київської духовної академії Української православної церкви Київського патріархату (м. Київ).

Олег Сидор, кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник Інституту народознавства НАН України (м. Львів).

о. Мелетій Соловій (1912–1984), ієромонах ЧСВВ, визначний історик, журналіст.

Георгій Филипович, аспірант Київського національного університету імені Т. Шевченка (м. Київ).

о. Іван Шевців (1926 – 2012), священик, відомий український дослідник, член Всеукраїнської Асоціації релігієзнавців, почесний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, дійсний член Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.....	5
ПАТРІАРХ ЙОСИФ НА ТЛІ ЕПОХИ.....	7
<i>Михайло Косів</i> ЗАПОВІТ СПОВІДНИКА ВІРИ.....	7
<i>Олександра Киричук</i> PER ASPERA AD ASTRA.....	8
<i>Роман Лубківський</i> КНЯЗЬ НЕУЯРМЛЕНОЇ ЦЕРКВИ.....	14
<i>Ірина Преловська</i> МИТРОПОЛИТ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ЙОСИФ СЛПІЙ У КОНТЕКСТІ СТОСУНКІВ МІЖ ПРАВОСЛАВНИМИ ТА ГРЕКО-КАТОЛИКАМИ.....	23
<i>Катерина Будз</i> ВПЛИВ ДРУГОГО ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ (1962 – 1965) НА РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРЕКО-КАТОЛИКІВ У ПІДПІЛЛІ.....	38
<i>Георгій Филипович</i> РОЛЬ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛПОВОГО В САМОЗБЕРЕЖЕННІ ДІАСПОРИ УКРАЇНЦІВ.....	43
<i>о. Іван Шевців</i> ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛПІЙ – БАТЬКО-ОБОРОНЕЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ.....	47
ФІЛОСОФІЯ.....	51
<i>о. Мелетій Соловій</i> МИТРОПОЛИТ ЙОСИФ СЛПІЙ ЯК НАУКОВЕЦЬ-БОГОСЛОВ.....	51
<i>Іван Паславський</i> ЙОСИФ СЛПІЙ – ДОСЛІДНИК ФІЛОСОФСЬКОГО ВЧЕННЯ СВ. ТОМИ АКВІНСЬКОГО ТА ЙОГО МІСЦЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ.....	57
МИСТЕЦТВО.....	61
<i>Олег Сидор</i> ПАТРІАРХ ЙОСИФ СЛПІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ МУЗЕЙНИЦТВІ.....	61

РЕЦЕНЗІЇ.....	87
<i>Михайло Косів</i>	
ДОКУМЕНТИ, ЧИТАТИ ЯКІ... БОЛЯЧЕ І СТРАШНО.....	87
<i>Алла Киридон</i>	
«ВМЕРЛИЙ», ЩО ГОВОРИТЬ...»: ПАТРІАРХ ЙОСИП СЛІПІЙ (1892-1984)	
У ДОКУМЕНТАХ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ.....	90
СВІТЛИНИ.....	95
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	105

ІНСТИТУТ РЕЛІГІЗНАВСТВА – ФІЛІА ЛЬВІВСЬКОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ РЕЛІГІЇ
ЛЬВІВСЬКЕ ВІДДІЛЕННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ
ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ІМЕНІ М.ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ

ЛИЦАР НЕСКОРЕНОЇ ЦЕРКВИ

ДО 120-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО

СТАТТІ І МАТЕРІАЛИ

Редакційна колегія:

Я. Дашкевич (голова редакційної колегії, засновник видання), З. Білик,
О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І. Орлевич,
І. Паславський, О. Сидор, І. Скочиляс

Відповідальна за випуск – М. Омельчук
Літературний редактор – М. Ломеха

Комп'ютерний набір – О. Антощак, Р. Рибка, Л. Рожкова
Оригінал-макет – М. Барановського

Підписано до друку з готових діапозитів 27.10.2012.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний №1. Офсетний друк. Друк. арк. 12, 4. Замовлення 843.

Видавництво Львівського музею історії релігії “Логос”,
79008, Львів, пл. Музейна, 1